

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРДІЄНКО ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 47.961

ДИСЕРТАЦІЯ
ВСТАНОВЛЕННЯ НОТАРІУСОМ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН У
НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ

Спеціальність: 081 – «Право»

Галузь знань: 08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Ю. М. Гордієнко.

Науковий керівник

СНІДЕВИЧ Олександр Станіславович,

кандидат юридичних наук, доцент

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 081 – «Право». Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2026.

Представлена дисертація є самостійною та завершеною науковою працею, у якій досліджено особливості та специфіка встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину. Обґрунтована важливість вивчення тематики даної роботи в як теоретичному аспекті шляхом аналізу чинного законодавства України та вітчизняної правової доктрини, так і практичному, розкриваючи специфіку здійснення згаданої процедури безпосередньо на практиці, а саме протягом нотаріального провадження з посвідчення правочинів. Таким чином, були наведені позиції науковців та вчених у контексті встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочинів, а також зазначені наявні прогалини та колізії в нормативному регулюванні в цій сфері. Також сформульовані пропозиції для вдосконалення законодавства України, зокрема у сфері нотаріату, щодо поняття, правової природи, порядку та характерних особливостей встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін відповідного правочину.

Комплексне формулювання й характеристика актуальності обраної теми, мети й задачі написання даної роботи зумовили формування й структуризації змісту дисертаційного дослідження, яке в результаті складається із вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, висновків та списку використаних джерел.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в дослідженні тематики даної дисертаційної роботи та виокремленні авторських дефініцій, розмежуванні понять, формулюванні переліку специфічних засад та необхідних класифікацій,

які властиві процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину

Згенеровано поради для нотаріусів, які допоможуть їм більш ефективно встановлювати дійсні наміри сторони/сторін відповідного правочину, наукові положення, висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері, що в підсумку має важливе теоретичне та практичне значення.

Було розглянуто багатоманітність поняття «намір» серед позицій вітчизняних та зарубіжних вчених таких наук і галузей знань, як: філософія, психологія та правознавство. З метою деталізації і розкриття поняття «намір» як у нотаріальному процесі загалом, так і безпосередньо протягом здійснення нотаріусом процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину зокрема, було згенеровано своє власне визначення даної категорії в контексті тематики цієї роботи.

Аргументовано, що більш коректно використовувати слово «встановлювати» щодо інтернету, приладу, обладнання, серверу або кондиціонеру, але ніяк не для дійсності певного наміру сторони в нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів відповідно до положень Стаття 44 Закону України «Про нотаріат». Таким чином, було запропоновано власний варіант заміни вищезгаданого слова на більш доречне формулювання «з'ясування дійсних намірів сторін правочину».

Проаналізовано наявний поділ у вітчизняній правовій доктрині видів намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів на дійсні та недійсні, а також часто виокремлюючи як третій вид і хибні. Доведено некоректність об'єднання цих трьох видів в одну класифікацію та після детального аналізу запропоновано виокремлювати дві різні класифікації: залежно від реальності наміру на дійсні й недійсні та залежно від спрямування наміру та ступеня усвідомлення особою його наслідків і бажання їх настання на такі види: істинний та хибний наміри.

Перераховано та обґрунтовано особливості проявів принципів нотаріального процесу з-поміж уже існуючих, якими нотаріус переважно

керується при встановленні дійсних намірів сторін правочину при його нотаріальному посвідченні. Відтак аналіз чинного законодавства України та наявних праць вітчизняної правової доктрини показали недостатність уже існуючого регулювання в цій сфері. Саме тому було доповнено й удосконалено деякі непопулярні засади та додано свої власні, спеціальні принципи для більш повноцінного та ефективного регулювання процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину при його нотаріальному посвідченні.

Детально описано місце процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину серед стадій нотаріального процесу та зроблено висновок, що така діяльність нотаріуса може мати місце та є доцільною під час першої та/або другої стадій відповідно. Водночас акцентується увага на різниці в прояві даної процедури протягом зазначених стадій нотаріального процесу та диференційовано мету її здійснення під час стадій відкриття нотаріального провадження та підготовки до безпосереднього вчинення нотаріальної дії.

Розкрито особливості в процесуальній діяльності нотаріуса зі встановлення дійсних намірів сторін правочину, зокрема здійснення ним медіації протягом встановлення дійсних намірів сторони/сторін правочину.

Охарактеризовано доцільність, необхідність і перспективу впровадження в законодавство України у сфері нотаріату та безпосередньо в саму нотаріальну практику можливості фіксації аудіо- та відеозасобами як ходу нотаріального процесу загалом, так і самої процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін зокрема.

Досліджена тема можливих помилок нотаріуса протягом процесу встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину та зображено правові наслідки їх здійснення. Було детально розкрито питання встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочинів з дефектами волі та мети й наведено конкретну судову практику щодо даного питання.

Проаналізовано роль та місце юридичної психології протягом процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину та зазначено аспекти її прояву. Також зазначено можливі причини та умови для маніпуляцій і обману з

боку сторони/ сторін того чи іншого правочину. Представлено різновиди юридичної психології, особливості застосування яких залежать від виду правосвідомості особи, на які будуть спрямовуватися дослідження. Детально описані особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину під час екстраординарних обставин, коли буде використовуватися екстремальна юридична психологія

Було звернено увагу на особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину в умовах воєнного стану та надані ефективні поради для нотаріусів щодо такої діяльності.

Розкрито значення психологічних знань, підготовки та готовності нотаріуса для правильного встановлення дійсних намірів сторін правочину, їх взаємозв'язок та різницю між цими категоріями. Було зазначено етапи формування психологічної готовності майбутнього нотаріуса для роботи та безпосередньо для вдалого, ефективного й законного здійснення вказаної процедури, а також вказано такі чинники її формування: індивідуально-особистісні й соціально-педагогічні.

Крім того, виокремлено та конкретизовано критерії психологічної підготовки нотаріуса до майбутньої професії, а також передбачено заходи та поради для вдосконалення та підвищення рівня психологічної готовності нотаріусів та майбутніх нотаріусів, зокрема шляхом впровадження психотренінгових технологій під час здійснення навчального процесу.

Виокремлені та роз'яснені особливості встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін при посвідченні окремих правочинів, таких як: договори про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею та шлюбних договорів. Було згенеровано та передбачено питання, які нотаріусу варто уточнити в сторін вказаних правочинів для законного їх посвідчення та максимально ефективного здійснення процедури встановлення дійсних намірів останніх.

Охарактеризовано роль адвоката під час процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін під час нотаріального провадження з посвідчення правочину у двох аспектах: як юриста, що здійснює свою діяльність

на основі договору про надання правничої допомоги, при цьому сама сторона договору бере участь у нотаріальному процесі безпосередньо, та як представника, що здійснює свою діяльність на основі довіреності від свого клієнта, а сама сторона договору не бере участь в нотаріальному процесі безпосередньо. Крім того, розглянуто питання можливості виявлення нотаріусом зловмисності дій адвоката всупереч волі свого клієнта за допомогою проведення згаданої процедури.

Розкрито питання особливостей встановлення нотаріусом дійсних намірів окремих учасників, які виступають стороною / сторонами відповідного правочину, до яких варто віднести наступних суб'єктів: осіб літнього, похилого віку, осіб з вадами слуху та/або зору, іноземців, сторін правочину, якими є малолітні й неповнолітні, недієздатні й обмежено дієздатні особи тощо.

Були надані поради щодо здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсних намірів зазначених суб'єктів та рекомендації, що допоможуть у посвідченні законного та ефективного правочину, який би відповідав цілям і потребам вказаних сторін/ сторони.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальна процедура, нотаріальне провадження, посвідчення правочину, нотаріальна практика, правочин, договір, наміри, дійсні наміри сторін, встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, принципи нотаріального процесу, шлюбний договір, аліментний договір, медіація, юридична психологія.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гордієнко Ю.М. Принципи встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін при посвідченні правочинів. *Часопис Київського університету права*. 2023. №3. С. 175-180.

2. Гордієнко Ю.М. Юридична психологія в процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Випуск 85. Частина 1. С. 255-260.

3. Гордієнко Ю.М. Фіксація технічними засобами процесу встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину: перспективи та особливості. *Наукового вісника Ужгородського національного університету. Серія Право. 2025. Випуск № 88. Частина 1. С. 256-261.*

4. Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом дійсних намірів осіб літнього віку під час нотаріального провадження з посвідчення правочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2025. Випуск 90. Частина 2. С. 43-49.*

5. Гордієнко Ю.М. Особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін при посвідченні окремих правочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Випуск №4. Частина 1. С. 317-322.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гордієнко Ю.М. Особливості та проблеми судової аргументації в рішеннях про визнання недійсними правочинів з дефектами волі. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м.Чернівці, 21 жовтня 2022 року). Чернівці, 2022. С.313-318.*

2. Гордієнко Ю.М. Особливості встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину в умовах воєнного стану. *Регламентация договірних відносин в умовах воєнного стану : збірник матеріалів науково-практичного семінару для молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Київ, 05 жовтня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 140 с. С. 69-73.*

3. Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом зловмисності дій адвоката в процедурі встановлення дійсних намірів сторін правочину. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м.Чернівці, 31 жовтня 2024 року). Чернівці, 2024. С.353-357.*

ABSTRACT

J. Gordienko. Establishing the Genuine Intentions of the Parties by a Notary in Notarial Proceedings for the Certification of Legal Transactions. - Qualification academic work submitted as a manuscript.

A dissertation submitted for the degree of Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 081 - "Law" - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2026.

The submitted dissertation constitutes an independent and completed scholarly work, which examines the features and specific aspects of establishing the genuine intentions of the parties to a legal transaction during notarial proceedings for the certification of such transactions. The significance of the chosen topic is substantiated both in the theoretical dimension - through an analysis of the current legislation of Ukraine and domestic legal doctrine - and in the practical dimension, by revealing the specifics of how this procedure is carried out in practice, namely within notarial proceedings concerning the certification of legal transactions.

Accordingly, the dissertation presents the positions of scholars and legal practitioners regarding the establishment by a notary of the genuine intentions of one or both parties to a transaction, and identifies existing gaps and conflicts within the normative regulation of this area. The work also formulates proposals for improving the legislation of Ukraine, particularly in the field of notarial law, with respect to the concept, legal nature, procedure, and distinctive features of establishing by a notary the genuine intentions of the party or parties to the relevant legal transaction.

A comprehensive articulation and characterization of the relevance of the chosen topic, as well as the purpose and objectives of the study, have determined the formation and structuring of the dissertation's content, which ultimately consists of an introduction, three chapters with conclusions to each, final conclusions, and a list of references.

The scientific novelty of the obtained results lies in the examination of the subject matter of this dissertation and the formulation of the author's own definitions, conceptual delimitations, and classifications specific to the procedure of establishing by a notary the genuine intentions of the party or parties to a legal transaction. The dissertation also

generates practical recommendations for notaries aimed at enhancing the effectiveness of determining the genuine intentions of the parties involved in the relevant transaction, as well as scholarly propositions, conclusions, and suggestions for improving the legislation in this field, which collectively possess significant theoretical and practical value.

The study considers the multifaceted nature of the concept of “intention” as reflected in the positions of domestic and foreign scholars in such fields as philosophy, psychology, and jurisprudence. In order to detail and clarify the concept of “intention” within the sphere of notarial activity in general and specifically within the procedure of establishing by a notary the genuine intentions of the parties to a legal transaction, the dissertation proposes the author’s own definition of this category in the context of the present research topic.

It is argued that the term “to establish” is more appropriately used in relation to the Internet, devices, equipment, servers, or air conditioning systems, and is therefore linguistically unsuitable for denoting the verification of a party’s genuine intention within notarial proceedings for the certification of legal transactions pursuant to Article 44 of the Law of Ukraine “On Notariat.” Accordingly, the dissertation proposes replacing this term with a more accurate formulation - “ascertaining the genuine intentions of the parties to the transaction.”

The dissertation analyzes the existing division in domestic legal doctrine regarding the types of intentions of parties in notarial proceedings for the certification of legal transactions - namely, genuine, invalid, and, as often distinguished separately, erroneous. It is demonstrated that combining these three categories into a single classification is conceptually incorrect. Following an in-depth analysis, the dissertation proposes distinguishing two separate classifications: depending on whether the intention is genuine or invalid, and depending on the direction of the intention, the degree of the person’s awareness of its consequences, and the desire for such consequences to occur, into the following types: true intention and erroneous intention.

The dissertation identifies and substantiates the features of the manifestation of the principles of notarial procedure among the existing ones that a notary predominantly

relies upon when ascertaining the genuine intentions of the parties to a legal transaction during its notarial certification. An analysis of the current legislation of Ukraine and relevant domestic legal scholarship demonstrates the insufficiency of the existing regulatory framework in this area. For this reason, certain underdeveloped principles have been refined and supplemented, and additional, author-formulated special principles have been proposed to ensure a more comprehensive and effective regulation of the procedure for ascertaining by a notary the genuine intentions of the party or parties to a legal transaction during its certification.

The dissertation provides a detailed description of the place of the procedure for ascertaining the genuine intentions of the parties within the stages of notarial proceedings, concluding that such activity of the notary may be carried out and is appropriate at the first and/or second stages, respectively. At the same time, attention is drawn to the differences in how this procedure is manifested at the respective stages of the notarial process, and the objectives of its implementation are differentiated for the stage of initiating notarial proceedings and the stage of preparing for the direct performance of the notarial act.

The research elucidates the procedural features of the notary's activity in ascertaining the genuine intentions of the parties to a legal transaction, including the notary's use of mediation during this process.

The dissertation also characterizes the feasibility, necessity, and prospects of introducing into Ukrainian legislation in the field of notariat - and directly into notarial practice - the possibility of recording, using audio and video recording devices, both the course of notarial proceedings in general and the procedure for ascertaining by a notary the genuine intentions of the parties in particular.

The dissertation examines the issue of potential errors made by a notary during the process of ascertaining the genuine intentions of the party or parties to a legal transaction, and it outlines the legal consequences of such errors. The work provides a detailed analysis of the notary's role in determining the genuine intentions of parties to transactions affected by defects of will or purpose, accompanied by specific case law illustrating these issues.

The study analyzes the role and significance of legal psychology within the procedure of ascertaining the genuine intentions of the parties to a legal transaction and identifies the principal aspects of its application. It also highlights potential causes and conditions that may give rise to manipulation or deception on the part of one or both parties to a transaction. The dissertation presents different branches of legal psychology, the application of which depends on the type of legal consciousness of the individual being examined. Particular attention is devoted to the features of ascertaining the genuine intentions of the parties under extraordinary circumstances, in which extreme legal psychology may be applied.

The research addresses the distinctive features of ascertaining the genuine intentions of the party or parties to a legal transaction under martial law and provides practical and effective recommendations for notaries performing such activities.

The dissertation reveals the importance of psychological knowledge, training, and readiness of the notary for the proper ascertaining of the genuine intentions of parties to a transaction, as well as the interrelation and distinctions between these categories. It identifies the stages of forming the psychological readiness of future notaries for professional activity—and specifically for the successful, effective, and lawful performance of the procedure in question—and specifies the factors influencing such formation, including individual-personal and socio-pedagogical determinants.

Furthermore, the dissertation identifies and specifies the criteria for the psychological training of a notary for future professional activity, and it proposes measures and recommendations aimed at improving and enhancing the level of psychological readiness of both practising and prospective notaries, including through the implementation of psycho-training technologies within the educational process.

The study identifies and clarifies the particular features of ascertaining the genuine intentions of the parties by a notary when certifying specific types of legal transactions, such as agreements on the payment of alimony, agreements determining the child's place of residence and the procedure for upbringing or communication, as well as marital agreements. The work formulates and anticipates the questions that a notary should clarify with the parties to these transactions in order to ensure their lawful certification

and to conduct the procedure of ascertaining the parties' genuine intentions as effectively as possible.

The dissertation characterizes the role of an attorney during the procedure of ascertaining the parties' genuine intentions in notarial proceedings for the certification of legal transactions in two dimensions: first, as a legal professional providing services under a legal assistance agreement, where the client participates in the notarial process personally; and second, as a representative acting on the basis of a power of attorney, where the client does not participate personally in the notarial process. The study also examines the possibility of detecting, through this procedure, situations in which the attorney acts maliciously or contrary to the will of their client.

The dissertation addresses the specific features of ascertaining the genuine intentions of certain categories of participants who act as parties to a legal transaction, including: elderly persons, persons of advanced age, individuals with hearing and/or visual impairments, foreign nationals, parties to a transaction who are minors or juveniles, as well as legally incapable or partially capable persons.

Recommendations were provided regarding the notary's performance of the procedure for ascertaining the genuine intentions of these individuals, together with guidance that will facilitate the certification of a lawful and effective legal transaction that meets the objectives and needs of the respective party or parties.

Keywords: notary, notarial procedure, notarial proceedings, certification of a transaction, notarial practice, transaction, contract, intentions, true intentions of the parties, establishment by a notary of the true intentions of the parties to the transaction, principles of notarial process, marriage contract, alimony agreement, mediation, legal psychology.

LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS RELATED TO THE DISSERTATION TOPIC

Publications presenting the principal scientific results of the dissertation:

1. J. Gordienko. Technical recording of the procedure for ascertaining the genuine intentions of the parties to a legal transaction by a notary. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series. Issue 88. 2025.* pp.256–262.

2. J. Gordienko. Legal psychology in the procedure for ascertaining the genuine intentions of the parties to a legal transaction by a notary. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series. Issue 85. 2024.* pp.255–261.

3. J. Gordienko. Principles of ascertaining the authenticity of the parties' intentions by a notary during the certification of legal transactions. *Journal of Kyiv University of Law. No. 3. 2023.* pp.175–180.

4. J. Gordienko. Ascertaining the genuine intentions of elderly persons by a notary during notarial proceedings involving the certification of a legal transaction. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series. Issue 90, Part 2. 2025.* pp. 43–50.

5. J. Gordienko. Specific features of ascertaining the genuine intentions of the parties by a notary during the certification of certain legal transactions. *Analytical and Comparative Jurisprudence. Issue 04, Part 1. 2025.* pp.317–322.

Publications confirming the approbation of the dissertation materials:

1. J. Gordienko. *Specific Features and Challenges of Judicial Reasoning in Decisions on Invalidating Legal Transactions with Defects of Will.* Materials of the 6th International Scientific and Practical Conference “Modern Challenges and Current Issues of Judicial Reform in Ukraine.” Chernivtsi. 2022. pp. 313–318.

2. J. Gordienko. *Specific Features of Ascertaining the Authenticity of the Parties' Intentions to a Legal Transaction by a Notary under Martial Law.* Proceedings of the Scientific and Practical Seminar for Young Scholars, Postgraduate Students, and Students “Regulation of Contractual Relations under Martial Law.” Kyiv. 2023. pp. 69–73.

3. J. Gordienko. *Ascertaining an Attorney's Malicious Conduct in the Procedure of Establishing the Genuine Intentions of the Parties to a Legal Transaction.* Materials of the 8th International Scientific and Practical Conference “Modern Challenges and Current Issues of Judicial Reform in Ukraine.” 2024. pp. 353–358.

ЗМІСТ

ВСТУП	17;
РОЗДІЛ 1. ДІЙСНІ НАМІРИ СТОРІН ПРАВОЧИНУ В НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	29;
1.1 Дійсний намір сторони правочину як матеріально-правова категорія: поняття, види та загальна характеристика.....	29;
1.2 Законодавча регламентація процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину	44;
1.3 Принципи нотаріального процесу та їх прояв у процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину при його нотаріальному посвідченні.....	50;
Висновки до розділу 1.....	79;
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН ПРАВОЧИНУ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ	82;
2.1. Юридичні аспекти діяльності нотаріуса із встановлення дійсних намірів сторін правочину	82;
2.1.1. Місце процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину серед стадій нотаріального процесу.....	82;
2.1.2. Особливості процесуальної діяльності нотаріуса при встановленні дійсних намірів сторін правочину.....	94;
2.1.3. Помилки нотаріуса у встановленні дійсних намірів сторін правочину та їх правові наслідки	109;
2.2. Психологічні аспекти діяльності нотаріуса із встановлення дійсних намірів сторін правочину.....	122;
2.2.1. Юридична психологія та її значення у встановленні нотаріусом дійсних намірів сторін правочину	122;
2.2.2. Психологічні особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину в умовах воєнного стану.....	131;

2.2.3. Значення юридичної психології для правильного встановлення дійсних намірів сторін правочину	139;
Висновки до Розділу 2.....	151;
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НОТАРІУСОМ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН ПРАВОЧИНІВ У ОКРЕМИХ ПРОВАДЖЕННЯХ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ.....	155;
3.1 Особливості встановлення дійсних намірів сторін правочину при посвідченні окремих правочинів.....	155;
3.1.1. Встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею.....	155;
3.1.2. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін шлюбного договору.....	159;
3.2. Специфіка встановлення нотаріусом дійсних намірів окремих осіб у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів	163;
3.2.1. Специфіка встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони правочину у разі представництва її адвокатом	163;
3.2.2. Встановлення нотаріусом дійсних намірів літніх людей під час нотаріального провадження з посвідчення правочину.....	170;
3.2.3. Встановлення нотаріусом дійсних намірів іноземців під час нотаріального провадження з посвідчення правочину.....	179;
3.2.4. Встановлення нотаріусом дійсних намірів осіб з вадами слуху та зору під час нотаріального провадження з посвідчення правочину.....	182;
3.2.5. Особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, якими є малолітні й неповнолітні, недієздатні й обмежено дієздатні особи.....	185;
Висновки до Розділу 3.....	187;
ВИСНОВКИ.....	190;
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДНСП - встановлення дійсних намірів сторін правочину;

ДНСП - дійсні наміри сторін правочину;

ВДН – встановлення дійсних намірів.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні законодавець надає нотаріусам досить широкий спектр повноважень, перераховуючи можливі нотаріальні дії, які входять до їх компетенції. Варто погодитися, що посвідчення правочинів серед цього невичерпного переліку займає одне з ключових позицій та охоплює переважну більшість нотаріальних дій, за якими заявники звертаються до нотаріусів. За таких обставин невід'ємною складовою нотаріального провадження з посвідчення будь-якого правочину є процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін такого правочину, обов'язок здійснення якої регламентований законом.

На жаль, у законодавстві України у сфері нотаріату недостатньо врегульовано процес встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони чи сторін правочину. До того ж така діяльність нотаріуса навіть не отримала окремої статті в Законі України «Про нотаріат» чи хоча б детального тлумачення в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відмінного від того, що прописаний у статті 44 вищезгаданого Закону. Варто зазначити, що навіть ті чотири речення нормативного регулювання, які наведені у вказаній статті, абсолютно не розкривають поняття, суті, значення та особливостей процедури встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони чи сторін правочину. Крім того, частини 11 та 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат» майже не відрізняються одна від одної, адже дублюють свої положення. Не можна оминати також того факту, що зазначена стаття написана суто для двосторонніх правочинів – договорів, не регулюючи порядок чи взагалі потребу у встановленні нотаріусом дійсних намірів сторони односторонніх правочинів, зокрема при посвідченні заповіту чи довіреності.

Необхідно також додати, що колізії та прогалини в нормативному регулюванні України у сфері нотаріату не єдине, що варто виправити та покращити, аби нотаріуси могли ефективно та законно встановлювати дійсні наміри сторони/сторін правочинів протягом нотаріального провадження з їх

посвідчення. Важливо також вказати принципи, якими має керуватися нотаріус, особливості в його процесуальній діяльності та можливі помилки протягом здійснення такої процедури. Доцільно було б охарактеризувати місце процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/ сторін правочину серед стадій нотаріального процесу хоча б на доктринальному рівні, обравши хоча б приблизно однакову позицію, адже на сьогодні такої одностайної єдності ще досі немає.

Теоретичну основу дослідження складають праці вітчизняних науковців, насамперед, тих, які досліджували наукові питання у сфері нотаріату, а саме Алексій Р.В., Бандурка О. М., Баранкова В. В., Бахаєва А. С., Білозерська Є. І., Бобріченко В. В., Бондар І.В., Бондарєва М. В., Борисова В. І., Бурлай О.Є., Васирина Н. В., Воронцова Д.О., Горбань Н. С. , Гуменюк В.І., Д'ячкова Н.А., Давидова І. В., Денисяк Н. М., Дергільова О. Г., Діденко Л. В. , Долинська М. С., Дякович М. М., Єніна Л. В., Єфіменко Л. В., Желіховська Ю.В., Жиляк В.Р., Заборовський В.В., Зайцев О.Л., Ільєва Н. В., Комаров В. В., Коновалова В. О., Коробцова Н. В., Коротюк О.В., Красногор О. В., Крат В.І., Крижевська О.О., Лисенко Л. С., Лихолат І.П., Луцька Г. В., Маркович Х. М., Мельник І.С., Мироненко М. О., Михальнюк О.В., Німак М. О., Онищук І. І., Павловська С.В., Панталієнко Я. П., Панченко І. С., Письменний О.О., Поліщук М. Я., Попович Р.В., Почтарьов С. О., Радзієвська Л. К., Рогач О.Я., Розгон О., Романишин А.В., Самілик Л.О., Сироватченко М., Скиданов К.В., Слинько Д. В., Степаненко В. Д., Токарева К. С., Труба В. І., Фріс І. П., Фурса Є. І., Фурса С. Я., Череватенко І. М., Чижмарь К.І., Шевчук С. В., Шепітько В.Ю., Штанько А.О., Шутак І. Д., Щербина Є. М. та інші.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до програмних нормативно-правових документів, зокрема Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 26.03.2021 р., Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої

постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. №179. Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №5 від 01.11.2022 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є здійснення теоретико-правового аналізу процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину (надалі – ДНСП) протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину, характеристики її особливостей, призначення й мети вчинення, наслідків порушення законодавства в цій сфері, а також створення й зазначення в даній роботі базових порад для майбутніх і практикуючих нотаріусів щодо ефективного проведення зазначеної процедури.

Для досягнення зазначеної мети виявляється необхідним вирішення наступних завдань:

- розкрити значення понять «намір», «дійсний/ недійсний/ хибний намір», «встановлення дійсних намірів сторін правочину» (надалі ВДНСП) та охарактеризувати місце даної процедури серед стадій нотаріального процесу;

- проаналізувати чинне законодавство України щодо регулювання здійснення нотаріусом процедури встановлення ДНСП, оцінити їх на предмет повноцінності й наявності прогалин і недоліків, а також за потреби надати поради щодо покращення норм права в цій сфері;

- встановити існуючі у вітчизняній правовій доктрині принципи нотаріального процесу та виокремити ті, які нотаріусу варто застосовувати протягом встановлення ДНСП, та за потреби створити певні специфічні нові засади, які будуть доречними виключно для цієї процедури;

- охарактеризувати особливості в процесуальній діяльності нотаріуса зі встановлення ДНСП та розглянути можливі помилки нотаріуса при здійсненні вказаної процедури й змодельовати правові наслідки в результаті;

- виокремити й проаналізувати наявну судову практику щодо правочинів з дефектами волі та тими випадками, коли нотаріуси помилково неправильно

встановили дійсні наміри сторони/ сторін того чи іншого правочину, що мало наслідки оскарження дійсності останніх до суду в подальшому;

- встановити потребу та доцільність для нотаріуса володіти знаннями з курсів психології, соціології, філософії чи навіть психіатрії у своїй професійній діяльності загалом та протягом здійснення процедури встановлення ДНСП зокрема;

- обґрунтувати роль та види юридичної психології протягом встановлення ДНСП та охарактеризувати особливості здійснення вказаної процедури в умовах воєнного стану;

- розкрити значення психологічних знань, підготовки та готовності нотаріуса для правильного й ефективного встановлення нотаріусом ДНСП та визначити різницю між даними поняттями;

- охарактеризувати особливості встановлення дійсних намірів (надалі ВДН) сторін окремих видів правочинів;

- обґрунтувати різницю у встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину, процедура щодо яких має свої особливості та специфіку тощо.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при встановленні нотаріусом дійсних намірів сторін правочину в нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів.

Предметом дослідження є встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину в нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів.

Методи дослідження. Дисертаційна робота виконана з використанням загальнонаукових методів пізнання та спеціальних методів юридичної науки. При написанні роботи використано, зокрема, такі методи як термінологічний, порівняльно-правовий, функціональний, системний, аксіоматичний методи, методи моделювання та абстрагування, аналізу та синтезу, дедуктивний та індуктивний тощо.

Зокрема, *термінологічний метод* використовувався для розкриття змісту термінів, уточнення категоріального апарату та надання визначення таких понять, як: намір; дійсний/недійсний/хибний наміри; принципи встановлення нотаріусом

ДНСП та їх види; правильність/коректність застосування слова «встановлення» в законодавстві; види юридичної психології, які використовуються при процедурі ВДН тощо (підрозділи 1.1., 1.3., пункт 2.2.2. підрозділу 2.2.).

Порівняльно-правовий метод розкрив недоліки законодавства України, зокрема у сфері нотаріату, щодо характеристики процедури встановлення нотаріусом ДНСП шляхом зіставлення вже існуючих норм права (підрозділ 1.2.). Крім того, даний метод сприяв розрізненню видів юридичної психології, розмежуванню значення психологічних знань, підготовки та готовності нотаріуса протягом здійснення згаданої процедури (пункти 2.2.2. і 2.2.3. підрозділу 2.2.).

Застосування *функціонального методу* мало місце при виокремленні значення процедури встановлення нотаріусом ДНСП протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину, характеристиці процесуальної діяльності нотаріуса під час здійснення останньої, а також під час визначення ролі юридичної психології протягом процедури встановлення нотаріусом ДНСП (підрозділ 1.2, пункт 2.1.2. підрозділу 2.1, пункт 2.2.1. підрозділу 2.2.).

Системний метод сприяв визначенню місця процедури встановлення нотаріусом ДНСП серед стадій нотаріального процесу як системи взаємопов'язаних елементів та визначенні переліку принципів, які використовує нотаріус під час згаданої процедури (підрозділ 1.3, пункт 2.1.1. підрозділу 2.1).

Аксіоматичний метод був взятий за основу при характеристиці багатьох принципів, які використовуються нотаріусом при встановленні ДНСП та не потребують додаткового доведення й тлумачення, адже їх місце у вітчизняній правовій доктрині вже давно закріпилося. Серед прикладів можна навести такі принципи, як: безспірності нотаріального процесу, верховенства права, законності, нотаріальної таємниці незалежності й неупередженості нотаріусів тощо (підрозділ 1.3).

Метод моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб для наведення простих та зрозумілих прикладів з практики для ілюстрації особливостей встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін окремих правочинів чи правочинів, сторони яких мають свої особливості, що впливають на

здійснення процедури (Розділ 3). Крім того, даний метод був надзвичайно корисним при виокремленні видів юридичної психології, намірів та принципів для кращого розуміння тематики даної дисертації (підрозділів 1.1. та 1.3, пункт 2.2.2. підрозділу 2.2.).

Суть *методу абстрагування* полягала в уявному відході від вже обговорених ознак процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочинів за загальних ординарних обставин її здійснення. Водночас зосереджувалася увага на одній чи кількох найважливіших рисах для характеристики особливостей здійснення згаданої процедури при посвідченні окремих правочинів чи правочинів, сторони яких мають свої особливості, що впливають на здійснення процедури (розділ 3).

Пронизують дану роботу від початку і до кінця два взаємопов'язаних методи: аналіз та синтез. Для початку об'єкт дослідження потрібно проаналізувати й, так би мовити, розкласти його на окремі частинки в усіх можливих аспектах, застосувавши *метод аналізу* (розділи 1 і 2). Після цього, вже маючи чітке розуміння складових частин, характерних рис, недоліків правового регулювання процедури встановлення нотаріусом ДНСП, можна виокремити й зазначити особливості її здійснення, використовуючи *метод синтезу*. Він дозволяє передбачити спеціальні принципи, які будуть характерними для цієї процедури, передбачити місце останньої серед стадій нотаріального процес та розписати специфіку встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін окремих правочинів чи правочинів, сторони яких мають свої особливості, що впливають на процедуру (підрозділ 1.3., пункти 2.1.1. та 2.1.3 підрозділу 2.1., розділ 3).

За аналогією з попередніми методами, в даній дисертації одночасно використовувалися такі два протилежних методи пізнання, як: індукція та дедукція. Паралельно із застосуванням аналізу переважно завжди використовувався й *дедуктивний метод*, адже висновки щодо процедури встановлення нотаріусом ДНСП на цьому етапі здійснювалися на основі вже відомих знань і характеристик нотаріального провадження з посвідчення правочину, нотаріального процесу загалом та наявного нормативного

регулювання, яке було досить обмеженим і суперечливим (розділи 1 і 2). У процесі подальшого дослідження та накопичення певної інформації здебільшого використовувався *метод індукції*, коли на підставі наявних знань про процедуру встановлення нотаріусом ДНСП було зроблено цілий ряд висновків. Прикладами можна назвати виокремлення згаданої вище специфіки встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін окремих правочинів чи правочинів, сторони яких мають свої особливості, характеристику місця даної процедури серед стадій нотаріального процесу, зазначення помилок нотаріуса у встановленні ДНСП та їх правові наслідки тощо (підрозділ 1.3, пункти 2.1.1. та 2.1.3 підрозділу 2.1., розділ 3).

Метод ідеалізації використовувався в даній роботі для максимального наближення до ідеальної мети – прописати єдиний алгоритм дій нотаріуса протягом здійснення ним процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/ сторін того чи іншого правочину. Проте, навіть застосовуючи багатоступінчате абстрагування, досягти зазначених цілей на даному етапі дуже важко, адже кожен правочин є унікальним за своєю природою, обставинами його нотаріального посвідчення та наявністю особливостей у його сторони/ сторін. Відтак наразі неможливо прописати один єдиний алгоритм, саме тому в даній роботі була зазначена численна кількість порад та нюансів, на які нотаріусу варто звернути увагу, здійснюючи процедуру ВДН сторони/ сторін того чи іншого правочину (розділ 3).

Формально-юридичний метод використовувався протягом написання всієї роботи, адже за допомогою нього було досліджено процедуру ВДН сторони/ сторін правочину окремо, не пов'язуючи з іншими науками, з метою виокремлення ознак даної процедури в «чистому вигляді» (підрозділ 1.2, 1.3., пункти 2.1.1. підрозділу 2.1., розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що ця дисертація є першим комплексним науковим дослідженням проблематики встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину у провадженні з посвідчення

правочинів в нотаріальному процесі. Проведене дослідження дало змогу зробити низку нових наукових висновків з проблемних питань нотаріального процесу.

Новизна знаходить свій прояв у таких нових наукових положеннях, які виносяться на захист:

Уперше:

1) у контексті здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсного наміру сторони/сторін правочину сформульовано дефініцію поняття «намір», відповідно до якого наміром є певний імпульс до дії, бажання чи задум, спрямований на посвідчення законного та ефективного правочину в майбутньому, який супроводжується умислом до отримання визначеного результату та усвідомленням можливості настання як сприятливих і позитивних, так і негативних наслідків;

2) обґрунтовано необхідність заміни поняття «встановлення дійсних намірів» сторін правочину на більш доречний у стилістичному, лінгвістичному та правовому значенні відповідник - «з'ясування дійсних намірів» сторони чи сторін відповідного правочину;

3) сформульовано визначення поняття «підстадія нотаріального процесу», під яким слід розуміти сукупність нотаріально-процесуальних дій, які відбуваються послідовно, можуть здійснюватися нотаріусом у межах певної стадії нотаріального процесу та носять проміжний характер для реалізації всіх поставлених цілей відповідної стадії. Зроблено висновок про те, що процес встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину є підстадією в нотаріальному процесі;

4) згенеровано цілісну сукупність порад для нотаріусів щодо особливостей їх діяльності впродовж процедури встановлення дійсних намірів сторони/сторін правочину наступного характеру: як діяти в екстремальних ситуаціях для заспокоєння сторони/сторін правочину протягом встановлення дійсності їх намірів, які можна застосовувати й щодо інших заявників у цілому; як професійно виконувати свою роботу та одночасно не потрапити під маніпуляції з боку сторони/сторін правочину чи третіх осіб, зацікавлених в його посвідченні/

перешкоджають такому посвідченню; як вдосконалити й підвищити рівень психологічної готовності, що буде корисним як під час нотаріального процесу й провадження з посвідчення правочину загалом, так і протягом процедури встановлення дійсних намірів їх сторони/сторін зокрема;

5) проведено поділ на категорії інформації та даних, які нотаріусу обов'язково варто уточнити протягом встановлення дійсних намірів сторін договорів про сплату аліментів та визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею. Обґрунтована необхідність зазначення в цих договорах залежно від мети їх посвідчення: основної та додаткової суми аліментів; складання графіку та визначення особливостей спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо: визначення особливостей взаємодії між батьками; встановлення порядку участі інших членів сім'ї та родичів у житті дитини; визначення характеру комунікації з дитиною певних визначених осіб, які можуть і не мати родинних зв'язків з малолітнім/неповнолітнім, наприклад, вітчима/мачухи; інших питань, які можуть бути особливими й важливими для кожної конкретної родини чи взаємовідносин між батьками дитини;

6) згенеровано поради щодо особливостей діяльності нотаріусів при встановленні дійсних намірів сторони/сторін правочину за умови участі у нотаріальному провадженні перекладачів/сурдоперекладачів. Визначено, що нотаріус перш ніж встановлювати дійсність наміру сторін правочину повинен пересвідчитись у тому, що перекладач чи сурдоперекладач правильно зрозуміли зміст того, що потрібно їм переказати відповідній стороні правочину. Сформульовано алгоритм дій нотаріуса протягом встановленням ним дійсних намірів сторони/сторін правочину, якщо ними є люди літнього/похилого віку;

7) визначено категорії осіб, процедура встановлення дійсних намірів яких має свої особливості. Такими особами визначено: людей літнього/похилого віку, іноземців, осіб з вадами слуху та/або зору, адвокатів, а також малолітніх, неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних осіб.

Удосконалено:

8) теоретичне обґрунтування недоцільності поділу намірів на дійсні та недійсні. Запропоновано залежно від спрямування намірів та ступеня усвідомлення особою його наслідків і бажання поділяти їх на: істинні та хибні;

9) підходи до розуміння принципу комплексності нотаріального процесу та особливостей його реалізації впродовж процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину. Запропоновано розглядати цей принцип також через комплексність у підході нотаріуса до клієнта та перевірки наданої ним інформації й даних;

10) положення щодо місця процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину серед стадій нотаріального процесу. Обґрунтовані доцільність та можливість здійснення цієї процедури виключно протягом відкриття нотаріального провадження та підготовки до його вчинення;

11) перелік вже існуючих принципів нотаріального процесу, які використовуються нотаріусом впродовж процедури встановлення дійсних намірів сторін правочину. Запропоновано доповнити такий перелік принципом постійного самоудосконалення та підвищення кваліфікації нотаріуса;

Дістали подальшого розвитку:

12) положення про причини та умови здійснення маніпуляцій й обману нотаріуса сторонами правочину, які обумовлюються фінансовими, юридичними та емоційно-психологічними чинниками. Визначено, що ці чинники реалізуються як у взаємозв'язку один з одним, так і окремо;

13) чинники формування психологічної готовності майбутніх нотаріусів до вдалого, ефективного та законного здійснення процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину;

14) підходи до розуміння ролі медіації у процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину. Доведено, що саме під час здійснення цієї процедури нотаріус має змогу визначитися стосовно немедіабельності відносин, наявності чи появи спору про право, який має наслідком відмову заявникові у вчиненні нотаріальної дії;

15) положення про фіксацію технічними засобами процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину. Запропоновано визначити носії, на яких варто зберігати аудіо- чи відеозаписи встановлення намірів нотаріусом, і характер їх зберігання в архіві нотаріуса, а також визначено правочини, посвідчення яких повинне здійснюватися з обов'язковою фіксацією нотаріального процесу;

16) класифікація домовленостей подружжя в шлюбному договорі. Визначено інформацію та дані, які нотаріус зобов'язаний уточнити у сторін, у разі наявності у них бажання врегулювати у цьому договорі окремі питання.

Практичне значення одержаних результатів. Наведені й сформульовані в дисертації положення, інформація та висновки можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як база й основа для подальшого дослідження процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/ сторін правочину й залучення вітчизняної правової доктрини до обговорень і аналізу даної тематики з метою врегулювання тих моментів та аспектів, які досі не охоплені наявним і чинним законодавством України в цій сфері;

- у правотворчій діяльності – як теоретичні рекомендації щодо врахування характерних ознак і особливостей здійснення нотаріусом процедури встановлення ним дійсних намірів сторони/ сторін правочину, які можуть бути використані в процесі правового регулювання суспільних відносин, удосконалення й розширення нормативно-правового регулювання в цій сфері та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення зазначеної процедури;

- у правозастосовній сфері – для забезпечення точного й правильного застосування чинного законодавства України з метою роз'яснення методики й принципів здійснення процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/ сторін правочину на практиці; для спрощення виявлення вже наявних правопорушень у цій сфері та запобігання вчинення нових як з боку нотаріусів, так і з боку сторони/ сторін посвідчуваного правочину;

- у *правовиховній роботі* – у процесі здійснення просвітницької діяльності й правового виховання, підвищення рівня правової культури, правосвідомості населення та рівня поваги й довіри до професії нотаріуса в суспільстві тощо;

- у *навчальному процесі* – для підготовки матеріалу й публікації навчально-методичних посібників, підручників та навчальних програм; у процесі викладання навчальних дисциплін «Нотаріат в Україні», «Нотаріальний процес», «Нотаріальне провадження з посвідчення правочинів» для підготовки майбутніх нотаріусів; для удосконалення знань уже практикуючих нотаріусів шляхом опрацювання наведеної в даній роботі інформації, а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри юстиції Київського національного університету імені Тараса Шевченка, де було виконано дисертацію, а також були оприлюднені на науково-практичних конференціях та семінарах: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м.Чернівці, 21 жовтня 2022 року); науково-практичному семінарі для молодих вчених, аспірантів та студентів: «Регламентація договірних відносин в умовах воєнного стану» (м. Київ, 5 жовтня 2023 року); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м.Чернівці, 31 жовтня 2024 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у 8 наукових публікаціях, з них - 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» та 3 тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Зумовлені визначеною й охарактеризованою науковою проблемою, метою та завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, із них основного тексту – 181 сторінок, список використаних джерел – 22 сторінки (225 найменувань).

РОЗДІЛ 1. ДІЙСНІ НАМІРИ СТОРІН ПРАВочИНУ В НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВочИНІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Дійсний намір сторони правочину як матеріально-правова категорія: поняття, види та загальна характеристика

Аналізуючи вітчизняну доктрину, можна дійти висновку, що не дивлячись на деяку схожість думок вчених щодо значення понять «намір» та «дійсний намір», абсолютно чіткої та зрозумілої позиції в науці на сьогодні немає. Більше того, немає роз'яснень даних категорій і в законодавстві України, зокрема й у сфері нотаріату. Саме тому, вважаю за необхідне дослідити та виокремити поняття «намір», яке в різноманітних тлумачних словниках української мови переважно має таке значення як задум чи бажання зробити що-небудь [1, с.128]. Крім того, якщо звернутися до практичного глосарію синонімів, то вираз «мати намір» схожий за своїм значенням до таких аналогів, як: бажати, хотіти, планувати, наміряться, намагатися, збиратися, готуватися, думати, промишляти, замишляти, поставити собі за мету, плекати умисел, приймати рішення та інші [2, с.223]. Таке різноманіття подібних за смислом слів та виразів можна пояснити неоднозначністю та багатоманітністю поняття «намір» навіть серед позицій вітчизняних та зарубіжних вчених.

Намір у психології. Однією з нерозривно пов'язаних з юриспруденцією наук є психологія, яка дає змогу вивчати й аналізувати поведінку людей, їх взаємодію між собою, також досліджувати вплив певних явищ на емоційний і фізичний стан особистості. Водночас ця наука створює додатковий, допоміжний кут зору на вже відомі чи нові юридичні терміни й категорії, а тому було б цілком доречно розглянути поняття «намір» з психологічної точки зору.

Відтак відомий німецький психолог Курт Левін розглядав намір як механізм будь-якої форми діяльності, напружену систему, яка спрямована на виконання дії в майбутньому та в результаті призводить до встановлення мети. За такої умови

саме динамічний стан цього напруження є вирішальним, детермінуючим чинником психічної діяльності людини [3, с.3; 4, с.213].

Український правознавець Володимир Навроцький пов'язує сферу намірів з перспективною пам'яттю, пояснюючи це тим, що певні дії необхідно буде виконати при настанні запланованого часу або події. Цікавою є зображена в роботі вченого модель реалізації наміру, яку можна зобразити так: потреба → намір → мета → діяльність → результат [3, с.4-5].

Також варто згадати позицію психолога Лідії Божович, яка асоціювала наміри з мотивами, коли або людина приймає рішення, або мета діяльності є віддаленою, а її досягнення – відстроченим. Заразом присутній вплив потреби й інтелектуальної активності людини, яка пов'язана з усвідомленням засобів досягнення мети [3, с.4; 5, с.5].

Беручи до уваги вищесказані думки вчених, можна впевнено стверджувати про наявність їх певної подібної позиції щодо поняття «наміру» в психології. Таким чином, варто виділити декілька особливостей цього терміну та цілком погодитися з такими спільними характеристиками як динамічний характер, спрямованість на виконання та досягнення результату в майбутньому при настанні певної події чи моменту в часі.

Намір у філософії. Розглядаючи певне поняття, просто неможливо не звернутися до тієї дисципліни, яка фактично є матір'ю всіх інших наук, – філософії, що вивчає найбільш суттєві характеристики певних явищ, буття людини, її світогляд та форму мислення. Саме завдяки їй ми маємо змогу відстежити початкове й істинне значення певного терміну та, що ще цікавіше, - прослідкувати еволюцію й хід думок різноманітних вітчизняних та зарубіжних науковців, мислителів з приводу трактування того чи іншого слова, фрази або ж тексту загалом.

Вважаю за доцільне згадати той факт, що одним із вчених, що почали формувати поняття наміру, у свій час був Арістотель. Адже він намагався за допомогою нього обґрунтувати те, що добродесні дії завжди є довільними. Відтак давньогрецький філософ зазначав, що намір базується на попередньому виборі

різних варіантів поведінки, у ході чого відбувається зіткнення, боротьба мотивів [6, с.28; 7, с.119].

Продовжити характеристику слід з аналізу позиції Елізабет Енском, яка вважала, що намір виступає класичним джерелом думки, яка виникає в момент переходу від переконання до бажання [8, с.32].

У своїй роботі вона запропонувала унікальну концепцію навмисних дій, які бувають трьох видів:

- навмисні дії – здійснюються тоді, коли людина навмисно “щось” робить;
- намір або подальший намір у дії - відбувається, коли особа робить певні дії, щоб отримати “що-небудь”;
- чистий намір за Девідсоном - трапляється при самому висловлюванні людиною наміру “щось” зробити.

Філософія вважала, що ідеальна модель, тобто справжній результат, передбачає одночасне поєднання всіх цих трьох вимірів концепції [3, с.1; 9, с.48].

Також неймовірно цікавою та корисною в експериментальній філософії є концепція навмисних дій Наталії Волинець, яка розглядає намір як виконану дію для досягнення певної конкретної мети, яка спрямована на результат. За такої умови успішність чи невдалість останнього залежить від належного виконаних дій, необхідних для його досягнення [3, с.1].

На противагу попередній думці, слід зазначити позицію відомого австрійського психолога та філософа Зигмунда Фрейда, який вважав, що намір – це скоріше певний імпульс до дії, яка вже була схвалена, проте її виконання було відтерміновано до відомого моменту в майбутньому. Відповідно утворюється певний проміжок часу між зазначеним вище імпульсом до дії та її виконанням, протягом якого можуть бути такі варіанти розвитку подій: намір буде доведено до логічного завершення з отриманням певного результату або ж може відбутися зміна в мотивах, при яких намір не буде виконано, але в такому разі він не забувається, а переглядається й відмінюється [3, с.2; 5, с.5].

Як ми бачимо, вищезазначені роздуми та висновки філософів вже не можна назвати цілком схожими. Не можу абсолютно погодитися з тезою Елізабет Енском,

адже, на мою думку, намір не завжди виникає в момент переходу від переконання до бажання. Особа може мати намір щось зробити, при цьому розуміючи певні негативні наслідки, які можуть бути, але не бажати їх настання. Проте підтримую думку щодо навмисності дій при намірі щось зробити чи утриматися від виконання певної дії. Що ж до вибору між висловлюваннями інших двох мислителів, то варто погодитися з думками Фрейда, адже наміром не може бути вже виконана дія, а лише певна ідея, поштовх до дії та її виконання в майбутньому.

Намір у праві. Беручи до уваги той факт, що категорія «намір» широко використовується в законодавстві України, зокрема й у сфері нотаріату, нормативного визначення даного поняття так і не було передбачено законодавцем. Не дивлячись на те, що вказаний термін фігурує в цивільному, сімейному, кримінальному, господарському, земельному законодавствах, Законі України «Про нотаріат», інших законах та підзаконних нормативно-правових актах, сенс використання в них слова «намір» має схожий характер, проте з відповідними відмінностями. На жаль, навіть переглядаючи науково-практичні коментарі до галузевих кодексів, визначення поняття «намір» не надається й не пояснюється, а застосовується як заздалегідь збагненне й очевидне [10, с.236, 596; 11, с.146; 12, с.55; 13, с.583]. Не зрозуміло, чи законодавець мав на увазі задум, рішення, ціль або результат, адже чим більше колізій і прогалин в нормативному регулюванні, тим більше шансів ними скористатися на свою користь. Водночас, не має значення, зрозумілим це поняття виглядає в очах юристів або пересічних громадян, чи ні.

При пошуку визначення поняття «намір» серед позицій вітчизняних науковців переважна кількість праць присвячена його місцю та особливостям саме в кримінальному праві. Незважаючи на те, що в Кримінальному кодексі України неодноразово використовується поняття «намір», його правове визначення так і не було надано законодавцем [14, с. 297; 15]. Як слушно було зазначено в вище, значення кожної категорії чи терміну має бути масимально чітким і зрозумілим як юристам, так і пересічним громадянам, а тому виникає необхідність передбачити оговорену дефініцію на законодавчому рівні [16, с. 209]. За такої умови потрібно так впровадити дане визначення у відповідні кодекси, закони та підзаконні

нормативно-правові акти, щоб не виникало колізій та зберігалися особливості кожної галузі права.

Варто зауважити, що хоч кримінальне право не є суміжним з нотаріальним процесом, допоки протягом нього не буде здійснено кримінально-каране правопорушення, вважаю за доцільне проаналізувати думки щодо визначення згадуваної дефініції у вітчизняній правовій доктрині. Розпочати дослідження в цій сфері варто із зазначення визначення, яке можна вважати універсальним щодо поняття «намір», хоча воно й вказане в науковій статті, яка присвячена злочинам у кримінальному праві України. У даній праці вчена наводить позицію, за якою намір можна визначити як прагнення чи бажання до чого-небудь з урахуванням плану дій щодо цього [17, с.44]. Якщо ж продовжити дослідження значення поняття «намір» у інших працях науковців у галузі кримінального права, то можна узагальнити та навести такі його особливості:

- він являє собою внутрішній процес свідомості та не знаходить якої-небудь реалізації чи навіть виявлення зовні [18, с.139];

- він не є дією та не може бути кримінально-караним діянням, адже виступає чисто психічним процесом, а як встановлює загальновизнаний принцип кримінального права: «думки не карають» [18, с.139; 19, с. 185];

- при намірі особа перебуває в умовах очікування та проходить період психічної підготовки до виконання складних або незвичних дій, що часто супроводжується сумнівом, нерішучістю або ж тривожністю від настання можливих негативних наслідків [20, с. 199].

Окрім кримінального права, категорія «намір» також широко використовується й в інших галузях права, але особливу увагу обов'язково слід приділити цивільному праву. Зокрема, при вивченні Цивільного кодексу України дане поняття можна зустріти там аж 9 разів, проте жодного разу законодавець не надав правового визначення [21]. Насамперед у законодавстві України поняття «намір» використовується наступним чином: у цивільному праві щодо пояснення суті фіктивного правочину, який вчинено без наміру створення правових наслідків, а також щодо наміру особи продати свою частку в праві спільної часткової

власності; норми Цивільного та уже не чинного на сьогодні Господарського кодексів здійснюють правове регулювання особливостей укладання договору/протоколу про наміри [21; 22]; сімейне право розкриває значення терміну «фіктивний шлюб» як такий, що укладається жінкою та/або чоловіком без наміру створення сім'ї [23]; у земельному праві найчастіше фігурує намір продажу земельної ділянки, у тому числі сільськогосподарського призначення [24] та інші приклади.

Варто зауважити, що слово «намір» не має своєї дефініції не тільки в законодавстві України, у тому числі й у сфері нотаріату, а й у вітчизняній правовій доктрині, адже науковці також не розкривають значення даної категорії в науково-практичних коментарях до відповідних кодексів чи законів. Як вже зазначалося в цій роботі, дане поняття використовується в законодавстві та у вітчизняній правовій доктрині як саме собою зрозуміле й таке, що не потребує додаткового пояснення [25, с.262; 26, с.82]. Проте при аналізі значення наміру в психології чи філософії можна побачити зовсім іншу ситуацію, адже існує дуже багато праць вчених і науковців, присвячених розкриттю змісту даного терміну.

Оскільки Україна у своєму розвитку, зокрема й правовому, взяла вектор на європейський досвід та рівень правосвідомості, то доцільно було б звернути увагу на розуміння наміру серед розвинених західних країн. Зважаючи на те, що серед джерел міжнародного приватного права в юридичній науці важливе місце займають міжнародні договори, то правила їх укладання, виконання чи розірвання досить чітко та детально врегульовано в договірному праві Європейського Союзу. Зокрема, варто звернутися до Принципів європейського договірного (контрактного) права, відповідно до яких контракт вважається укладеним, якщо сторони мають намір бути юридично зобов'язаними [27, с.149]. Водночас намір сторони бути юридично пов'язаною контрактом має визначатися із заяв чи поведінки сторони, виходячи з обґрунтованого їх розуміння іншою стороною.

Згідно цих європейських принципів, якщо сторона договору за власним бажанням залучить будь-яку третю особу до узгодження чи виконання контракту, то наміри й задуми, приховані факти, інформація і поведінка, навмисні й

необережні дії останньої вважаються такими, що відносяться до самої сторони [28]. Дані засади фактично прирівнюють наміри представника до задумів сторони відповідного договору, адже довіритель лише надає повноваження визначеній особі представляти свої інтереси. Таким чином, коли відбувається процедура ВДН сторони відповідного правочину через представника, то нотаріуса не повинно цікавити, що ж думає останній з приводу істотних умов чи наслідків його посвідчення. Довіритель надає визначену кількість повноважень, які передбачені в довіреності, й представник не має права в цьому випадку вчиняти будь-яких інших дій на власний розсуд, які не передбачені в згаданому документі, а лише повинен транслювати й передавати нотаріусу наміри відповідної сторони правочину. Відтак, вищезазначені принципи встановлюють, що вся надана інформація та вчинені дії представником за довіреністю вважаються такими, які вчинила би або надала б сама сторона, якби була фізично присутньою, наприклад, у офісі нотаріуса.

В римському праві існувало окреме поняття наміру «*animus*», яке було необхідною складавою права володіння, оскільки останнє пов'язане не лише з фактичним контролем над річчю, але й із внутрішнім наміром її тримати. У такому контексті намір вважався суб'єктивною категорією, а саме наміром володіти річчю для себе [29, с. 80; 30].

В мусульманських релігійних та правових нормах особливе місце займає «*нійя*» - намір, яке називають основоположною концепцією шаріату. Розглядається дане поняття не лише як внутрішній намір, але і як необхідна умова юридичної дійсності вчинків та їх оцінки в шаріаті, тобто обов'язковою складовою юридично відповідальних дій, без якої такі дії не набувають правових наслідків. [31, с.92-93; 32, с.294].

Отже, дослідження, аналіз та узагальнення всіх позицій вітчизняних і зарубіжних вчених, правників, психологів та мислителів дало змогу сформулювати власне визначення поняття «*намір*», яке можна розкрити як певний імпульс до дії, бажання чи задум, спрямований на посвідчення бажаного та ефективного правочину в майбутньому, який супроводжується умислом до отримання

визначеного результату та усвідомленням можливості настання як сприятливих і позитивних, так і негативних наслідків.

Варто додати, що в даному тлумаченні робиться акцент на навмисності дій, обумовлених певним наміром, тобто на тому результаті й наслідках, які особа справді задумала досягти. Тому виявляється дивним, коли сторона правочину при оскарженні дій нотаріуса в суді вказує наступні причини: що її намір був недійсним, і вона помилялася щодо певних обставин або ж фактів через те, що випадково зробила ті чи інші дії, бажала іншого результату або ж не думала, що вийде саме так. Потрібно розуміти, що намір, особливо дійсний, передбачає чітке розуміння особою її навмисної участі в процесі чи утриманні від такої та того, що вона планує зробити.

Правильність та коректність використання слова «встановлення» в законодавстві. Традиційно будь-який правовий чи нотаріальний акт має відповідати певним універсальним вимогам для всіх юридичних документів, до яких можна віднести: ясність, яка має на увазі зрозумілість тексту документу і його відповідність думці автора; точність, яка забезпечує чіткість і недвозначність використовуваних термінів [33, с. 63]; простоту, що передбачає прямий порядок слів, чистоту мови й відсутність у самому тексті громіздких конструкцій, дієприкметникових зворотів чи непристойних слів, діалектизмів, жаргонізмів, слів-паразитів, суржику тощо [34, с. 68]; ефективність, яка полягає в дієвості, націленості на визначений результат та його безпосереднє досягнення особою, яка читала або досліджувала документ [35, с. 102-103; 36, с. 121].

Варто зауважити, що є певні чинники, які впливають на зручність і ефективність пошуку інформації та норм права, потрібних у даний момент для вирішення справи чи використання їх у повсякденній роботі. Серед таких чинників можна сміливо вказати на недоліки законодавства, до яких слід віднести прогалини в регулюванні, недостатнє тлумачення та перенасичення бланкетними й відсилочними нормами, відсутність вдалої термінології або ж некоректність її застосування, вживання різних понять щодо одного й того процесу чи явища або ж абсолютно суперечливих думок з приводу тлумачення певних юридичних

визначень. Усі ці пункти призводять до того, що нормативними актами стає просто незручно користуватися, адже термінологія різна, роз'яснення відсутні, а в доктрині абсолютний плюралізм позицій і поглядів. Відповіді на поставлені запитання та потрібну норму неможливо знайти, бо вимушені постійно переходити з однієї статті до іншої, від одного кодексу чи закону до наступного й так без кінця. Ще однією причиною неузгодженості законодавчих актів стає тенденція до впровадження суто популістських актів у той час, коли і нотаріуси, і пересічні громадяни очікують чітких правових норм. Усе це необхідно для забезпечення однаковості розуміння, простоти в користуванні, щоб досягти об'єктивності й однозначності вчинюваних нотаріальних дій [37, с.7]. Ось чому в цьому випадку запорукою успіху буде системний підхід до вдосконалення законодавства шляхом усунення прогалин, заміни бланкетних і відсилочних норм простим, більш детальним роз'ясненням у самій статті; наявністю обов'язкового переліку понять, що використовуються в нормативно-правовому акті, з необхідністю узгодження останніх у всьому законодавстві України.

Продовжуючи дану тему, слід зазначити, що законодавство України про нотаріат також містить власний понятійний апарат, який, на мою думку, не завжди вдало підібраний. Для прикладу, стаття 44 Закону України «Про нотаріат» та Глава 6 Розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачають як частину нотаріального процесу, встановлення ДНСП (далі – ВДНСП) [9; 38]. Проте чи правильно вживати саме таку термінологію в цьому випадку? Для того, щоб отримати відповідь на дане запитання, варто звернутися до тлумачного словника сучасної української мови, де слово встановлювати або установлювати має такі значення, як: поміщати певним чином, підготовляти щось до використання, споруджувати що-небудь на певному місці, взагалі ставити зручно, надійно, здійснювати, налагоджувати та, як додаткова характеристика, розпізнавати за певними ознаками. Серед аналогів у глосарію синонімів наводиться устатковувати чи встелити. Відтак більш коректно використовувати слово «встановлювати» щодо Інтернету, приладу, обладнання, серверу або

кондиціонеру, але ніяк не для дійсності певного наміру сторони в нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів [39, с.163,1305].

Таким чином, вважаю за необхідне запропонувати власний варіант заміни вищезгаданого слова. Більш доречним буде формулювання «з'ясування дійсних намірів сторін правочину». Зазначений аналог у тлумачних словниках має такі значення, як: досліджувати, робити зрозумілим що-небудь; визначати щось на підставі певних відомостей, ознак чи фактів; довідуватися, дізнаватися, відкривати, виявляти приховане; передавати словами, висловлювати, описувати та інше. Після процесу з'ясування тієї чи іншої інформації її зміст повинен стати для особи зрозумілим, а реальна ситуація та стан речей - прояснитися. Для того, щоб більше переконатися в правильності зміни понять в обговорюваній процедурі, можна спробувати утворити іменники від даних дієслів, тоді слово встановлювати перетвориться на «вставку» чи «устаткування», у той час як запропонована заміна трансформується в «з'ясування» [39, с.391].

Зважаючи на те, що значна частина законодавства України, у тому числі й у сфері нотаріату, потерпає від вищезазначених недоліків, потрібно вжити цілеспрямованих, доречних та ефективних дій для їх усунення. Дієвим способом зробити норми більш зрозумілими навіть для пересічного громадянина-читача є їх конкретизація, яка діє у сфері правового регулювання та не зводиться лише до з'ясування, уточнення й роз'яснення нормативних актів [27, с.77]. Цей засіб передбачений для уникнення абстрактності норм сучасної правової системи, заповнення прогалін та збільшення чіткості й ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин. За його допомогою здійснюється процес нормотворчості й систематизації нормативних актів, реалізація права [40, с. 3-6]. Окремо слід зазначити, що конкретизацію не варто плутати з тлумаченням, яке слугує для з'ясування й роз'яснення нормативних актів, адже роль першої полягає в деталізації здебільшого абстрактних норм права, шляхом прийняття правоконкретизаційного акта [27, с.78].

Отже, аналізуючи всі наведені пояснення, синоніми й визначення, можна зробити абсолютно очевидний та логічний висновок щодо важливості

застосування правильних, доречних та єдиноузгоджених слів і категорій у законодавстві України. Правильна та доречно підібрана термінологія, а також наведення її визначень у потрібних випадках є надзвичайно важливою для уникнення, виправлення можливих і наявних недоліків та попередження потенційних. Відтак пропоную передбачити в статті 44 Закону України «Про нотаріат» та Главі 6 Розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України формулювання «з'ясування дійсних намірів сторін» у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів.

Різновиди намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів. Продовжуючи розвиток даної теми, на основі зроблених висновків видається логічним та більш можливим вдале розкриття питання видів намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів. Якщо звернутися за пошуком інформації до законодавства України про нотаріат та вітчизняної доктрини, то, на жаль, чіткої відповіді або ж одностайної позиції не знайти. Вдаючись до методів аналізу та індукції, можна зустріти класифікацію з поділом намірів у залежності від того, чи спрямовані вони на отримання потрібного результату або реальних наслідків на дійсні та недійсні. Інколи виділяють також хибні наміри як додаткові або замість підвиду недійсних, ототожнюючи їх. На мою думку, дані поняття не слід вважати однаковими, а для кращого розуміння потрібно детальніше проаналізувати класифікацію наміру в залежності від його реальності:

1. Дійсний намір. Звертаючись до великого тлумачного словника сучасної української мови можна побачити, що дане словосполучення визначається як реальний намір, тобто той, який насправді існує або існував у минулому [1, с.302; 39, с.227]. Особа дійсно вирішила вчинити ті чи інші дії, наприклад, звернутися до нотаріуса за посвідченням певного правочину й отримати певний результат або спричинити наслідки, позитивні чи негативні, для себе або інших осіб. Тому, намагаючись розкрити характер виразу «дійсний намір сторін», слід взяти до уваги його буквально значення, яке при детальному розборі слів передбачає, що в людини, справді, існував чи існує певний задум зробити якусь дію в майбутньому часі або утриматися від її виконання.

2. Недійсний намір. По своїй суті, будучи антонімічним до попереднього підвиду, даний вираз набуває відтінку нереальності. Тобто намір фактично визнається таким, що не існує в цей момент часу чи не існував у минулому, а тому й не передбачалося отримання певного результату або спричинення певних правових наслідків [1, с.284]. Крім того, переглядаючи тлумачний словник, можна знайти ще й такі значення слова «недійсний»: той, який не має законної сили або недійсовий.

Відтак зазначена вище класифікація лише констатує факт: був в особи той чи інший намір або ні, але ніяким чином не вказує на його правильність, законність або ефективність. Фактично за таким розподілом один і той самий намір може одночасно бути дійсним і недійсним, наприклад, у чоловіка є намір подарувати квартиру матері, щоб зазначене нерухоме майно не відображалось в декларації – тобто укласти фіктивний правочин. За сутнісними ознаками в сторони договору є намір відчужити дану квартиру, й він вважається за класифікацією як дійсний, бо він справді існує. Водночас чоловік дарує квартиру, щоб отримати відповідні правові наслідки за договором, адже йому треба, щоб ця нерухомість не була його, а стала власністю матері – так само дійсний намір. Однак дарувальник бажає посвідчити цей правочин для вигляду й не подарував би його зараз, якби не був вимушений певними обставинами, а фіктивний правочин вже не може бути дійсним. Таким чином, зазначена вище класифікація може мати місце як констатація факту існування в особи наміру, але, на мою думку, не розкриває вкладеного в статтю 44 Закону України «Про нотаріат» задуму повною мірою [9]. Законодавець хоче однакового розуміння сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків, адже останній має бути спрямований на настання реальних результатів. У вітчизняній правовій доктрині наполягають не тільки на однаковому, а ще й на правильному розумінні перелічених вище характеристик правочину.

Можна для додаткової аргументації навести ще й інші приклади дійсних намірів, коли особа бажала вчинити наступне: хотіла вбити людину – це дійсний намір, який справді існував, але не є законним; навмисне не отримала спадщину

чи подарувала родичам своє нерухоме майно, щоб не сплачувати борг кредиторам – так само дійсні правочини, адже у вказаного суб'єкта були такі наміри, але знову ж таки незаконні та інші. Законодавець ввів в ЗУ «Про нотаріат» поняття «дійсний намір», надавши йому позитивного характеру, як такого, що є реальним і спрямованим на настання бажаних наслідків. Проте наведені вище приклади також є дійсними намірами, але навряд чи законодавець мав на меті такі значення слова «дійсний». Саме тому вважаю за необхідне передбачити більш вдалий термін для процедури встановлення нотаріусом ДНСП. Для досягнення ефекту покращення потрібно створити іншу класифікацію й підібрати такі поняття, щоб вони максимально охоплювали наступні значення: реальний, справжній, законний, який був бажаний, правильний, правдивий і так далі.

Беручи до уваги вищесказане, вважаю за доцільне запропонувати більш коректну й оновлену класифікацію, залежно від спрямування наміру та ступеня усвідомлення особою його наслідків і бажання їх настання, вказавши такі види:

1. Істинний намір. Якщо ж звернутися до тлумачного словника сучасної української мови в пошуку цього словосполучення, то можна помітити різницю в значенні, порівнюючи з «дійсним наміром». Слово «істинний» у глосаріях, зазвичай, означає той, який відповідає істині, правильний, правдивий, дійсний, справжній, непідроблений та інше [41, с.506; 42, с.410]. На основі даного визначення можна зробити наступні висновки: слово «істинний» може бути вдалою заміною, адже має подібне значення із словом «дійсний», яке є одним із значень першого; на відміну від закріпленого в законодавстві України в сфері нотаріату відповідника, істинний намір дійсно носить більш позитивний характер, адже є не простою констатацією наявності певного наміру, законний він є чи ні, а вказує на ознаку правдивості, правильності, істинності. На мою думку, найкращим варіантом заміни фрази «дійсний намір сторони» буде саме відповідник «істинний намір сторони». Водночас ще одним з вдалих варіантів також можна розглядати слово «справжній», що означає щирий, не вдаваний, який насправді існує, істинний, дійсний та інші синоніми [41, с. 1376]. Для того, щоб з цих двох

синонімів обрати кращу опцію, варто подумати над антонімом, враховуючи наступне:

- ЗУ «Про нотаріат» не оперує поняттями «недійсність» чи «недійсні наміри», адже вони були утворені як антонім до «дійсних намірів» у вітчизняній юридичній доктрині, аби утворити класифікацію з протилежних видів.

- Якщо йти за аналогією й також утворювати антонімічний відповідник, то для слова «істинний» чудово підходить «хибний», який так часто використовується науковцями у сфері права. Водночас протилежними до слова «справжній» будуть наступні варіанти: «вигаданий», «видуманий», «підроблений», «фальшивий», які ніяк не можна назвати підходящими для поєднання з наміром й утворення потрібного й бажаного словосполучення [43, с. 138].

2. *Хибний намір*. Цей вид слід тлумачити як такий задум, що містить хиби, тобто неправильний, помилковий [1, с.52]. Саме цей різновид наміру й потрібно застосовувати при обґрунтуванні позицій при обвинуваченні, коли мова йде про неправильне усвідомлення особою своїх дій та їх значень або ж дій іншої сторони при посвідченні правочинів. У даній роботі вище було наведено приклади, коли один і той самий намір може бути дійсним, але незаконним у той самий час, поєднуючи як позитивний, так і негативний характер. Оновлений варіант класифікації я вважаю більш коректним, адже намір укласти удаваний правочин є хибним, тобто неправильним і помилковим, що вказує на виключно несхвальне ставлення до такої незаконної поведінки. Водночас такий намір не може бути істинним, адже тоді він має бути правильним, непідробленим і щирим, у той час як «дійсний намір» є просто реальним, який би він не був.

Для того, щоб краще зрозуміти передбачену вище класифікацію, візьмемо для прикладу нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу квартири з розстроченням платежу. Нотаріус здійснив усі необхідні дії для ВДН сторін даного правочину. Через деякий час покупець вирішив подати позов до суду, посилаючись на те, що його намір придбати квартиру був недійсним, адже він помилився й неправильно усвідомив свої права та обов'язки за договором дарування. Чоловік

стверджує, що був переконаний у тому, що 400 000 гривень є остаточною ціною, яку потрібно сплатити одноразово. Таким чином, використовуючи словосполучення «недійсний намір» на захист своєї позиції, позивачу потрібно розуміти, що воно не підтверджує помилковість розуміння покупцем певних фактів, обставин або ж своїх прав і обов'язків. Недійсний намір, на відміну від хибного, не перетворює автоматично задум на такий, що не мав на меті спричинення наслідків, а лише показує, що того чи іншого наміру не було або ж не існувало насправді на момент посвідчення правочину. Аналізуючи наведений вище приклад про купівлю квартири з розстроченням платежу, вважаю кращим варіантом посилатися в суді на хибність свого наміру, тобто його помилковість. Абсолютно не факт, що зазначена сторона договору в суді зможе довести щось чи виграти справу, але термінологію потрібно використовувати правильну для збільшення шансів. На мою думку, буде дивним доводити недійсність наміру й казати, що рішення купувати квартири не існувало чи просто не було прийнято. Наданий суду примірник договору купівлі-продажу покаже, що сторона прийшла в офіс нотаріуса, прочитала текст правочину, а потім підписала його, що є доказом усвідомлення покупцем змісту, умов договору і його правових наслідків.

Вартою уваги є також позиція щодо можливості поділу наміру на правомірний і неправомірний, залежно від оцінки такого наміру з точки зору закону. При цьому, неправомірний намір, в залежності від наявності або відсутності умислу, можна поділити на наступні види: помилковий, коли особа має певний намір і помилково вважає його законним і прийнятним (без умислу), та фальшивий (з умислом), коли особа свідомо має намір здійснити певні дії чи утриматися від них і знає, що це призведе до порушення законодавства.

Отже, детально проаналізувавши позиції, що панують у вітчизняній і зарубіжній доктринах, та норми законодавства України про нотаріат, вважаю за найкращий варіант поділу намірів особи, зокрема сторони в нотаріальному провадженні з посвідчення правочину, на два таких види: істинні та хибні наміри. За таких обставин вже існуюча класифікація також має місце бути, але є менш коректною за удосконалену версію.

1.2. Законодавча регламентація процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину

Традиційно перед тим, як надавати певні поради та рекомендувати способи покращення законодавства в тій чи іншій сфері, насамперед потрібно навести вже існуючу проблематику та детально її проаналізувати. Отже, якщо звернутися до чинного нотаріального законодавства України, то можна побачити такі прояви його застарілості та неточності щодо процедури встановлення нотаріусом ДНСП:

1. Некоректність застосування слова «встановлення» щодо дійсності чи недійсності намірів сторін правочину. Справа в тому, що його першочергові та основні значення в тлумачних та академічних словниках такі:

- ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання;
- споруджувати щось на певному місці чи взагалі ставити зручно, надійно;
- стверджувати що-небудь, довівши це або обґрунтувавши.

Таким чином, встановити можна Інтернет, прилади, програму на сервер, кондиціонер та інше. На мій погляд, таку некоректність можна легко усунути, замінивши застосування слова «встановлення» щодо дійсності чи недійсності намірів сторін правочину на більш доречний синонім, наприклад, «з'ясування». Тож, розглядаючи це питання в мовному й лінгвістичному аспектах, доцільніше буде скорегувати назву вже оговореної процедури на «з'ясування нотаріусом ДНСП», що дозволить покращити сприйняття даної юридичної термінології. Правильна заміна непідходящого варіанта на новий є надзвичайно важливою, адже Закон України «Про нотаріат» читають не лише нотаріуси чи інші юристи, а й пересічні громадяни, які хочуть знати свої права та обов'язки в нотаріальному процесі. Відтак, прочитавши в назві відповідної статті формулювання «з'ясування намірів», особа відразу усвідомить, що протягом даної процедури нотаріус буде запитувати й уточнювати для себе необхідну інформацію від сторін правочину, щоб правильно зрозуміти їх задуми.

2. Крім того, поза сферою сьогоденних досліджень вчених досі перебуває понятійний апарат тематики даної роботи, адже в законодавстві України, зокрема й у сфері нотаріату, відсутні визначення таких понять, як: «намір», «дійсний намір», «недійсний намір», «встановлення дійсних намірів». Дані прогалини спричиняють неоднакове та викривлене розуміння цих правових категорій, що також призводить до суб'єктивного та різного сприйняття стороною/сторонами значення й наслідки вчинення відповідного правочину. Тому вважаю за необхідне передбачити визначення даних понять у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України для покращення нормативного регулювання процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину, цим самим зробивши його більш детальним.

3. На жаль, у законодавстві України у сфері нотаріату недостатньо врегульовано процес встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони чи сторін правочину. Ідеться про те, що така діяльність нотаріуса навіть не отримала окремої статті в Законі України «Про нотаріат» чи детального тлумачення у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відмінного від того, що зазначений у статті 44 вищезгаданого Закону. Ця стаття розділяє правове регулювання процедури встановлення дійсності намірів з «визначенням обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб, перевіркою цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб та повноважень представника фізичної або юридичної особи», не даючи жодному з цих процесів належного та детального роз'яснення [9].

Схожої позиції дотримується Ірина Панченко, яка у своїй роботі вказує, що положення щодо ВДН сторін має бути розташоване не наприкінці статті 44 глави 4 Закону «Загальні правила вчинення нотаріальних дій», а у спеціальній главі 5 «Посвідчення правочинів» і не як доповнення, а як самостійна стаття Закону [44, с. 143].

Окремо слід зазначити, що навіть ті чотири речення нормативного регулювання, які наведені у вищезгаданому Законі, абсолютно не розкривають поняття, суті, значення та особливостей процедури встановлення нотаріусом

дійсних намірів сторони чи сторін правочину. Крім того, частини 11 та 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат» майже не відрізняються одна від одної, адже дублюють свої положення. Я вважаю, що ці частини цілком логічно було б об'єднати, при цьому зберігши всю необхідну інформацію, та утворити нормативно-правовий припис наступного змісту: «Правочин вважається посвідченим законно, за умови обов'язкового попереднього встановлення нотаріусом дійсних намірів кожної із його сторін, аби переконатися, що вони однаково та правильно розуміють значення, умови правочину та його правові наслідки» [9]. Частина 13 вже згаданої статті Закону також містить таку вказівку, що про факт здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсності намірів та її проведення належним чином «...свідчать особисті підписи сторін на правочині» [9]. Цей припис є надзвичайно важливим, але більш доцільно буде розташувати його наприкінці частини 10 статті 44 Закону України «Про нотаріат», адже особистий підпис сторони/сторін буде також вказувати на відсутність у них заперечень щодо кожної з умов правочину.

Відтак доцільно було б виправити та доповнити недостатнє законодавче регулювання шляхом створення окремої статті в Законі України «Про нотаріат», присвяченій темі «З'ясування нотаріусом дійсних намірів сторони чи сторін правочину». Новостворену статтю доцільно було б розташувати в Главі 5 під номером 55, адже тоді вона буде доповнювати нормативне регулювання про правочини, що підлягають нотаріальному посвідченню. Ще більше вдалість такої нумерації можна підкреслити тим, що процедура встановлення дійсних намірів, як вона поки ще називається, стосується всіх видів правочинів, а тому і місце її має бути до характеристики окремих видів правочинів. З урахуванням викладеного, стаття 55 повинна містити характеристику особливостей, принципів, мети здійснення процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину, з деталізацією процесу її проведення в Порядку.

4. Продовжуючи дану тему, слід зазначити, що стаття 44 Закону України «Про нотаріат» написана суто для двосторонніх правочинів – договорів. Частина 10 передбачає, що «Нотаріус зобов'язаний встановити дійсні наміри кожної із

сторін до вчинення правочину, який він посвідчує» [9]. Проте, знаючи правову класифікацію правочинів, можна поставити цілком слушне запитання: «Як бути з посвідченням нотаріусами односторонніх правочинів?» Безсумнівно, необхідно переконатися в дійсності намірів особи, яка звернулася за вчиненням такої нотаріальної дії як заповіт чи довіреність, що мають не менші правові наслідки. Саме тому вважаю за необхідне передбачити й розписати у вищезазначеній статті нормативне регулювання щодо здійснення нотаріусом процедури ВДН не тільки щодо посвідчення договорів, а для односторонніх правочинів також.

5. Слід також звернути увагу на інше положення частин 11 та 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат», де законодавець наполягає на «однаковому розумінні» сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної із сторін. У цьому випадку доцільніше було б сформулювати цю норму як «однакового та правильного розуміння» всіх зазначених умов. Відтак нотаріус може переконатися в тому, що покупець розуміє умови договору купівлі-продажу так само як і продавець, але це не означає, що перший трактує їх правильно, однозначно, розуміючи всі правові наслідки, а не тільки вибірково на свою користь [9].

Цікавою є думка щодо можливості виникнення ситуації, коли не одна, а навіть дві сторони договору можуть помилятися щодо того результату, який настане внаслідок його нотаріального посвідчення. Таким чином, якщо чітко слідувати вищезгаданій статті 44, то в наведеному випадку норми закону дотримуються, і немає ніяких порушень з боку нотаріуса, адже сторони дійсно однаково розуміють значення, умови правочину та його правові наслідки. Проте «однаково» - не означає «правильно», а тому до частин 11 та 13 попередньої статті потрібно внести відповідні зміни для уникнення непорозумінь, протиріч та хибного трактування закону в майбутньому [9; 45, с.89].

До того ж, якщо брати до уваги вищезгадану проблему в попередньому абзаці, то взагалі не зрозуміло, про яке однакове розуміння може йти мова, якщо сторона в односторонніх правочинах тільки одна. Як можна побачити, усі наведені в зазначеному пункті недоліки законодавства тільки переконують внести необхідні

виправлення до нормативного регулювання здійснення процедури ВДН не тільки сторін договору, а й сторони одностороннього правочину. Однак, не дивлячись на те, що ця проблематика вже згадувалася в юридичній доктрині, законодавець досі не звернув увагу на таку прогалину й неточність, як і на інші, що перераховані в цій роботі.

6. Окремо варто прокоментувати частини 10 та 11 статті 44 Закону України «Про нотаріат», при детальнішому аналізі яких вбачаються розбіжності в суб'єктному складі процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів. Читаючи першу з наведених частин, чітко зрозуміло, що нотаріус зобов'язаний з'ясувати задуми кожної із сторін правочину, який він посвідчує. Проте варто перейти до частини 11 вищезгаданої статті, як законодавець вже передбачає, що нотаріусом встановлюються також наміри «кожного з учасників правочину» [9]. Фактично ця процедура відбувається шляхом встановлення намірів кожної із сторін задля однакового розуміння ними значення, умов та правових наслідків посвідчуваного правочину. Відразу стає неясним те, що це за учасники правочину, дійсні наміри яких потрібно встановити, та хто саме входить до їх переліку? З урахуванням викладеного варто навести такі варіанти: або законодавець прирівнює учасників правочину до сторін, що є недоцільним у силу більш широко розуміння першого поняття, або нотаріус зобов'язаний встановлювати наміри й інших осіб, які можуть брати участь під час посвідчення правочину. Відтак, чи можливо віднести до так званих «учасників» представників сторін, адвокатів, які виконують свої функції на підставі договору про надання правничої допомоги чи довіреності, іншого з подружжя або суб'єктів спільної часткової власності, які мають право переважної купівлі?

Таким чином, якщо обрати другий варіант, який передбачає обов'язок нотаріуса встановлювати наміри не тільки сторін та ще й інших осіб, то незрозумілих моментів стає більше, а між 10 та 11 частинами вже згаданої статті виникають протиріччя. Остання з наведених частин передбачає, що нотаріус фактично не встановлює безпосередньо дійсні наміри «інших учасників правочину», наприклад, іншого з подружжя, а здійснює цю процедуру через

з'ясування задумів сторони/сторін правочину. Виявляється, що нотаріусу при засвідченні справжності підпису дружини продавця на заяві-згоді не потрібно виявлять її справжнє бажання погодитися на продаж нерухомості, що є їх спільною сумісною власністю. Законодавець таким нормативним регулюванням передбачає, що й в цьому випадку потрібно питати згоду в її чоловіка-продавця. За таких умов функція надання такої згоди взагалі втрачається, адже або наміри дружини встановлюються через чоловіка-сторону договору, або потрібно встановити її наміри, що нотаріус не зобов'язаний робити, бо заява-згода не є правочином. Зрештою, можна припустити, що не тільки під час посвідчення правочинів треба встановлювати дійсність намірів, а виникає необхідність проводити таку процедуру й протягом вчинення деяких інших нотаріальних дій, як засвідчення справжності підпису на документах.

З урахуванням викладеного варто зробити абсолютно логічний висновок, що законодавство України у сфері нотаріату загалом та щодо процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину зокрема, не є досконалим і потребує внесення до нього суттєвих змін. Перед початком аналізу мною було влучно зазначено, що першим кроком до здійснення покращень та виправлення помилок є визначення та детальне вивчення вже існуючих протиріч і прогалин, які потрібно виправити, аби здійснити дійсно ефективні та потрібні зміни. Зрештою, уже наступним етапом можуть бути рекомендації та поради щодо корегування тієї чи іншої ситуації, які були наведені мною вище. Проте найважливішим етапом, на мою думку, буде детальний аналіз вибраного процесу, матеріального та процесуального законодавства, практики, щоб була змога не просто коментувати вже існуючі проблеми та пропонувати варіанти їх виправлення, а працювати на перспективу. Виникає можливість створити превентивне законодавство, яке виникає в силу досконалого переформатування вже існуючого з додаванням відсутніх, але дуже потрібних норм, щоб запобігти правопорушенням та утворенню колізій і прогалин у майбутньому. Досконалий аналіз і вивчення питання, його детальне опрацювання, відсутність прогалин та

протиріч на законодавчому рівні та неврегульованих питань і ситуацій на практиці – усе це запорука вдалого ефективного нормативного регулювання.

1.3. Принципи нотаріального процесу та їх прояв у процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину при його нотаріальному посвідченні

Слушною є думка, що принципи процесуального права формуються в результаті щоденної діяльності уповноважених суб'єктів, внаслідок пізнання закономірностей процесуальної діяльності [46, с.175; 47, с.49]. Значення засад у нотаріальному процесі полягає в тому, що вони:

- можуть застосовуватися як засіб урегулювання прогалин у нотаріальному процесуальному праві [48, с.55];
- визначають найбільш загальні закономірності розвитку правової системи, будучи її якісною характеристикою [47, с.49];
- слугують орієнтиром для сучасного процесуального законодавства, відображаючи тенденції його розвитку;
- виступають мірилом законності діяльності уповноважених суб'єктів, тобто нотаріусів [47, с.49; 49, с.21];
- регулюють правозастосовну діяльність органів нотаріату, зокрема державних та приватних нотаріусів, під час учинення ними конкретних нотаріальних дій [50, с. 121].

З огляду на вищесказане, вважаю цілком логічним розібратися з визначенням категорії «принцип» у нотаріальному процесі загалом, щоб мати змогу виокремити дане поняття в контексті дисертаційної тематики зокрема. Аналіз вітчизняної доктрини показує переважну єдність у тлумаченні, розкриваючи поняття принципу як загальної, керівної ідеї, основоположної засади, постулату, вихідного й базового положення теорії, вчення, яке виражене передусім у нормативно-правових актах у сфері нотаріату та впливає зі змісту правових

норм, нотаріальної та судової практики, правової доктрини [48, с.55], висловлює пріоритети держави, об'єктивні закономірності й інтереси в суспільстві [47, с.49] та спрямоване на удосконалення й збільшення ефективності нотаріальної діяльності [51, с. 116, 118].

Відтак детальний розгляд даної тематики дозволяє мені створити власне визначення поняття «принципів» у контексті теми дисертаційної роботи, розглядаючи їх як керівні, базові ідеї, засади та положення, які регулюють процес встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів, доповнюють законодавство в даній сфері й заповнюють його прогалини та слугують основою для створення чіткого алгоритму дій нотаріуса для уникнення помилок у з'ясуванні таких намірів та убезпечення себе від введення в оману [46, с.176].

Варто відмітити, що всі принципи нотаріального процесу пов'язані між собою та доповнюють один одного. Цікаво, що в законодавстві України про нотаріат немає окремої статті, яка б перелічувала всі засади нотаріального права чи процесу. Більшість з них або знаходяться в інших статтях, такі як принципи нотаріальної таємниці, верховенства права, безпосередності нотаріального процесу та інші. Інші ж засади мають прихований зміст та виокремлюються самими науковцями у власних працях: принципи комплексності нотаріального процесу, професійної компетентності, морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса та інші [52, с. 67-70]. Більше того, засади в будь-якій галузі права зазнають істотних змін і доповнень, адже їх кількість розширюється, а види змінюються й сфера нотаріату не виняток. Справа в тому, що принципи завжди коригуються відповідно до зміни державної політики, суспільного життя та інтересів, розвитку технологій і так далі.

Таким чином, щоб надати чіткий та ґрунтовний перелік принципів нотаріального процесу, які б обумовлювали правильне встановлення нотаріусом ДНСП при його нотаріальному посвідченні, потрібно спочатку проаналізувати вже наведені у вітчизняній доктрині їх різновиди. Потім треба сформулювати розуміння того, чи достатньо їх для регулювання вищезазначеної діяльності нотаріуса, чи всі

вони є необхідними, потрібними й достатніми, відображають сучасний стан суспільних відносин та закривають усі прогалини в законодавстві щодо цієї тематики.

Беручи до уваги вищесказане, у процедурі ВДНСП знаходять свій прояв такі принципи нотаріального процесу з-поміж вже існуючих:

1. Принцип верховенства права, який є одночасно як найголовнішим та всеохоплюючим принципом, так і недостатньо чітко сформульованим. Наведене пов'язане з тим, що поняття цієї засади є надзвичайно багатограним і багатоаспектним, адже в ній переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні й міжнародні, національні, цивілізаційні та загальнолюдські аспекти [53, с.177]. Саме тому одностайне визначення цього принципу так важко сформулювати, а в правовій вітчизняній доктрині досі панує плюралізм думок та поглядів з цього приводу. Ще більше ускладнює ситуацію й те, що верховенство права включає в себе багато інших засад, таких як: законність, рівність, справедливість, правова визначеність, ясність і недвозначність правової норми й так далі [54, с.196].

Уперше законодавче визначення принципу верховенства права було викладено в рішенні Конституційного Суду України в 2004 році як «...Панування права в суспільстві, соціальна справедливість, свобода та рівність. Право обмежується лише законом» [54, с.195; 55]. Слушною є думка, що принцип верховенства права – це фактично принцип верховенства закону. Однак засада законності поглинається правом, оскільки не може існувати правова діяльність без нормативної її регламентації [52, с. 80-81; 56, с.23].

Відтак обговорюваний принцип як у нотаріальному процесі загалом, так і під час встановлення дійсності намірів сторін правочину, зокрема, є базовим, головним, всеохоплюючим. У приватних відносинах він існує як імператив суспільно-моральних цінностей, індикатор заперечення зловживань приватного характеру та спрямований на встановлення рівноваги в суспільстві [57, с.145]. Дана засада, з одного боку, вказує на чітке дотримання норм закону нотаріусом, а з іншого – надає останньому можливість діяти в правовому полі за відсутності

процедури та створювати власний алгоритм дій, який би не суперечив нормам права та моралі. Зрештою, не дивлячись на те, що сам процес встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони/сторін відбувається переважно у вигляді спілкування на надання відповідей на поставлені уточнюючі запитання, уся ця процедура зводиться до спільного знаменника – посвідчення законного правочину згідно норм права.

2. Принцип нотаріальної таємниці. На відміну від попередньої, ця засада не просто закріплена в законодавстві, а має свою окрему статтю 8 в Законі України «Про нотаріат» [9]. Варто зауважити, що зміст нотаріальної таємниці під час процедури з'ясування нотаріусом ДНСП фактично не змінюється – це все ті ж різноманітні відомості, отримані від особи-заявника, у цьому випадку сторони/сторін правочину. Вищезгадана стаття закону абсолютно не зобов'язує останню зберігати таку таємницю, якщо тільки певні обмеження не зазначені в договорі або не висунуті іншою стороною.

Окремо слід зазначити, що в правовій доктрині існує дискусія щодо складових змісту нотаріальної таємниці, адже одні вчені притримуються думки, що це як таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, так і таємниця нотаріуса як фахівця. Інші вчені категорично не погоджуються з висловленими попередньо позиціями цих авторів [52, с.87-88]. Серед аргументів, які вони наводять на противагу, зазначають суперечливість прямим приписам статті 8 Закону України «Про нотаріат», відповідно до якої це виключно інформація, пов'язана із заінтересованою особою й її зверненням до нотаріуса [58, с.123; 59, с. 39; 60, с. 364]. На мою думку, таємниця нотаріуса як фахівця не містить в собі нічого таємного чи прихованого, адже це юридичні консультації, які базуються на законодавстві України, ратифікованих міжнародних нормативно-правових актах, принципах і таке інше. Уся інформація, що є таємною, фактично складається з відомостей про та від осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, й сам факт їх звернення. Зрештою, діяльність нотаріуса та його поради не повинні виходити за межі закону, до якого і так є публічний доступ, а тому й не будуть охоплюватися нотаріальною таємницею.

Слід також проаналізувати частину 12 статті 44 цього ж Закону, яка надає нотаріусу право встановити наміри однієї із сторін правочину за відсутності іншої, з метою виключення можливості стороннього впливу на її волевиявлення [9]. Хотілося б більшої деталізації від законодавця того, чи не повинен нотаріус розкрити іншій стороні почуте, адже не всі факти можуть бути викладені в подальшому в тексті правочину. Для ілюстрації наведу договір міни земельного паю, у процесі посвідчення якого в нотаріуса виник сумнів щодо волевиявлення однієї із сторін. Мати стверджує, що хоче відчужити свій пай, але важко не помітити ознаки її знервованості та те, як вона постійно переглядається та переговорюється зі своїм сином, який знаходиться в цей момент в офісі. Скориставшись своїм правом встановити наміри жінки без присутності другої сторони договору та інших сторонніх осіб, нотаріус провів вказану процедуру та виявив ознаки тиску сина на матір та її небажання відчужувати пай, отриманий нею в спадок від свого батька. Ні стаття 8, ні 44 вищезазначеного Закону не регулює обсяг інформації, яка має охоплюватися таємницею в цьому випадку. З одного боку, інша сторона договору має знати, що на жінку чинили тиск і її волевиявлення не було вільним, що договір неможливо посвідчити, а нотаріус має відмовити у вчиненні нотаріальної дії. З іншого боку, на мій погляд, не вся інформація щодо характеру тиску на жінку має бути розказана іншій стороні правочину, адже ця частина вже може розцінюватися як особиста інформація, яка не відноситься до суті справи. Важливим є наявність впливу, який помітив нотаріус, що унеможливорює посвідчення даного правочину, і на цьому все. Однак як цій іншій стороні договору дізнатися, чи не приховують від неї якоїсь важливої інформації, адже вона не чула приватної розмови й не знає всіх деталей процедури встановлення дійсності намірів жінки чи будь якої іншої особи за іншим прикладом. Така надана компетенція нотаріусу, відповідно до частини 12 статті 44 Закону України «Про нотаріат», може бути надзвичайно корисною, коли тиск чи вплив чинить одна сторона на іншу, і пригнічена особа не може зізнатися в присутності маніпулятора. Проте як бути з наведеним мною прикладом, коли на волевиявлення однієї із сторін впливає третя особа з особистими інтересами, а

інша сторона позбавлена права почути розмову, деталі якої можуть вплинути на її бажання підписатися під текстом договору? Не будемо забувати про можливість змови нотаріуса з однією із сторін, що є незаконним і неприйнятним, але можливим. На мою думку, право нотаріуса встановлювати наміри однієї із сторін окремо потрібно прибрати із законодавства, адже врегулювати всі можливі випадки та підлаштувати принцип дотримання нотаріальної таємниці до даного випадку неможливо. Коли маніпулює третя особа, то її потрібно попросити вийти із офісу під час процедури посвідчення правочину. У випадку впливу однієї сторони на іншу, то говорити окремо немає сенсу, адже якщо тиск насправді існує чи поведінка, дійсно, набуває характеру спору про право, то нотаріус просто відмовляє в посвідченні договору. Якщо впливу немає, то це легко підтвердити нотаріусу, і потреба встановлювати чийсь наміри окремо не матиме сенсу. У будь-якому випадку питання є суперечливим, але побачити ставлення законодавця до вищезазначеного шляхом корегування зазначених норм було б доцільним.

Окремі сумніви щодо права нотаріуса встановити наміри однієї із сторін правочину за відсутності іншої висловлює у науці й О.О.Крижевська, з позицією якої слід погодитися. Законодавчо визначене право нотаріуса залишитися сам на сам з однією зі сторін договору для з'ясування дійсної волі і намірів такої особи може бути суперечливим і тлумачитися сторонами по-різному. Так, контрагент такої особи може сприйняти ініціативу нотаріуса як намагання домовитися зі стороною проти його інтересів, а така особа – як образу чи корупційні інтереси нотаріуса тощо, але їхні позиції щодо сприйняття такої ініціативи можуть бути виявлені у разі визнання договору недійсним чи оскарженні дій нотаріуса. Тому нотаріусу варто в таких ситуаціях діяти обґрунтовано та зафіксувати, якими причинами була викликана його ініціатива залишитися сам на сам з однією зі сторін договору [61 с. 148].

3. Принцип державної мови. Слід зазначити, що окрім статті 10 Конституції України, Закон України «Про нотаріат» містить статтю 15, яка регулює питання мови нотаріального діловодства, відсилаючи читача до іншого закону, який встановлює українську мову як державну. Пункт 12 частини 1 статті 9 чітко

ззначає до переліку посадових осіб, які мають вести свою професійну діяльність українською мовою, і нотаріусів [9; 62; 63].

Суть принципу державної мови в нотаріальному процесі полягає в тому, що коли особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів та роз'яснення нотаріуса під час нотаріального провадження має перекладатися цій особі або самим нотаріусом, або перекладачем [64, с. 105]. Якщо ж брати до уваги конкретно процес встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину, то, на мою думку, фокус трішки зміщується. Так ступінь важливості перекладу під час консультацій, роз'яснень чи порад нотаріуса знаходиться на боці заявника, адже саме йому важливо зрозуміти дану інформацію правильно та усвідомити, що робити в конкретному випадку. Однак потім все знову врівноважується, бо нотаріус має зрозуміти відповідь та те, чи усвідомив клієнт все правильно. Коли ж іде процес з'ясування намірів, то тут вже нотаріусу більш необхідно зрозуміти те, що саме розповідає йому сторона/сторони правочину та чи є розбіжності в їх поясненнях, особливо коли присутні певні сумніви або поведінка заявників є дивною. Принцип державної мови є надзвичайно важливим, адже різниця в мовному аспекті та проблеми з розумінням між нотаріусом і клієнтом як протягом нотаріального процесу загалом, так і під час процедури встановлення дійсності намірів, зокрема, є принциповими. Якщо ж це мова, якою нотаріус не володіє, то все стає ще складнішим, адже між нотаріусом і стороною правочину та їх взаєморозумінням стоїть інша особа, яка також несе відповідальність за результат.

Крім того, пропоную звернути увагу на той факт, що у в доктрині деякі науковці вживають у назві принципу саме «національна мова», визначення якої в нормативних актах відсутнє, на відміну від вже згаданої «державної мови» [52, с. 85; 65]. Слід погодитися з позицією, що «державна мова» є більш аргументованою по відношенню до нотаріальної діяльності, адже, на думку науковців-лінгвістів, «національна мова» охоплює літературну мову, територіальні діалекти, професійні й соціальні жаргони, суто розмовну лексику. [66, с. 116].

4. Принцип безпосередності. Якщо розглянути дану засаду в площині встановлення дійсності намірів сторін, то це буде проявлятися так: нотаріус повинен досліджувати документи з першоджерел, сприймати доказові матеріали справи, з'ясувати наявність або відсутність відповідних юридичних фактів, встановлювати осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії, та дійсність їх намірів, а також справжність їх підписів особисто, що й відображає безпосередність такої діяльності. Водночас даний принцип проявляється ще й у тому, що заяви та інші документи підписуються в присутності нотаріуса, який вчиняє певну нотаріальну дію [46; 64, с.104; 67, с.56].

Більше того, під час процедури з'ясування дійсності намірів сторони правочину або їх представники, які мають відповідні документи-підтвердження своїх правомочностей і того, що волевиявлення та цілі довірителя співпадають з їхніми, повинні бути присутні особисто. Ця вимога повинна обов'язково дотримуватися, аби нотаріус міг чітко зрозуміти, чи справді дана особа, сторона правочину, має чітке й свідоме бажання здійснити певні дії та отримати саме той результат. Також необхідно зауважити, що не всі види правочинів можливо укладати через представника, наприклад, заповіт, адже вбачається потреба виключно особистого звернення заповідача до нотаріуса для його посвідчення. Відтак переоцінити значення процедури встановлення дійсності намірів просто неможливо, адже помилка, неухважність, некомпетентність, байдужість та інші негативні прояви поведінки нотаріуса можуть дуже «дорого коштувати» зацікавленим у результаті особам. Це може негативно вплинути як на особу, яка бажає передати все своє майно конкретним близьким родичам, так і на тих майбутніх спадкоємців, які будуть позбавлені можливості успадкувати відповідне майно. Максимально негативні наслідки можуть настати, якщо мова йде про осіб з інвалідністю, непрацездатних, малолітніх, неповнолітніх, ненароджених, недієздатних чи обмежено дієздатних осіб та інших членів суспільства, права, свободи та інтереси яких потребують більшої охорони. Ось у чому полягає одна з причин необхідності безпосередньої співбесіди з клієнтом, адже протягом неї нотаріус може вчасно помітити сумніви заявника, його безпричинне хвилювання,

дивну поведінку, ознаки фіктивного чи удаваного правочину, признаки впливу однієї сторони на іншу в договорах і так далі.

Варто також звернути увагу на той факт, що принцип безпосередності передбачає ще й те, що встановлювати дійсність намірів сторін, як і досліджувати докази, повинен нотаріус і тільки, не передоручаючи цю частину процесу навіть своєму помічнику [52, с. 104-105]. Справа навіть не в тому, що може бути присутня певна недовіра до професіоналізму свого найнятого працівника, або сумнів у достатності необхідних вмінь чи практичних навичок, або потреба в обов'язковій перевірці виконаної роботи після помічника, адже відповідальність за вчинені дії та наслідки все одно буде нести нотаріус. Якщо діяльність помічника дійсно така підозріла, тоді постає питання про правильність вибору кандидата на таку посаду, якщо можуть виникати стільки вагань. Суть обговорюваної частини нотаріального процесу полягає в тому, щоб сторону правочину вислухав, а у разі потреби задав певні необхідні питання з метою отримання всієї потрібної інформації саме той нотаріус, який і буде в подальшому складати й оформлювати текст документу. Саме він має перевіряти всі необхідні відомості з першоджерел і відповідних реєстрів та приймати рішення щодо законності, можливості та доцільності посвідчення того чи іншого правочину. Виявляється очевидним, що такого результату та ефекту неможливо досягти, якщо частину даних обов'язків виконає один юрист, потім передасть їх іншому, а той вже розкаже нотаріусу. За таких обставин не будемо забувати ще й про наявність впливу на будь-яку сферу життєдіяльності людини такого явища як «людський фактор», хочемо ми цього чи ні. Це передбачає наявність плюралізму думок, власних поглядів та відмінної оцінки ситуації в різних осіб, зокрема і юристів, у силу якого помічник може не запитати чи не уточнити необхідні відомості та дані, не переконатися в однаковому й правильному розумінні сторонами всіх умов правочину й так далі.

Крім того, вважаю за потрібне проаналізувати прояв принципу безпосередності при укладенні договору про заміщення, який передбачає виконання обов'язків одного приватного нотаріуса іншим. Потрібна така заміна в період фактичної відсутності нотаріуса протягом певного часу на робочому місці

з причин хвороби, відпустки або будь-яких інших, які тимчасово унеможливають виконання ним своїх обов'язків [21]. В основному право заміщення передбачає доступ до архіву нотаріуса, якого необхідно тимчасово замістити. Однак, якщо трапляється ситуація, коли мало місце посвідчення певного договору, наприклад, оренди транспортного засобу, та в період відсутності нотаріуса виникає потреба в укладенні нового правочину про зміну або розірвання попереднього, - такий договір може бути посвідчений іншим нотаріусом [38]. Відтак з'являється потреба знову встановити дійсність намірів сторін, аби усвідомити правильність і однаковість розуміння ними тих умов, які підлягатимуть доповненню, виключенню чи зміні, та правових наслідків, які настануть у результаті.

Проте постає доволі цікаве запитання: «Чи довіряєте ви професіоналізму іншого нотаріуса настільки, аби дозволити йому з'ясувати справжність намірів осіб, які зверталися безпосередньо до вас, ставлячи також і свою репутацію під удар?» Фактично ми маємо справу з дилемою, адже з одного боку, договір про заміщення передбачає підстрахування нотаріуса, у якого виникла потреба тимчасово зупинити свою професійну діяльність, іншим колегою, аби не втратити своїх постійних клієнтів при такій великій конкуренції. З іншого боку, опитувати сторони, уточнювати інформацію, аналізувати її, складати й оформлювати текст документа та посвідчувати правочин буде зовсім інша людина. У неї кваліфікація, теоретичні знання, практичні навички, рівень свідомості, бачення ситуації може абсолютно відрізнятись від вашого, а відповідати перед власними клієнтами за рівень надання послуг будете саме ви й робитимете це своєю діловою репутацією. Чому? Бо це ваші клієнти, яких ви відіслали до іншого нотаріуса, поручившись за його компетентність. Якщо якісь факти будуть упущені цим іншим нотаріусом чи він банально не зможе виконати всі свої обов'язки на рівні та задовольнити осіб, які до нього звернулися, своїми професійними навичками – сторони будуть звинувачувати саме вас, бо це ви підшукали таку заміну, що призведе в подальшому до втрати потенційної або постійної клієнтури.

5. Принцип безспірності. Розглядаючи його в контексті тематики цієї дисертації, слід вміти розрізняти тонку межу між встановленням нотаріусом дійсних намірів, використовуючи різні питання й навички з психології, та фактичним «допитом» особи, співбесідою, яка повільно перетікає в тиск на особу з додаванням суджень від самого нотаріуса і його оцінки ситуації. Дії нотаріуса, при з'ясуванні інформації, повинні бути направлені на усунення сумнівів, незрозумілих моментів чи прогалин, аби можна було зіставити всі факти та сформувати суцільну картину. Крім цього, в законодавстві України панує поділ влади на три гілки з чітким розмежуванням компетенції кожної з них, а тому право судити особу, її права та обов'язки, а головне вирішувати спори - належить до виключної компетенції судів [63].

На противагу попередній тезі, нотаріус не може мати справу з будь-якими спорами, не повинен аналізувати права осіб, оскільки він має отримувати від них лише безспірні докази про існування юридичних обставин. До того ж не може вчиняти нотаріальні дії за наявності сумніву щодо законності таких дій чи чесності особи з приводу свого волевиявлення або намірів [52, с. 103].

Продовжуючи розвиток даної теми, просто не можна оминати доцільність та перспективи здійснення нотаріусами в Україні медіативної функції. Ця процедура лише нещодавно почала перехід від рівня обговорень виключно у вітчизняній правовій доктрині до перших кроків у її відображенні в статті 16¹ Закону України «Про нотаріат» [9]. Застосування медіації викликало велику дискусію серед науковців, адже, з одного боку, нотаріальний процес має бути виключно безспірним, а нотаріус не має права навіть рекомендувати сторонам правочину та іншим заявникам який варіант краще обрати. З іншого боку, законодавець націлений на розширення компетенції нотаріусів, надаючи останнім повноваження до врегулювання конфліктів за допомогою медіації, підлаштованої до вимог законодавства у сфері нотаріату. Відтак можливість використання нотаріусом медіативної функції як протягом нотаріального процесу загалом, так і під час процедури встановлення ним ДНСП, зокрема, є дуже спірною, що покаже подальший аналіз даної теми в цій роботі. Для того, аби зробити таку інтеграцію

ефективною та згідно норм права, потрібно детально розписати права та обов'язки нотаріуса як медіатора та межі здійснення останнім такої медіації примирення.

6. Принцип диспозитивності. Полягає дана засада в тому, що розпочинається сам нотаріальний процес та відбувається провадження за відповідним усним чи письмовим зверненням особи з метою вчинення нотаріальної дії [9; 48, с.58]. Ніхто не примушує заявника приходити до нотаріуса, навіть якщо говорити про правочини щодо яких законом передбачена обов'язкова нотаріальна форма. Якщо ми розглядаємо вже процес ВДНСП, то ніхто не може примусити останню прийти й відповідати на уточнюючі питання нотаріуса чи деталізувати певну інформацію – усе це робиться за добровільної згоди заявника. До того ж це додатково показує нотаріусу бажання сторони довести, що вона справді має намір на посвідчення правочину та отримання відповідного результату. Водночас в особі завжди є можливість змінити наміри щодо змісту та результатів вчинюваної нотаріальної дії, свою первісну вимогу на будь-якій стадії нотаріального провадження [67, с.55]. Важливо, що таке корегування курсу може означати наступне: заявник почав сумніватися в силі своєї позиції та можливості ввести нотаріуса чи іншу сторону в оману, якщо ми розглядаємо ситуацію хибного наміру; просту ситуацію зміни стороною свого рішення, адже особа просто може передумати. Наприклад, жінка прийшла до нотаріуса для того, щоб їй посвідчили заповіт, у тексті якого було вказано, що після смерті все належне їй майно перейде двом синам у рівних частках. Через місяць жінка раптом вирішила змінити такий розподіл, заповівши 1/3 свого набутого онукові. Тож чи свідчить дана ротація заповітів про певні нечисті замисли заповідача? Звичайно, ні. Адже особа має право змінювати свою волю й посвідчувати заповіти безліч разів, що є абсолютно законним. Такі оновлені рішення можуть свідчити про погіршення стосунків з тим чи іншим спадкоємцем, народження нових онуків, правнуків, бажання убезпечити майбутнє конкретного родича й так далі.

Окремо слід зазначити, що до традиційних виключень принципу диспозитивності в нотаріальному процесі, які вчиняються з ініціативи самого нотаріуса, слід віднести такі: вжиття заходів до охорони спадкового майна та

накладення заборони відчуження нерухомого майна [68, с.6]. Проте, на мою думку, ВДНСП завжди відбувається з ініціативи нотаріуса, адже навряд чи хтось з клієнтів захоче попросити запитати в нього додаткову інформацію, що виглядатиме дивно й підозріло. Процедура ВДНСП фактично проводиться для того, щоб:

- «заспокоїти» нотаріуса та впевнитися в чистоті намірів сторони, відсутності сумнівів чи причин для відмови в посвідченні певного правочину та законності вчинюваної нотаріальної дії й тих наслідків, які настануть у майбутньому;

- «заспокоїти» другу сторону правочину, якщо він двосторонній, адже сумніви та вагання можуть бути не тільки в нотаріуса. Завдання останнього ж встановити дійсні й істинні наміри особи, щодо якої є сумніви, та переконатися самому й переконати іншу сторону, наприклад, продавця в законності посвідчення такого договору.

7. Принцип незалежності дій нотаріуса. На моє переконання нотаріусу потрібно здійснювати процедуру ВДН сторони або сторін правочину, керуючись правилом «3-х НЕЗАЛЕЖНО»:

- Незалежно від обставин при яких відбувається посвідчення правочину. Відтак, не дивлячись на наявність екстраординарних ситуацій, нотаріус однаково зобов'язаний встановити дійсність намірів, аби пересвідчитися в наявності волевиявлення сторони правочину щодо його нотаріального посвідчення. До таких особливих обставин можна віднести: військовий та надзвичайний стани, екологічні катастрофи, масові заворушення, епідемії та інші випадки. У таких ситуаціях може виникати потреба діяти максимально швидко та відповідно до всіх матеріальних та процесуальних норм, однак процедура ВДНособи не є факультативною або такою, яку можна не здійснювати. Звичайно, надзвичайні обставини змушують підлаштовуватися під умови, але це не відмінняє кінцевої мети - посвідчити законний, ефективний та такий правочин, який би відповідав потребам його сторони чи сторін. Питання про порядок та рекомендації щодо діяльності нотаріуса під час екстраординарних ситуацій буде детально розкрито в

цій роботі. Проте необхідно зазначити, що краще взагалі не посвідчувати правочин, якщо умови унеможливають здійснення всіх належних процедур, ніж отримати в результаті оспорюваний або нікчемний правочин.

- Незалежно від бажання сторони чи сторін майбутнього правочину. Варто зауважити, що до нотаріуса не завжди приходять люди, які не пов'язані з юриспруденцією. Нерідко за посвідченням правочинів звертаються адвокати, інші нотаріуси, які в силу вимог закону не можуть вчиняти нотаріальні дії щодо себе, постійні клієнти та інші особи, щодо яких здійснювати процедуру встановлення їх намірів, за їх словами, немає потреби. Для прикладу, до нотаріуса звернувся постійний клієнт з проханням посвідчити довіреність на користування нерухомим майном з правом передоручення повноважень третім особам, адже представник не зможе здійснювати свої функції всі три роки. У його розумінні він буде погоджувати кандидатуру будь-якого іншого представника, який продовжить виконувати функції попереднього, підписуючись під наступними довіреностями. Проте Цивільний кодекс України покладає на представника лише обов'язок повідомити довірителя про свою заміну й вказати особу, яка буде надалі виконувати повноваження в порядку передоручення, а не узгоджувати його кандидатуру [21]. Таким чином, навіть якщо клієнт на 100% впевнений у своїй обізнаності законодавством чи розумінні умов правочину та його правових наслідків, адже йому вже неодноразово посвідчували різноманітні довіреності чи інші правочини, - нотаріус однаково повинен встановити дійсність намірів відповідної сторони. Потрібно завжди пам'ятати, що в разі виникнення непорозумінь або негативних правових чи майнових наслідків, винний буде саме нотаріус, до якого звернулися за посвідченням правочину. Це добре, якщо попросять просто переробити довіреність, але ж справа може дійти до матеріальних збитків для клієнта та позову до суду з метою оскарження дій нотаріуса чи його залучення до судового процесу як третьої особи. У результаті маємо негативний вплив на репутацію та фінансові втрати для нотаріуса або клієнтів, чого можна уникнути просто встановивши всі наміри сторони/сторін правочину правильно й згідно процедури.

- Незалежно від будь-якого впливу на діяльність нотаріуса. Якщо перекласти дану засаду на площину з'ясування намірів, то така професійна самостійність проявляється в здійсненні своєї компетенції без контролю й втручання інших нотаріусів, будь-яких органів або посадових чи службових осіб. Звичайно ж, без спонукання нотаріуса зазначеними особами до вчинення неправомірних дій чи викриття відомостей, що становлять нотаріальну таємницю й так далі [9; 69]. Варто погодитися, що така незалежна діяльність базується тільки на законі, оскільки в протилежному випадку, відповідальність нотаріуса за вчинені нотаріальні дії, нав'язані запитаннями чи алгоритмами для ВДН сторін, перетворюється з особистої на колективну. У такому разі, відповідальність нотаріуса потрібно буде перекладати й на тих осіб чи органи влади, що намагалися втрутитися в самостійну діяльність нотаріуса [52, с. 95].

Варто зауважити, що виникає певна двоякість ситуації, за якою нотаріус одночасно є підзвітним Нотаріальній палаті України й Міністерству юстиції України та самостійним під час ВДНСП підпорядкованість не повинна впливати на особистий і унікальний підхід нотаріуса до з'ясування задумів, а незалежність - не шкодити відносинам із зазначеними органами, викликаючи негативну реакцію останніх.

8. Принцип неупередженості нотаріусів. Фактично він надає гарантію того, що на слова, дії та позиція нотаріуса не будуть сприяти виникненню упередженого чи, навпаки, прихильного ставлення до будь-якої із сторін правочину або ж взагалі не виникне протиріч з особистими інтересами. Стаття 9 Закону фіксує також обмеження в професійній діяльності, перелічуючи осіб щодо яких, на ім'я чи від імені яких не може вчинятися нотаріальна дія, фактично сприяючи більшій об'єктивності нотаріального процесу [9; 52, с. 96]. Крім того, вважаю необхідним додати, що нотаріус, встановлюючи дійсні наміри сторони правочину, повинен оцінювати слова, дії та вчинки особи не спираючись на власні емоції й переживання. Він має лише аналізувати сказану інформацію на предмет логічності, істинності, правдивості, відсутності хибності й маніпуляцій та, звичайно ж, дійсності.

Цікаво, що навіть щодо тих питань, відповідь на які, на перший погляд, не повинні викликати протиріч та широкого плюралізму думок в силу певної очевидності й зрозумілості, - кожний науковець однаково має своє бачення, адже уявляє те чи інше явище або поняття по-різному. Для прикладу, Чижмарь К.І. розкриває принцип неупередженості нотаріуса з урахуванням положень щодо неприпустимості надання пільг чи переваг будь-яким особам чи їх групам за певними ознаками, фактично поєднуючи даний принцип з принципом рівності [70, с.63].

На мою ж думку, ці засади є надзвичайно важливими й потрібними, кожна з них містить свій набір характеристик та аспектів, а тому виявляється абсолютно доцільним їх окреме співіснування. Так принцип неупередженості більше зосереджується на «місці» нотаріуса в нотаріальному процесі, зокрема, під час встановлення дійсних намірів, а саме на його нейтральному ставленні до сторін правочину як особистостей і до тих законних умов правочину, які в ньому будуть зазначатися. На мій погляд, фокус тут зміщується більше до внутрішнього світу сторони правочину, до якої нотаріус може почати відчувати жаль, переживання за її майбутнє чи емоційний стан, наслідки посвідчення правочину для останньої та інше. Водночас ставлення до тої ж сторони може бути негативним через наявність у неї рис характеру або демонстрацію нею такої поведінки, яка не подобається нотаріусу й викликає в нього переживання іншого характеру. Нотаріус має насамперед бути професіоналом, а тому жінка похилого віку, чи заможній чоловік, який хоче придбати її квартиру, чи особа з інвалідністю мають сприйматися зазначеним юристом однаково, без особистих хвилювань, які можуть вплинути на посвідчення правочину.

У той час як принцип рівності передбачає однакове ставлення не тільки до клієнтів, адже це лише одна з трьох складових цієї засади, про що буде детально розписано під час подальшої характеристики цієї засади. У даному аспекті й взаємовідносинах нотаріус виступає не тільки як юрист-професіонал, а ще й як людина з суб'єктивними поглядами на відмінні ознаки, такі як: колір шкіри, стать, походження, релігійні погляди й інші. На мою думку, принцип рівності більше

зосереджений на зовнішності людей й тих стереотипах, які можуть виникнути в нотаріуса ще до спілкування з тою чи іншою особою. Щось на кшталт першого негативного враження ще під час проходження особою від дверей офісу до найближчого стільчика. Відтак принципи неупередженості та рівності схожі за можливістю ставлення нотаріуса до однієї сторони по-іншому, як до іншої, але вищезазначені особливості дозволяють виокремити їх у дві різні засади.

9. Принцип рівності. Цю засаду можна сміливо відносити до основоположних та базових як для нотаріального процесу в цілому, так і для ВДН сторін зокрема. За своїми сутнісними ознаками та в контексті теми цієї дисертаційної роботи принцип рівності є багатограним, адже його можна розглядати в таких взаємовідносинах:

- Між нотаріусом і клієнтом. Мова йде про рівність у правах кожної особи, наміри якої будуть перевіряти на дійсність. Ця думка є не просто словами, оскільки вона підтверджується наявністю основоположної засади «рівність усіх перед законом», яка передбачає відсутність прихильного ставлення чи привілеїв за будь-якими ознаками, зокрема, через політичні, релігійні переконання, майновий стан, місце проживання чи інше [63; 71, с.120]. Відтак, я вважаю, незаконним та непрофесійним здійснювати процедуру ВДН сторони не в силу вимог Закону чи свого обов'язку до посвідчення обґрунтованого й законного правочину, а через наявність у нотаріуса певних упереджень щодо конкретного клієнта. Таке неоднакове ставлення може бути через стиль життя, зовнішній вигляд, будь-які з вище перерахованих чи інших ознак відмінностей людей. Судити певну особу за її незаконну поведінку має право тільки суд, а справа нотаріуса – це вчиняти нотаріальні дії щодо безспірних правовідносин, згідно з своєю компетенцією, тримаючи власні погляди чи суб'єктивну оцінку при собі. До того ж погоджуюся з тезою, що нотаріус не має жодних переваг порівняно з тими суб'єктами, які звертаються до нього для вчинення нотаріальної дії [56, с.25; 72, с.79].

- Між клієнтами. З боку нотаріуса даний критерій має місце під час посвідчення двосторонніх правочинів і передбачає однакове ставлення нотаріуса до кожної сторони договору, при цьому не порушуючи права жодної. Необхідно

створити таку атмосферу, аби обидві сторони відчували рівність у ставленні нотаріуса до них, адекватність, толерантність, професіоналізм останнього. У жодній із сторін має бути відсутні сумніви щодо можливої наявності дружніх, близьких чи інших видів прихильних стосунків з іншою із сторін, які б шкодили чи ставили в нерівне або непривілейоване становище іншу.

- Між самими нотаріусами. Мається на увазі рівність державних та приватних нотаріусів щодо обов'язку встановлювати дійсність намірів кожної сторони правочину, роблячи це згідно вимог закону, оскільки всі нотаріальні дії та документи, складені й оформлені ними, мають однакову юридичну силу [56; 71, с.121]. Однак, принцип рівності зовсім не передбачає однаковий підхід нотаріусів до з'ясування намірів, при чому зберігається необхідність використовувати унікальний та різний підхід щодо кожного клієнта одним і тим же нотаріусом, не говорячи вже про різних. Дана позиція також буде обґрунтована мною нижче в характеристиці принципу «непередбачуваності та унікального підходу нотаріуса».

10. Принцип комплексності. Цю засаду в контексті тематики дисертації у вітчизняній правовій доктрині розглядають у таких аспектах:

- Нотаріус, аналізуючи поведінку сторони, спирається на норми матеріального права, які встановлюють вимоги законності посвідчення того чи іншого правочину. Знаючи всі необхідні критерії, а також прогалини в законодавстві, розумієш так звані слабкі місця й переваги нормативного регулювання. Саме тому матеріальне право покликане встановлювати межі дозволеної поведінки суб'єктів цивільних відносин, а щодо неврегульованих питань завжди можна скористатися загальним принципом «дозволено все, що не заборонено законом». Відтак, якщо знаєш варіанти правомірних дій чи рішень особи, то набагато легше відмежовувати їх від правопорушень. Реалізація норм матеріального права відбувається безпосередньо в нотаріальному процесі за допомогою нотаріальної процедури [52, с.99-101; 73, с.39]. Абсолютно очевидно, що комплексний підхід завжди дозволяє досягти максимально ефективного результату, бо надає змогу підійти до вирішення проблеми різними шляхами.

Наприклад, знаючи ознаки удаваного чи фіктивного правочину, нотаріус матиме змогу помітити їх признаки серед письмових доказів - документів, наданих стороною або сторонами відповідного правочину, та аналізуючи наявні в державних реєстрах дані. Проте законодавець навіть не надає нотаріусу право, а зобов'язує його уточнити необхідну інформацію в сторони/сторін правочину ще раз шляхом здійснення процедури встановлення дійсних їх намірів. Так би мовити, що не було помітно в документах, чого немає в реєстрах, проявиться в самій поведінці та відповідях зазначених клієнтів під час безпосереднього спілкування з нотаріусом.

- Другим аспектом комплексності є фактичне поєднання публічно-правових та приватноправових начал нотаріального процесу. З однієї сторони, в основі матеріального права в нотаріаті лежать цивільні правовідносини, які є приватними за своєю суттю. З іншої ж сторони, нотаріус виступає публічною особою, яка повноважна виконувати юрисдикційну функцію держави шляхом вчинення нотаріальних дій з посвідчення безспірних прав та фактів з метою надання їм юридичної вірогідності [52, с. 102].

Продовжуючи розвиток даної теми, пропоную додати до вищезгаданих аспектів третій – комплексність у підході нотаріуса до клієнта, аби більш ефективно усунути сумніви й отримати необхідну інформацію, щоб досягти максимально потрібного результату. Бажаною метою є посвідчити такий правочин, який одночасно був би законним, спричиняв нормативно правильні наслідки та відповідав цілям і волевиявленню сторони/сторін правочину й задовольняв останніх. З урахуванням викладеного, здійснення нотаріусом процедури ВДН сторони чи сторін відповідного правочину є не просто корисною, а обов'язковою для здійснення комплексного підходу для перевірки інформації, даних та задумів зазначених осіб. Насамперед нотаріус повинен бути кваліфікованим юристом з потужною теоретичною базою в юриспруденції, володіти знаннями з курсу психології, психіатрії, філософії, цікавитися корисними соціологічними опитуваннями та інше. Усе це для того, щоб максимально делікатно й професійно отримати необхідні дані чи інформацію та спробувати зробити це так «непомітно»,

аби особа навіть не зрозуміла, що були певні сумніви щодо неї, особливо, якщо такі вагання не підтвердилися.

11. Принцип морально-етичної поведінки нотаріуса. Як було зазначено вище, процес ВДН особи потребує особливого й ретельного підходу, який передбачає одночасне поєднання бажання нотаріуса отримати необхідну інформацію й прибрати певні свої сумніви та обов'язок здійснювати всі ці дії через призму етики та моральності. Таким чином, запитувати та уточнювати незрозумілі моменти потрібно коректно, виховано, дотримуючись Правил професійної етики нотаріусів, принципів моралі, з повагою до прав та свобод особи. За такої умови нотаріус не має перетинати межу між конкретними питаннями для отримання пояснень чи уточнення необхідної інформації та переходом на «допит» сторони правочину [74]. Потрібно пам'ятати, що особа нічого не зобов'язана розповідати нотаріусу з особистої інформації, яка не пов'язана з посвідченням правочину, або ж примусово й завжди може відмовитися як від надання пояснень, так і від самої нотаріальної дії. Сторона/сторони правочину погоджуються на встановлення нотаріусом дійсності їхніх намірів добровільно, щоб «заспокоїти» нотаріуса та іншу сторону, якщо це договір, та отримати бажаний результат від вчинення нотаріальної дії. Важливо, що нотаріус не може випитувати дані та використовувати їх задля своїх цілей, особистої вигоди та/або на шкоду клієнту, його правам чи інтересам [75, с.91].

Отже, основна суть даного принципу для нотаріуса - це отримати необхідну інформацію та убезпечити себе й самих сторін правочину від можливих негативних наслідків від його посвідчення настільки коректно й професійно, щоб для клієнтів цей етап не виділявся окремо, не здавався чимось підозрілим, але був максимально ефективним.

12. Принцип сприяння фізичним та юридичним особам. Фактично дана засада є відображенням абзацу третього статті 5 Закону України «Про нотаріат» та є надзвичайно важливою при розгляді теми дисертаційної роботи [9]. Слід зазначити, що процедура ВДН сторони/сторін правочину ще більше сприяє тому, аби нотаріус міг з'ясувати всі необхідні та важливі моменти й цим самим здійснити

право особи на те, щоб той чи інший правочин був не просто нотаріально посвідчений, а ця нотаріальна дія була здійснена професійно, обґрунтовано й законно [46, с.177].

Крім того, якщо правильно встановити дійсні наміри сторони, то можна говорити про превентивний характер принципу сприяння. Відтак отримуємо просту формулу: коректне та цілковите з'ясування необхідної інформації = посвідчення законного правочину, який містить усі істотні умови для сторін = відсутність суперечок, сумнівів, оскаржень нотаріальних дій = попередження негативних наслідків у майбутньому.

Варто також звернути увагу на те, що сама сторона не завжди може до кінця усвідомлювати всі ті моменти, які стануть наслідком посвідчення правочину, і мова йдеться не тільки про недійсний правочин. Мається на увазі просте нерозуміння особою природи правочину та всіх аспектів та критеріїв для його законного та вдалого нотаріального посвідчення - її юридична необізнаність. Візьмемо для прикладу укладення договору довічного утримання між бабою та її онуком, який, з одного боку, дає чудові гарантії для літньої людини, що вона спокійно проживатиме старість і буде забезпечена всім необхідним. З іншого боку, друга сторона матиме цілковитий доступ до квартири чи будинку, але буде позбавлений права розпоряджатися цим нерухомим майном аж до смерті своєї баби. Відтак пропоную уявити не дуже приємну, але, на жаль, цілком реалістичну картину відсутності великого бажання в згаданого чоловіка доглядати рідну людину похилого віку. Натомість, якщо в такого нещирого онука може бути мета заволодіти квартирою з дорогою вартістю для її подальшого продажу, то даний договір взагалі «не для нього та його ситуації». Як ми бачимо, встановлення дійсності намірів сторін може виконати такі функції в цьому прикладі:

- з'ясована інформація та уточнення нотаріусом «покажуть» онукові те, що такий вид двостороннього правочину не спрацює й не підійде для його цілей;

- розкриє очі другій стороні, бабі, на справжні наміри свого онука та попередить негативні наслідки у вигляді доживання нею свого віку без домівки та догляду, якщо її все ж таки умовлять на договір дарування вказаної квартири.

13. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Зважаючи на той факт, що нотаріальний акт є завершенням процедури посвідчення правочину, то аутентичність і ступінь його обґрунтованості залежать від таких чинників:

- підставами для посвідчення правочину повинні бути тільки дійсні обставини, що підтверджуються достовірними документами та відомостями [76, с.24];

- нотаріус має отримувати від сторони/сторін тільки безспірні докази про існування таких обставин;

- нотаріус повинен всебічно, повно, об'єктивно й безпосередньо з'ясувати ДНСП [77, с. 177];

- у нотаріуса повинна бути впевненість у тому, що наміри особи, яка звернулася за вчиненням такого правочину, є дійсними, істинними, а всі дії й пояснення останньої робляться без примусу та за власним бажанням.

Варто обговорити думку науковців, що нотаріальний акт буде обґрунтованим, якщо після з'ясування задумів сторін відповідного правочину зроблені нотаріусом висновки й фактичні обставини вчинюваної нотаріальної дії будуть відповідати дійсним взаємовідносинам сторін [77, с. 177]. Згідно іншої позиції, з якою варто погодитися, говорити про так звані «взаємовідносини сторін» доволі передчасно, адже на відміну від судової цивільної справи, правові відносини сторін у нотаріальному процесі ще не існують. Нотаріус встановлює дійсність намірів сторін для того, аби зробити висновок щодо доцільності посвідчення того чи іншого правочину, відповідно до з'ясованих обставин та встановлених намірів і волевиявленню сторін. Проте такий висновок робиться ніяк не на основі взаємовідносин між сторонами, які ще не виникли між ними, адже акту ще фактично не існує, а правочин не посвідчений, а тому й наслідків від такої нотаріальної дії ще немає [78, с.89].

Серед інших засад, що перелічуються в даному підрозділі, обґрунтованість нотаріальних актів є унікальною в силу значного превентивного характеру, адже самого нотаріального акту ще немає. Якщо взяти до уваги інші ідеї-ідеали, такі як: принцип нотаріальної таємниці, державної мови, комплексності, морально-

етичних стандартів нотаріуса, диспозитивності та інші, то можна побачити спільну рису. Усі вони застосовуються нотаріусом під час процедури встановлення намірів сторін правочину як та база, ті правила, якими треба керуватися для того, щоб цей процес був законний, корисний і ефективний. Усі ці засади детально описують такі фактори: поведінку, що повинна бути в нотаріуса, та якими особистими й професійними навичками й якостями необхідно йому володіти; при яких умовах відбувається з'ясування обставин; які критерії опитування й мета уточнення додаткових даних і так далі. На противагу перерахованим вище принципам, обґрунтованість нотаріальних актів не характеризує сам процес встановлення намірів та інші перераховані вище аспекти. Насамперед зобов'язує нотаріуса відповідально й детально перевірити наявність або відсутність певних фактів, аби правочин, який посвідчуватиметься в майбутньому, був законним і ефективним, а сам нотаріальний акт – обґрунтованим. Це важливо, адже вся та інформація, яка буде отримана нотаріусом в ході обговорюваного процесу, та результат встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони/сторін і ляжуть в основу майбутнього документу [78, с.89].

Для того, щоб продемонструвати вищесказане, візьмемо для прикладу договір дарування нежитлового приміщення. Посвідчувальний напис у кінці даного правочину означатиме, що нотаріусом здійснено наступне: у межах відповідних стадій цієї нотаріальної дії вже була попередньо проведена процедура встановлення дійсності намірів сторін; перевірено обсяг цивільної дієздатності сторін правочину та відсутність заборони або арешту майна; встановлено факт наявності права власності відчужувача на таке нерухоме майно; з'ясовано, що посвідчення даного договору відповідає волевиявленню дарувальника та обдаровуваного, які правильно та однаково розуміють значення відповідного правочину, його істотних умов, усвідомлюють ті правові наслідки, які він спричинить у результаті, й бажають їх настання тощо [78, с.89]. Крім того, якщо нотаріус не встановить будь-якого факту, що має важливе значення, а в подальшому одна із сторін або інша зацікавлена особа буде оскаржувати

законність його посвідчення в судовому порядку, - це буде підставою для визнання такого договору дарування недійсним внаслідок його необґрунтованості [79, с.155].

Таким чином, за результатами мого попереднього аналізу й роздумів, слід зауважити, що хоча обґрунтованість нотаріальних актів і відноситься до принципів нотаріального процесу, він не регулює сам процес з'ясування задумів сторін. Зрештою, він лише спонукає нотаріуса ретельно виконувати всі необхідні дії, аби в майбутньому посвідчити законний правочин, в основу якого будуть покладені всі ті отримані ним відомості. Крім того, такий нотаріальний акт має містити всі необхідні істотні умови, бути ефективним та влаштовувати тих клієнтів, які звернуться за його нотаріальним оформленням, у чому проявляється унікальність вищезазначеного принципу.

Як ми бачимо, для обґрунтованості нотаріального акту встановлення дійсності намірів є надзвичайно важливою, адже дозволяє уникнути сумнівів і вагань, з'ясувати більш детально всі моменти та інформацію, які будуть включені в подальшому в текст самого правочину. За сутнісними ознаками дана процедура є одним з тих факторів, на базі якої буде створюватися нотаріальний акт, і чим краще та детальніше встановити всі бажання та наміри сторони, тим кращим вийде самий текст правочину в результаті, адже буде містити всі істотні умови і інші важливі пункти та характеристики.

З урахуванням викладеного слід зазначити, що вищезгадані принципи не просто підходять до тематики даної дисертації, а вже існують і, при цьому, є визнаними багатьма вітчизняними вченими, адже фігурують у їх працях та наукових надбаннях. Проте аналіз процедури встановлення дійсності намірів сторін правочину, чинне законодавство України в цій сфері та наявні доктринальні праці переконали мене в недостатності вже існуючого регулювання. Саме тому для покращення такого регулювання вважаю за необхідне доповнити й удосконалити деякі непопулярні засади та додати власні свої, серед яких будуть наступні:

14. Принцип унікального підходу нотаріуса [46, с.178]. На жаль, ні в законодавство України, ні надбання вітчизняної доктрини наразі не надають

достатнього регулювання чи чіткого алгоритму дій нотаріуса під час процедури ВДНСП. Таким чином, виправлення даної ситуації і є однією з кінцевих цілей написання даної роботи, для чого мною і було створено цю засаду.

Варто зауважити, що кожний правочин, навіть складений за певним шаблоном чи зразком, є особливим, адже має свої, не схожі на інші характеристики. Залежать такі відмінності від сторін, їх бажань та вподобань, істотних та важливих умов, кваліфікації й практики нотаріуса, складності та унікальності правовідносин, наукового прогресу та розвитку суспільства, а також змін у правовому регулюванні. Відтак вважаю за необхідне застосовувати щодо кожного клієнта свій персональний підхід, використовуючи певний базисний алгоритм і деякі заготовлені питання для певних типів ситуацій. Дієвим варіантом можуть бути питання з ефектом непередбачуваності, щоб особа не могла завчити певні відповіді, спираючись на однаковість запитань щодо кожної заявника чи виду правочину або ж передбачити їх. Кожна людина має свої особливості характеру, освіти, психологічний стан рівень свідомості та IQ, а тому не можна підібрати 100% однаковий підхід щодо всіх. Крім того, не всі сторони правочину можуть похизуватися відсутністю хибних намірів, адже тоді проблема взагалі б відпала. Ось чому комусь потрібно поставити не одне, а декілька додаткових запитань, хтось буде відповідати без вагань, а інші викликати сумніви своєю поведінкою. Для когось питання будуть здаватися легкими та навіть «непомітними», а для іншої людини - це буде сигналом приготуватися до приховування чи замовчування певних фактів.

Крім того, надзвичайно цікавим є процес встановлення намірів під час укладання договорів, адже потрібно не тільки впевнитися щодо намірів кожної сторони окремо, так ще й співставити думки та позиції даних осіб разом, аби переконатися в однаковому та правильному розумінню ними природи правочину, їх прав та обов'язків і правових наслідків. Усе це й вимагає унікального та непередбачуваного підходу зі сторони нотаріуса щодо кожної сторони правочину під час здійснення обговорюваної процедури.

15. Принцип професіоналізму нотаріуса. Частково я обґрунтовувала необхідність існування даної засади, яка не є новоствореною в запропонованій роботі, у поясненнях та прикладах до вищезгаданих попередніх принципів. За сутнісними ознаками під час встановлення дійсності намірів сторін правочину нотаріус повинен виступати не просто в ролі кваліфікованого юриста, якому держава делегувала повноваження на виконання нотаріальної функції, а й фактично застосовувати мультипрофесійні навички з психології, філософії, психіатрії, соціології та інших дисциплін і наук. Усе це потребує не просто професіоналізму, а також прояву такої поведінки й рис характеру: стійкої готовності та ретельності у виконанні своїх зобов'язань [69]; толерантності, поваги та розуміння як до сторони правочину, так і до особи, яка бажає вчинення й інших нотаріальних дій, третіх осіб і всіх тих, хто бере участь у нотаріальному процесі; почуття збереження авторитету до своєї професії й ролі нотаріуса в суспільстві та інше.

Потрібно розуміти, що такі вимоги та навички, якими повинен володіти кваліфікований і конкурентоспроможний нотаріус, вкрай потрібні, адже саме він буде визначати межі дозволеної поведінки сторін правочину та встановлювати їх дійсні наміри, беручи на себе відповідальність за наслідки, які настануть у результаті [80, с.81].

16. Принцип відповідальності нотаріуса. Ця засада має буди однією з основних орієнтирів для нотаріуса як при встановленні дійсності намірів сторін правочину конкретно, так і при вчиненні будь-якої нотаріальної дії загалом. Про важливість даного принципу, який вчені пропонують в контексті тематики даної роботи, можна стверджувати, аналізуючи такі його аспекти:

- Відповідальність нотаріуса перед стороною правочину. Адже особа звертається за посвідченням останнього й очікує певний результат. Клієнт звертається за посвідченням правочину й має проходити всі необхідні етапи, щоб все було згідно закону. Проте компетенція й кваліфікація нотаріуса має бути на високому рівні, аби знати, що необхідно запитати, яких даних не вистачає чи яку інформацію потрібно уточнити. Таким чином, сторона/сторони правочину

бажають отримати певний результат, але його успішність залежить від досвіду нотаріуса, рівень якого особи не здатні проконтролювати. Вони можуть не знати, якої інформації не вистачає, не бачити ознак маніпуляцій іншої сторони договору та інших необхідних критеріїв для перевірки, але нотаріус має знати. Саме він є юристом і професіоналом, який повинен розуміти, як правильно встановити наміри сторони/сторін правочину так, щоб останні отримали бажаний та законний результат, а тому він є відповідальним перед особами, які доручили йому надання послуг та свої дані для використання.

Важливо не переборщити з підозрілістю та не стверджувати, що кожен заявник заздалегідь бажає ввести когось в оману, має на меті посвідчення фіктивного договору, приховує певні факти та інше. Відтак нотаріус має надати послугу якісно, показавши всю свою майстерність, піднімаючи рівень довіри до своєї професії та вчинити такі дії, щоб особа отримала саме ті поради, консультацію, нотаріальні акти та результат, на які розраховувала й за які сплачувала кошти.

- Відповідальність нотаріуса за наслідки посвідчення правочину. Адже саме він у відносинах з клієнтами є юристом і може та повинен прорахувати всі можливі варіанти розвитку подій у межах розумного, звичайно. Зокрема всі дії повинні бути згідно норм права, адже у випадку настання негативних наслідків у результаті посвідчення правочину, що сталися з вини нотаріуса, відповідати останньому доведеться всім своїм майном, якщо мова йдеться про приватного нотаріуса. Звичайно, мова йдеться про ті випадки, коли діями, порадами й консультаціями самого нотаріуса було умисно чи з недбалості спричинено шкоду або збитки особі, яка звернулася за посвідченням правочину. Не можна оминати й того факту, що в Законі України «Про нотаріат» передбачається регулювання тих випадків, коли відповідальності нести нотаріус не буде, серед яких подача неправдивої інформації, недійсних та/або підроблених документів та ситуації, коли «забув» повідомити важливі дані про заінтересованих осіб [9]. Як ми бачимо, регулювання досить лояльне для самих нотаріусів також та виглядає так, наче останньому нічого не буде за помилки, які стануться протягом нотаріального процесу й

безпосередньо під час встановлення дійсності намірів сторін. Виходить так, що старатися ретельно виконувати свої обов'язки не потрібно, адже майже всі випадки введення в оману з боку сторони правочину, а відповідно недостатня зосередженість та недбалість нотаріуса, «перекриваються» законодавством, і юристи можуть вийти сухими з води. Таким чином, ми підходимо до питання важливості ретельного відбору осіб на посаду нотаріуса та забезпечення отримання ними належної освіти й проходження тривалої підготовки. Це потрібно, щоб навіть при вищеперечислених ситуаціях, коли Закон не сильно спонукає старанно виконувати свої обов'язки, нотаріус сам знав про важливість їх виконання. Важливо, аби нотаріус не міг собі дозволити підвести державу, особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, інших заінтересованих осіб, нотаріальну спільноту, а головне – самого себе та свою ділову репутацію й авторитет, ігноруючи свої зобов'язання.

17. Принцип постійного самоудосконалення та підвищення кваліфікації нотаріусом. Як вже згадувалося мною вище, нотаріус повинен бути не просто компетентним юристом, а дбати про почесне звання нотаріуса та свій авторитет, професійні якості, аби сприяти збільшенню довіри до власної професії в суспільстві. Ось для чого потрібно встановлення досить високих єдиних вимог для претендентів на посаду як приватних, так і державних нотаріусів, і така серйозна підготовка, щоб забезпечити доступ до професії. Насамперед такий довгий шлях до займаної посади проявляється у вигляді довготривалого навчання, стажування для отримання максимальної юридичної кваліфікації, успішного складання кваліфікаційного іспиту та інше. Усе це необхідно, аби дійсно відбирати професіоналів - тобто тих, хто хоче ставати кращим і як людина, і як юрист та постійно розвиватися [25, с.80; 69; 81, с.70; 82, с. 52; 83, с.62]. Однак пройти такий великий шлях для здобуття професії не достатньо для того, щоб завжди залишатися професіоналом і бути в курсі останніх змін і нововведень. Залишатися кращим з кращих потребує постійного поглиблення й розширення професійних знань, умінь і навичок з можливістю та вмінням їх застосування на практиці [84].

З цією метою законодавець передбачив такі види покращення рівня розвитку для нотаріусів:

- Самостійне навчання, яке може здійснюватися у вигляді публікацій науково-практичних статей, монографій у фахових друкованих чи електронних виданнях, участі у вітчизняних та міжнародних семінарах, вебінарах, симпозіумах, науково-практичних конференціях з питань у сфері нотаріату та інших видах діяльності [84]. Такий вид самовдосконалення провадиться шляхом докладання великої кількості зусиль і часу, що дозволяє підвищити кваліфікацію нотаріуса як юриста, як науковця й члена вітчизняного доктринального співтовариства, як освіченої людини. На мою думку, саме такий вид покращення рівня розвитку як самоосвіта і надає можливість нотаріусу виробляти власні теоретичні напрацювання, алгоритми, схеми чи варіанти запитань, наприклад, для встановлення дійсності намірів сторін. Самовдосконалення важливе, адже цей результат досягається завдяки перечитуванню великої кількості наукової літератури, досліджень, соціологічних опитувань, що й дозволяє досягти власних здобутків і виробити особисту, унікальну систему.

Крім того, варто погодитися з думкою, що ніякі найкращі курси, конференції, семінари та нескінченне вивчення чужого досвіду не нададуть 100 % результату в самовдосконаленні, підвищенні кваліфікації й професіоналізму, якщо особа сама не захоче постійно навчатися та займатися самоосвітою, щоб виробити власний досвід і власні позиції з неврегульованих і цікавих питань [85, с.164].

- Підвищення кваліфікації за професійними програмами у вигляді тематичних короткострокових семінарів, на яких буде надаватися оновлена додаткова інформація й теоретичні знання з їх паралельним закріпленням на практиці [33]. Саме завдяки постійному, безперервному та систематичному процесу вдосконалення свого професіоналізму нотаріуси завжди в курсі останніх змін у законодавстві. Водночас аналізують європейську практику, щоб мати змогу почути унікальні й рідкісні практичні випадки та можливі шляхи їх вирішення, напрацювати знайомства з іншими нотаріусами, що дозволяє налагодити комунікацію з колегами та перейняти їх досвід. Крім того, з'являється чудова

можливість задати власні питання щодо тих чи інших питань у сфері нотаріату загалом та щодо проведення процедури ВДН сторони/сторін правочину, зокрема, і звернути увагу на відсутність достатнього регулювання в даній сфері.

Отже, усі вищенаведені аргументи дають впевненість у тому, що принципи встановлення дійсності намірів є не просто основоположними й базовими ідеями-ідеалами, що регулюють відносини між нотаріусом і стороною/сторонами відповідного правочину та між ними самими. Їх роль набагато важливіша й вагоміша, адже вони доповнюють законодавство в цій сфері та заповнюють прогалини, слугують орієнтиром для нотаріусів при проведенні процедури встановлення дійсних намірів, аби мати можливість створити власний алгоритм дій і унікальний підхід до кожного клієнта, не порушуючи норм права. Зазначені принципи покликані протягом цієї процедури забезпечити всім суб'єктам нотаріальних правовідносин можливість використання своїх охоронюваних прав й інтересів та виконання необхідних обов'язків. Зрештою, така сукупність і баланс має створити превентивний характер від можливих порушень і зазіхань на вже згадані права [86, с.80; 87, с.298].

Таким чином, у даній роботі було виокремлено найбільш потрібні принципи нотаріального процесу й обґрунтовано особливості їх реалізації протягом процедури встановлення дійсності намірів сторін правочину. Крім того, деякі з них було мною доповнено й удосконалено та за результатами дослідження створено й охарактеризовано нові власні, яких, на мою думку, бракувало для ефективного й коректного регулювання в цій сфері, а також охорони прав та інтересів як сторони/сторін правочину, так і самого нотаріуса.

Висновки до Розділу 1

1. Поняття «намір» використовується у різних науках та галузях знань: філософії, психології та правознавства. Переважна більшість використання зазначеного терміну в юриспруденції відбувається в галузі кримінального права. Поняття наміру, зокрема й при встановленні нотаріусом дійсних намірів сторін правочину у провадженні з посвідчення правочинів, слід розуміти як певний

імпульс до дії, бажання чи задум зробити що-небудь, спрямований на виконання поставленої задачі в майбутньому, який супроводжується умислом до отримання визначеного результату та усвідомленням можливості настання як сприятливих і позитивних, так і негативних наслідків.

2. Понятійний апарат, що його містить ст. 44 Закону України «Про нотаріат» є не досить вдалим щодо відображення суті процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину. Більш коректно замість формулювання «встановлення дійсних намірів сторін правочину» для відображення сутності відповідної процедури використовувати формулювання «з'ясування дійсних намірів сторін правочину».

3. В межах однієї класифікації некоректно розглядати такі види намірів як дійсні, недійсні та хибні. Запропоновано за окремими критеріями виокремлювати такі види намірів: 1) залежно від реальності наміру – дійсний й недійсний; 2) залежно від спрямування наміру та ступеня усвідомлення особою його наслідків і бажання їх настання – істинний та хибний.

4. Недоліками законодавчої регламентації процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, визначеними в ст. 44 Закону України «Про нотаріат», є: 1) відсутність визначення і тлумачення ключових понять, необхідних для розуміння суті відповідної процедури, а саме: «намір», «дійсний намір», «недійсний намір», «встановлення дійсних намірів»; 2) недостатня урегульованість процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони чи сторін правочину, зокрема, відсутність окремої статті щодо цієї процедури в Законі України «Про нотаріат» чи детального її тлумачення в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України; 3) згаданою статтею Закону визначено лише процедуру встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін двосторонніх правочинів та залишено поза межами регулювання відповідної процедури щодо односторонніх правочинів; 4) законодавець наголосив лише на важливості «однакового розуміння» сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної із сторін, не звернувши увагу на важливість також «правильного розуміння» останніми всіх зазначених умов; 5) згадана стаття

Закону містить всього чотири речення нормативного регулювання здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсних намірів сторін правочинів, два з яких майже дублюють свої положення, а також містить розбіжності в суб'єктному складі. Такий обсяг правової норми є недостатнім.

5. Принципами нотаріального процесу, на підставі яких нотаріус встановлює дійсні наміри сторін правочину у науці визначено такі засади: верховенства права, нотаріальної таємниці, державної мови, безпосередності, безспірності, диспозитивності, незалежності дій нотаріуса, неупередженості нотаріусів, рівності, комплексності, морально-етичної поведінки нотаріуса, сприяння фізичним та юридичним особам, обґрунтованості нотаріальних актів. Зазначені засади також варто доповнити такими засади як: принципи непередбачуваності та унікального підходу нотаріуса, професіоналізму нотаріуса, відповідальності нотаріуса, постійного самоудосконалення та підвищення нотаріусом кваліфікації останнім.

РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ НОТАРІУСА ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН ПРАВОЧИНУ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ

2.1. Юридичні аспекти діяльності нотаріуса із встановлення дійсних намірів сторін правочину

2.1.1. Місце процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину серед стадій нотаріального процесу

На сьогодні вітчизняна доктрина містить велику кількість праць та доробків, присвячених нотаріальному процесу та його стадіям. На жаль, у науковому колі досі присутні суперечності та немає одностайної позиції щодо чітких і однакових назв кожного етапу та їх різновидів. Проте найменший супротив зустріла пропозиція поділу нотаріального процесу на такі три стадії, як: відкриття нотаріального провадження, підготовка до його вчинення та безпосереднє вчинення відповідної нотаріальної дії [52, с. 355, 360-362]. Часто вчені виділяють схожі три стадії, але першу називають не відкриття нотаріального провадження, а порушення, замінивши перше слово на більш доречний варіант [82, с.85-88; 88, с.15-16]. Важливо також уточнити, що під поняттям «процедури» в контексті тематики даної роботи слід розуміти сукупність вчинюваних нотаріусом дій, спрямованих на максимально правомірне й ефективне встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину метою посвідчення законного правочину, який би відповідав цілям і запитам відповідної сторони/сторін. Продовжуючи дану тему, слід зазначити, що неможливо повноцінно дослідити процедуру встановлення нотаріусом ДНСП, визначитися з природою, принципами та етапами, на які вона поділяється, без чіткого розуміння її місця в системі нотаріального провадження, що є елементом нотаріального процесу.

Відтак однією з ознак нотаріального процесу є його стадійність, яка характеризується сукупністю нотаріально-процесуальних дій, що відбуваються послідовно, обмежуються певними часовими рамками й спрямовані до однієї

процесуальної мети. Крім того, реалізація кожної стадії відбувається за участі специфічного кола суб'єктів, які мають свої особливі права, обов'язки й повноваження, які характерні саме для цього етапу та/або для прийняття, перевірки, видання чи посвідчення необхідних документів [89, с.189; 90, с.11].

На мою думку, процедура встановлення нотаріусом ДНСП є частиною нотаріального процесу, а саме його підстадією. Так підстадія нотаріального процесу - це сукупність нотаріально-процесуальних дій, які відбуваються послідовно, можуть здійснюватися нотаріусом у межах певної стадії нотаріального процесу та носять проміжний характер для реалізації всіх поставлених цілей відповідної стадії.

Водночас особливістю процедури ВДН я вбачаю можливість її здійснення в рамках декількох стадій нотаріального процесу, при цьому вона може бути однією суцільною, або перетікаючою підстадією в межах нотаріального процесу, або взагалі проходити в декілька етапів. Сама процедура з'ясування задумів буде мати лише спільну назву «Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів» у всіх стадіях, де потрібно та можливо його проведення. Пояснюється це однаковими правилами, принципами та ознаками здійснення процедури на всіх етапах. Різницею ж буде предмет, тобто та інформація й дані, які нотаріусу потрібно дізнатися чи уточнити протягом конкретної, відповідної стадії нотаріального процесу.

Таким чином, виявляється необхідним роз'яснити особливості прояву процедури встановлення нотаріусом ДНСП під час конкретних стадій нотаріального процесу:

I. Відкриття нотаріального провадження є першою стадією нотаріального процесу, яка характеризується поданням особою, яка звернулася за посвідченням правочину, письмової або усної заяви та її прийняттям нотаріусом [48, с.360-361]. На відміну від нотаріального процесу, судовому перехід від однієї стадії до іншої відзначається прийняттям відповідної ухвали, наприклад, про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження в справі або про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду

по суті [21]. Стадійність же нотаріального процесу має суто теоретичний характер та була розроблена доктриною для зручності й кращого розуміння послідовності дій нотаріуса, а також тієї кінцевої цілі в нотаріальному провадженні, на досягнення якої вони спрямовані. Я вважаю, що процедура встановлення нотаріусом ДНСП на стадії відкриття має на меті з'ясування задумів особи щодо того, який же саме правочин вона хоче посвідчити. У багатьох випадках клієнт часто або має на меті посвідчення некоректного виду правочину для отримання бажаних правових наслідків, або неправильно його називає, або не знає альтернативних варіантів та інше. На мою думку, стадія відкриття нотаріального провадження завершується чітким рішенням клієнта щодо того, за посвідченням якого правочину він все ж таки звернувся і який результат настане після цього.

Трапляються протилежні випадки, коли заявник протягом консультації взагалі зрозумів, що надання нотаріальної послуги не вирішить його конкретної проблеми або не буде доцільною та ефективною. Тоді до якої стадії нотаріального провадження віднести консультацію нотаріуса: чи буде такий вид послуг вважатися відкриттям нотаріального провадження або додатковим, підготовчим етапом до неї, чи ми взагалі не відносимо її до жодної зі стадій? У цьому випадку немає одностайної відповіді, адже рішення залежить від результату такої консультації. На моє переконання, ми не можемо просто проігнорувати процес надання нотаріусом правової консультації та маємо віднести її до стадії відкриття нотаріального провадження, проте лише за наявності певних умов. На підтвердження попередньої тези можна навести такі аргументи:

- по-перше, відбулося усне звернення заявника до нотаріуса, що й розпочинає першу стадію нотаріального процесу, але тільки якщо нотаріус прийме таку заяву;

- по-друге, у ході консультації нотаріус надає певні правові поради та роз'яснює особі можливі шляхи вирішення поставленої задачі;

- по-третє, у залежності від масштабу наданих пояснень, що нерідко можуть бути достатньо тривалими, від заявника може бути отримано плату за надання консультації правового характеру;

- по-четверте, наслідком приділеного часу та роз'яснень нотаріусом є прийняття заявником остаточного рішення про необхідність, доцільність та можливість посвідчення потрібного правочину в кожному конкретному випадку, як зазначалося мною вище.

Необхідно ще раз наголосити, що консультацію слід відносити до стадії відкриття нотаріального провадження лише при умові, що нотаріус приймає відповідну усну чи письмову заяву від особи, що спричиняє виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. Тобто виявляється недоцільним охоплювати першою стадією консультацію, за результатами якої нотаріус повідомляє особі, що дана вимога знаходиться поза компетенцією нотаріуса або за наданням нотаріальної послуги слід звернутися до нотаріуса іншого нотаріального округу та інше.

Варто зауважити, що в питанні початку відліку першої стадії відкриття провадження в нотаріальному та цивільному процесі також є певні відмінності. Для того, щоб суддя постановив ухвалу про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження в справі, позовна заява повинна пройти певну перевірку, за результатами якої її може бути повернуто, залишено без руху або взагалі суддя відмовить особі у відкритті провадження. Тільки після проходження такої процедури перевірки позову на належність розпочинається перша стадія - відкриття провадження в справі. Якщо ми говоримо про нотаріальний процес, то відповідне провадження відкривається з моменту, коли особа звернулася до нотаріуса з відповідною заявою, а останній прийняв таку.

Отже, якщо за результатами надання консультації правового характеру нотаріус вбачає можливим подальший розвиток нотаріального процесу за стадіями, а клієнт сформував чітке рішення щодо того, за посвідченням якого правочину він все ж таки звернувся і який результат настане після цього, ми можемо відносити консультацію до стадії відкриття нотаріального провадження.

Важливо також розглянути особливості усного звернення заявника до нотаріуса з метою посвідчення правочину, адже за таких умов виявляється доцільним з'ясовувати задуми сторін як під час стадії відкриття нотаріального

провадження, так і протягом підготовки до вчинення нотаріальної дії. Справа в тому, що особа далеко не завжди навіть знає, за якою конкретною нотаріальною дією вона звернулася, наприклад, називаючи словом «доручення» і заповіт, і довіреність, і заяву на виїзд дитини за кордон. У таких випадках нотаріусу необхідно з'ясувати такі моменти: до якого органу та з якою метою буде цей документ у подальшому подаватися, аби зрозуміти про яку нотаріальну дію йде мова. Також який акт буде її результатом та чи спричинить посвідчення того чи іншого правочину такі бажані наслідки, за досягненням яких заявник звернувся.

У випадку, коли заявник знає за посвідченням якого правочину звертається, необхідність ВДН сторін не зникає, адже після консультації, запитань та уточнень нотаріуса особа може зрозуміти, що цей вид правочину не буде доцільним чи ефективним у даному конкретному випадку. Для прикладу можна привести договори дарування нерухомого майна та довічного утримання з їх різницею у переході права розпорядження вказаним майном; шлюбні договори, адже сторони не завжди розуміють юридичні наслідки у випадку розлучення, перспективи поділу майна та інші.

Водночас необхідно розглянути особливості усного звернення особи до нотаріуса, але вже з власним підготовленим текстом договору купівлі-продажу квартири, щодо істотних умов та правових наслідків якого було заздалегідь отримано сторонами консультацію від юристів. У такому разі необхідність з'ясувати, чи дійсно покупець та продавець бажають продати дане нерухоме майно, не вбачається доцільним. За таких обставин потреба у встановленні дійсності намірів може виникнути під час наступної стадії - підготовки до посвідчення відповідного правочину.

II. Підготовка до вчинення нотаріального провадження є другою стадією нотаріального процесу, яка має на меті перевірку нотаріусом необхідних об'єктивних та суб'єктивних умов та прийняття остаточного рішення про можливість посвідчення правочину в майбутньому. Об'єктивні умови надають нотаріусу здебільшого впевненість у наступному:

- у відсутності будь-яких обмежень чи заборон для вчинення нотаріальної дії;

- у наявності підстав для звернення, певних юридичних фактів, повноважень у представника, обсягу дієздатності юридичної й фізичної осіб, компетенції самого нотаріуса для вчинення тої чи іншої дії.

Зі свого боку, суб'єктивні умови для вчинення нотаріального провадження передбачають наступне: необхідність сплатити кошти за нотаріальні послуги; податки, у визначених нормах права випадках; відповідність форми звернення до нотаріуса й документів вимогам закону; обов'язковість підтвердження особи заявника та інше [52, с. 362].

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що під час стадії підготовки до вчинення нотаріального провадження, у нашому разі посвідчення правочину, відбуваються всі необхідні перевірки нотаріусом. Перевіряються факти, права, правомочності, наявність усіх необхідних доказів, відсутність перешкод та інших умов, які можуть вплинути на прийняття остаточного рішення про можливість безпосереднього посвідчення правочину в майбутньому. Аналізу також підлягає ефективність і доцільність вчинення такої нотаріальної дії та ті правові наслідки, які настануть у результаті.

Необхідно зазначити, що процедура встановлення нотаріусом ДНСП за своєю специфікою та характеристиками є підстадією нотаріального процесу, яка знаходить основне своє вираження саме протягом підготовки до вчинення нотаріального провадження. На відміну від стадії відкриття, де процес з'ясування задумів здійснюється з метою формування в клієнта чіткого рішення щодо виду правочину який буде посвідчуватися, на стадії підготовки встановлення намірів буде направлено на зовсім інший об'єкт, хоча назва процедури на цих стадіях не змінюється. Відтак з'ясування задумів на етапі підготовки до безпосереднього вчинення нотаріальної дії здійснюється задля отримання та уточнення нотаріусом потрібної інформації щодо вже обраного правочину. Наприклад, стадія відкриття завершилася рішенням клієнта щодо необхідності посвідчення довіреності на розпорядження транспортним засобом. Стадія підготовки спрямована на

деталізацію того чи дійсно клієнт хоче декілька представників, чи потрібно надавати право передоручення повноважень третім особам, чи буде зазначений строк достатнім для реалізації поставлених цілей, чи зможе довіритель розписатися власноручно та інше. Варто також додати, що процес встановлення намірів особи на даній стадії може бути як короткочасним, разовим, так і довготривалим, багатоетапним, адже нотаріус повинен брати до уваги такі важливі аспекти:

1. Потрібно враховувати бажану для особи мету правочину. Від цього буде залежати ризик натрапити на недоброчесного клієнта, який може мати намір обдурити іншу сторону правочину чи маніпулювати нею, або ж ввести в оману самого нотаріуса, або ж приховати важливу інформацію чи ж надати неправдиві відомості. Наприклад, під час посвідчення якого з наведених правочинів є більша вірогідність мати справу із стороною правочину, яка хоче повідомити дані чи надати докази, які не відповідають дійсності або є підробленими:

- договір купівлі-продажу нерухомості, де продавець може не сказати про постійний шум з квартири на верхньому поверсі, або про стіни з пліснявою, що прикриті шпалерами, або щодо прописаних малолітніх осіб, які мають право користуватися цією квартирою;

- довіреність на отримання пенсійних виплат онуком за бабу, яка не може постійно сама приходити за нею через вади здоров'я. Звичайно ж, більша ймовірність отримати негативні юридичні та майнові наслідки є саме в першому прикладі, що впливатиме як на кількість, так і на характер запитань від нотаріуса.

2. Варто зауважити, що далеко не всі клієнти є маніпуляторами, які тільки й мріють ввести нотаріуса або іншу сторону правочину в оману. Переважна більшість навпаки зацікавлена в тому, щоб нотаріальна дія була законна й вчинена згідно процедури та охоче відповідають на всі поставлені до них запитання, а інколи – самі зазначають додаткову інформацію, яка, на їх думку, може знадобитися. Проте чому деякі клієнти можуть поводити себе дивно й підозріло, якщо їм немає чого приховувати? Така поведінка може проявлятися з наступних причин:

- як показує практика, люди в цілому нервують при потребі звернутися до нотаріуса та почуваються не впевнено в його/її присутності;

- незнання клієнтами законодавства, характеру й особливостей того чи іншого правочину, його наслідків, а тому й соромляться задати «неправильне» чи очевидне питання, аби не відчувати себе ніяково. Водночас бояться також навпаки не уточнити важливі моменти та забути вказати чи неправильно зазначити інформацію в тексті правочину й так далі;

- знервованості особи в силу екстраординарних обставин, таких як: хвороба, катаклізми, війна та інші явища й події, які негативно можуть вплинути на фізичний, психологічний та емоційний стани людини;

- присутності деякої недовіри до професії нотаріуса через власний негативний досвід або ж приклад знайомих людей, де мали місце прояви некомпетентності, невихованості, меркантильності, невідповідності остаточної вартості нотаріальних послуг отриманому результату, зловживання становищем з боку представника цієї юридичної професії й тому подібне;

- усвідомлення клієнтом після консультації з нотаріусом факту неможливості посвідчення необхідного йому правочину в силу відсутності необхідних документів, не знятих заборон та арештів щодо майна, наявності статусу боржника в заявника або ж спору в правовідносинах, пропущення встановлених строків та інших обставин.

3. Нотаріус повинен бути висококваліфікованим юристом і проявляти себе тактовною, вихованою, співчутливою людиною та одночасно серйозним, уважним, розважливим і критично мислячим професіоналом, який керується у своїй роботі правилом: «Довіряй, але перевіряй!» Варто зауважити, що маніпуляції бувають різні та інколи від зовсім неочікуваних і порядних людей. Тому потрібно завжди залишатися пильним і не покладатися 100% на слова інших людей, чи друзів, чи постійних клієнтів, які вже роками користуються вашими нотаріальними послугами, чи осіб, що не викликають підозри. За такої умови нотаріусу зовсім не обов'язково перетворюватися на неймовірно підозрілу особу, яка безпричинно ставить під сумнів усі слова кожного клієнта та перетворює процедуру

встановлення дійсності намірів на справжній «допит». Мова йде лише про те, щоб залишатися уважним і пильним професіоналом з метою посвідчення законного правочину, який би містив всі необхідні істотні умови, задовольняв вимоги його сторін та не спричиняв неочікуваного й небажаного результату. Потрібно завжди пам'ятати, що перевірка інформації та процедура ВДН займає не так багато часу, але не виконавши цієї процедури належним чином, відповідати за негативні наслідки буде сам нотаріус, а приватний - ще й усім своїм майном.

4. Слід також звернути увагу на те, що встановлення дійсності намірів сторін правочину не тільки виконує функцію створення безпеки, моральної впевненості та заспокоєння для клієнтів та самих нотаріусів, а й підтримує професійний авторитет останніх на високому рівні. Річ у тім, що постійне й систематичне надання послуг належним чином ставить нотаріуса на вищу сходинку серед колег. Варто погодитися, що непрестижний мають вигляд ситуації, коли було посвідчено додаткову угоду до договору, бо виникла необхідність додати до тексту правочину зміни, важливу інформацію, яку випадково не вказали або забули згадати з вини нотаріуса; посвідчено декілька довіреностей, адже клієнт, прийшовши додому або ще гірше – отримавши відмову у відповідній установі чи органі, зрозумів, що документ не охоплює повною мірою всіх потрібних прав представника та інше.

III. Безпосереднє вчинення нотаріальної дії є третьою стадією нотаріального процесу, за результатами якої відбувається посвідчення законного й обґрунтованого правочину й видача відповідного нотаріального акта.

Визначаючи місце процедури ВДНСП в системі нотаріального провадження не можна оминати позицію Фурси С.Я., виокремлення стадій нотаріального процесу якої було взято за основу в цій роботі. У своїй праці вчена стверджує, що стадія безпосереднього вчинення нотаріальної дії відрізняється від підготовки до неї саме прийняттям нотаріусом остаточного рішення про можливість вчинення такої дії, у нашому випадку посвідчення правочину. Серед складових цієї стадії науковець перераховує наступні: оформлення правочину на спеціальному бланку, підписання його сторонами або їх представниками, вчинення нотаріусом

посвідчувального напису, реєстрація нотаріального акта й видача оригіналів стороні/сторонам та інші. Проте абсолютно незрозумілим виявляється те, що поряд з цими цілком доцільними елементами стадії безпосереднього вчинення нотаріальної дії, своє місце в класифікації знайшла й процедура встановлення нотаріусом ДНСП. Такий розподіл вчена пояснює наявністю кількох частин обговорюваної стадії, виділивши з'ясування задумів у підготовчу, що, на мою думку, є не зовсім коректним [52, с.380].

Я вважаю, що за своєю суттю процедура встановлення нотаріусом ДНСП передбачена для того, аби переконатися в наявності всієї необхідної інформації та відсутності будь-яких перешкод для майбутнього вчинення тої чи іншої нотаріальної дії, тобто вона має підготовчий характер. Варто звернути увагу на те, що коли під час нотаріального процесу нотаріус перейшов до стадії безпосереднього посвідчення правочину – це фактично означає, що остаточне рішення щодо можливості такого посвідчення вже було прийняте й відбулося це в кінці стадії підготовки до вчинення зазначеної нотаріальної дії. Відтак встановлення дійсності намірів може мати місце на стадіях відкриття та підготовки, але ніяк не протягом безпосереднього посвідчення правочину.

Візьмемо для прикладу посвідчення договору дарування житлового будинку, де заявник за стандартною процедурою звернувся до нотаріуса з бажанням «переписати» дане нерухоме майно на свого сина. Після проведення консультації нотаріус також здійснив процедуру ВДН сторони правочину на стадії відкриття нотаріального провадження. Під час з'ясування задумів нотаріус зрозумів мету й бажаний результат для свого клієнта в майбутньому, після чого чоловіком було прийнято рішення посвідчити договір дарування житлового будинку. Далі розпочинається стадія підготовки до безпосереднього посвідчення правочину в майбутньому, протягом якої нотаріус повинен перевірити юридично важливі факти, такі як: наявність права власності в дарувальника, заборгованості, арешту вказаного майна або факт належності цього житлового будинку на праві спільної сумісної власності подружжю та інше. За необхідності чи просто відсутності необхідної інформації може виникнути потреба знову здійснити

процедуру ВДН сторони/сторін, аби бути на сто відсотків впевненим у відсутності перешкод для посвідчення даного договору. Відтак саме в кінці другої стадії нотаріус ухвалює остаточне рішення щодо можливості або неможливості безпосереднього вчинення відповідної нотаріальної дії в майбутньому. Важко уявити ситуацію, коли після того, як нотаріус здійснив усі необхідні перевірки, переконався в допустимості посвідчення договору дарування, узгодив день підписання правочину й всі необхідні моменти, а учасники нотаріального процесу вже прийшли на визначений час – той самий нотаріус повідомляє, що ще не вирішив, чи можна посвідчувати такий договір. Виходить, коли виникає потреба знову з'ясувати задуми на стадії безпосереднього вчинення нотаріальної дії, це може означати наступне: ще не всі наміри сторони були встановлені й перевірені на дійсність, чи, можливо, не вся необхідна інформація отримана та підготовчі дії проведені. На мою думку, таку ситуацію навіть уявити важко, адже виглядає дивним зробити всі перевірки, підготуватися до останньої стадії, а в день посвідчення правочину ще з'ясовувати чийсь задуми. Особливо «проявиться» таким чином професіоналізм і компетенція нотаріуса, коли сторони спеціально їхали з іншого міста на підписання договору, а виявляється, що ще не все готово. Ще більше незрозуміло, як за такої невизначеності нотаріусам взагалі планувати день й створювати якийсь графік, якщо невідомо чи посвідчуємо договір, чи ще щось з'ясовуємо, чи навіть на скільки такий процес розтягнеться. Тому, аби уникнути такої плутанини й не створювати дивної ситуації, вбачаю доцільним та можливим проводити процедуру встановлення намірів сторони/сторін правочину виключно протягом першої та/або другої стадій нотаріального процесу.

Отже, процедура встановлення нотаріусом ДНСП є частиною нотаріального процесу, яку впевнено можна вважати його підстадією. За своїми сутнісними ознаками з'ясування задумів є характерним для стадій відкриття нотаріального провадження й підготовки до його вчинення та не проявляється під час безпосереднього вчинення нотаріальної дії. За такої умови ця підстадія може бути як єдиною, суцільною й мати місце в межах однієї стадії, так і відбуватися

протягом зазначених вище двох перших стадій у декілька етапів, не будучи чітким окремим елементом нотаріального процесу.

Також слід обговорити тему прав та обов'язків нотаріуса як незамінного та безстороннього учасника нотаріального процесу під час здійснення ним процедури з'ясування задумів особи. Традиційно, суб'єктами підстадії встановлення дійсності намірів сторони/сторін того чи іншого правочину виступають:

1. Сторона чи сторони у залежності від того, за посвідченням одностороннього правочину чи договору звернулися дані особи.

2. При потребі їх представники, за умови наявності в довіреності необхідних для цього повноважень, окрім виключень наведених у самому законі. Так стаття 1234 Цивільного кодексу України чітко забороняє можливість посвідчення заповіту через представника [21]. Проте дійсність намірів безпосередньо представників нотаріусом не встановлюється, адже такі особи виключно представляють інтереси своїх довірителів і транслюють їх волю й істинні наміри, про що ще буде вказано в цій роботі;

3. Беззаперечно сам нотаріус, який має чітко визначені Законом загальні права та обов'язки в нотаріальному процесі. Щодо наявності особливих прав, пов'язаних з виконанням процедури встановлення дійсності намірів сторони/сторін правочину, слід виокремити такі: застосовувати власний алгоритм дій нотаріуса та унікальний підхід до кожного клієнта, задавати уточнюючі запитання та витребувати документи, щоб отримати необхідну інформацію, дані та переконатися у відсутності перешкод для максимально успішного, законного та ефективного посвідчення відповідного правочину.

Проте не потрібно оминати й ті спеціальні зобов'язання, якими він наділений, будучи незамінним учасником процедури з'ясування задумів сторони/сторін відповідного правочину:

- встановлювати дійсні наміри сторони чи сторін відповідного правочину, згідно законодавства України;

- під час процедури встановлення намірів запитувати лише про ті дані та інформацію, які будуть необхідні при посвідченні правочину, не вникаючи в особисте життя особи;

- використовувати під час посвідчення правочину лише ті дані та інформацію, які були отримані виключно від відповідної сторони чи сторін правочину або їх представників, окрім виключень наведених у самому законі щодо заборони посвідчення того чи іншого правочину через представника;

- дотримуватися культури спілкування, норм професійної етики, зважати на психологічний та емоційний стан особи в умовах екстраординарних обставин під час з'ясування задумів, до яких належать: військовий та надзвичайний стани, природні катаклізми, епідемії та інше.

2.1.2. Особливості процесуальної діяльності нотаріуса зі встановлення дійсних намірів сторін правочину

Здійснення нотаріусом медіації протягом встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину. Ще однією темою, яку просто не можна оминати при дослідженні процедури встановлення нотаріусом ДНСП, є характеристика дій цього нотаріуса, у разі виникнення суперечностей під час даної процедури. Звичайно, усі, хто хоча б знайомився з базовими принципами нотаріального процесу, знають про ключову роль безспірності в ньому, яка є непорушною засадою. Незмінним правилом є відсутність будь-яких конфліктів у нотаріальному провадженні тому, що нотаріус не має права їх вирішувати й брати в них участь. Річ у тім, що повноваженнями приводити сторони до консенсусу, врегульовувати спори та здійснювати правосуддя в Україні наділені виключно суди [91]. Водночас важко уявити ситуацію, коли нотаріуси почнуть постійно відмовляти особам, які звернулися з метою посвідчення договору, але під час встановлення дійсності їх намірів між останніми виникли непорозуміння, які вони бажають врегулювати. Очевидно, що така позиція існує не тільки в мене, адже у вітчизняній юридичній доктрині вже існує безліч праць, у яких вчені пропонують

певні альтернативи. Метою є підібрати такий спосіб врегулювання подібних ситуацій, щоб і нотаріусам не втрачати свою клієнтуру, і не порушувати приписи законодавства України, а головне – сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів [9]. Відтак, одним з потенційних і найбільш підходящих напрямів для реформування нотаріату та надання йому більшої гнучкості, спеціалістами було обрано можливість здійснювати медіативну функцію під час вчинення нотаріального провадження [92, с.131]. Серед вчених панує думка, що широке запровадження медіації в діяльність нотаріусів надасть змогу вплинути на формування нового світосприйняття людей і розширити аспекти їх свободи [93, с.28]. При цьому, якщо раніше всі подібні пропозиції залишалися на рівні обговорень серед науковців та практиків, думки яких розділилися на дві абсолютно протилежні позиції, то зараз прослідковуються вже перші кроки в сторону впровадження медіації в нотаріальний процес. Можна побачити, як законодавець зазначає в нормативному регулюванні у сфері нотаріату, що Нотаріальна палата України здійснює підготовку нотаріусів для включення медіації у свою практику, хоча її елементи вже давно використовувалися згаданими юристами [9].

Традиційно характеристику значення й місця медіації в нотаріальному процесі та безпосередньо протягом процедури встановлення нотаріусом ДНСП слід розпочати з аналізу тих недоліків, на які вказують науковці. Відтак у вітчизняній доктрині наголошують на наступних недоліках законодавства України в цій сфері:

- Відсутність чіткого визначення предмета медіації в нотаріальній діяльності та процедурних аспектів її проведення в нотаріальній практиці [94, с.58].

- Незрозуміла межа між тим, коли нотаріус просто надає консультацію чи встановлює наміри сторін відповідно до наданих законом прав та обов'язків, а коли вже відбувся перехід до медіації.

- Немає роз'яснень з приводу того, як взагалі інтегрувати медіацію в нотаріальну практику так, щоб не порушити закон і вже згаданий принцип безспірності.

- Низький рівень освіченості населення як щодо призначення, ролі та особливостей медіації загалом, так протягом нотаріального процесу зокрема, що знижує можливість її ефективного використання й популяризації [95, с. 92].

Продовжуючи цю тему слід зазначити, що для нотаріуса законом встановлено доволі таки суворі обмеження, ураховуючи бажання законодавця впровадити медіацію в нотаріальну практику. Насамперед нотаріус не має права втручатися у волю сторін, що передбачає заборону нав'язувати їм чи змушувати останніх обрати найкращий, на думку самого нотаріуса, для них варіант, навіть якщо це об'єктивно так є [94, с.59]. Фактично нотаріус, посвідчуючи правочин, встановлює лише дійсність намірів та відповідність волі сторін, але не має схилити останніх до певного вибору. Деякі вчені навіть кажуть, що й рекомендувати також не варто, адже таким чином клієнт сприймає вказаний варіант як більш правильний, бо на цьому наголошує юрист з досвідом [96, с. 188]. Найбільш прийнятна діяльність для нотаріуса під час надання консультації та встановлення дійсності намірів сторони/сторін правочину на стадії відкриття – це перерахувати їм всі можливі опції. Звичайно, роз'яснення мають включати відповідні правові й майнові наслідки, які можуть настати в результаті, а клієнти вже мають визначитися та прийняти рішення самостійно. Окрім того, нотаріус не може перевіряти дійсність правочину по суті, а має співставити формальну відповідність тексту правочину чинному законодавству України [94, с.59]. Для прикладу можна зауважити те, що встановлюючи дійсність намірів сторін договору дарування житлового будинку, нотаріус має з'ясувати наступне: чи є дане нерухоме майно спільною сумісною власністю подружжя, чи дійсно дружина/чоловік бажають подарувати житловий будинок та чи надано відповідну заяву-згоду та інше. Проте до компетенції нотаріуса не входить опитувати сусідів і друзів, чи дійсно зазначені особи є подружжям, сім'єю й живуть разом, а лише витребувати свідоцтво про шлюб або його розірвання та формально підтвердити необхідну інформацію в Державному реєстрі актів цивільного стану громадян [97].

З урахуванням викладеного вище, вважаю за необхідне зазначити характерні риси та особливості застосування медіації як в нотаріальній практиці в цілому, так

і протягом процедури ВДНСП зокрема. Доцільно погодитися з думкою, що право на проходження підготовки для здійснення медіації має як приватний, так і державний нотаріус, щоб збільшити доступ населення до такого виду врегулювання конфліктних ситуацій, адаптованого для нотаріального процесу [98, с.77]. Насправді таке завдання можна назвати «із зірочкою», адже нормального роз'яснення законодавство України ще не надає, а самі нотаріуси повинні й не забувати нормативні приписи у сфері нотаріату, й опанувати кардинально інший спосіб врегулювання правовідносин. За цих обставин необхідно ще й брати до уваги всі правові та соціально-економічні аспекти при посвідченні конкретного правочину, права й інтереси його сторін, інших заінтересованих осіб та суспільства в цілому [99, с.7].

Звичайно, приватна медіація як окремий досудовий спосіб примирення та медіація в нотаріальному процесі відрізняються між собою, адже остання класифікується як інтегрована, тобто вона впроваджується лише частково й включає специфіку нотаріальної процедури, яка передбачена законом [100, с.5]. Фактично нотаріус може перераховувати й запропонувати сторонам правочину можливі шляхи вирішення тієї чи іншої ситуації, не наполягаючи чи примушуючи до обрання будь-якого з варіантів. Проте як тільки з'являються ознаки спору про право, то нотаріус зупиняє нотаріальне провадження та спрямовує заявників до суду [100, с.6; 101, с.154]. За сутнісними ознаками мета медіації в нотаріальній діяльності полягає в тому, щоб сторони правочину могли самостійно домовитися та дійти до компромісних рішень без необхідності звернення до суду, однак важливим є те, що зазначені особи мають бути готовими до співпраці й конструктивного діалогу. У цей час нотаріус не вирішує спір, не намагається помирити сторони договору чи нав'язати свою думку, хоч би якою правильною вона не була, а виступає як нейтральна сторона та сприяє створенню сприятливого середовища для вирішення конфлікту - стимулює процес медіації [94, с.59; 100, с.5].

Слід наголосити, що саме під час встановлення намірів сторін правочину нотаріус має змогу визначитися стосовно немедіабельності відносин, адже згадані

клієнти не бажають дійти компромісу та вирішити свої непорозуміння й проблеми. У такому разі вже не можна говорити про те, що відбувається просте застосування медіації, адже суперечності переростають у спір про право, а самі сторони більше не хочуть досягти балансу інтересів і порозумітися, не звертаючись до іншого медіатора чи суду. Варто зауважити, що не завжди медіація як в нотаріальному процесі, так і приватна закінчується вирішенням поставленої проблематики або посвідченням правочину і його нотаріальним посвідченням [102, с.550]. Якщо ж нотаріус, при встановленні намірів сторін і наведенні можливих варіантів вирішення конфлікту бачить те, що відносини є немедіабельними та консенсусу й порозуміння неможливо досягти за таких умов, то він має відмовити сторонам у посвідченні правочину [103, с.138].

Варто не погодитися з думкою, що нотаріат виконує важливі функції як інститут такого собі превентивного правосуддя, адже нотаріальний процес є безспірним, він не може тривати, якщо має місце спір про право. Навіть якщо протягом нотаріального провадження буде застосована медіація, то нотаріус буде нейтральною стороною та не вирішуватиме спори, адже має лише створювати всі необхідні умови для зменшення непорозумінь між сторонами, що бажають владнати конфлікт [102, с.550; 104, с.84-85]. Разом з тим, медіація в нотаріальному процесі дійсно носить превентивний характер, адже передбачає обговорення сторонами правочину всіх важливих та істотних умов й устаткування суперечностей, які виникають у процесі. Мета полягає в тому, щоб у майбутньому мінімізувати ризик настання можливих негативних наслідків та подальшого подання судових позовів.

Слід зауважити, що медіація протягом нотаріального процесу може використовуватися абсолютно на будь-якій його стадії, адже невідомо коли саме є вірогідність настання конфліктної ситуації. Відтак вона може виникнути від суперечок щодо вибору кращого виду договору, через різницю в податках і правових наслідках, та аж до проблеми з перерахуванням грошей на рахунок отримувача чи банально з виявленням великої кількості зіпсованих купюр. Якщо ж перейти в площину здійснення нотаріусом процедури ВДНСП, то в такому разі

медіація може здійснювати лише на перших двох стадіях, як і сам процес з'ясування задумів. Таким чином, роль нотаріуса полягатиме в створенні сприятливого середовища для того, щоб сторони самі врегулювали непорозуміння, які можуть виникнути або під час відкриття нотаріального провадження, або протягом етапу підготовки до безпосереднього посвідчення правочину. Говорячи про першу стадію, то медіація застосовується здебільшого для врегулювання суперечностей щодо вибору найбільш ефективного правочину, який би влаштував обидві сторони, а останнім максимально підходили всі перелічені істотні умови й майбутні правові наслідки. На стадії підготовки медіація може бути корисною, якщо протягом встановлення дійсності намірів нотаріус виявив наступні непорозуміння: суперечки щодо вартості майна та відповідних податків; небажання якоїсь із сторін надавати потрібну інформацію в силу її можливої конфіденційності чи загрози секретності; напружені стосунки між родичами під час посвідчення правочинів, які стосуються виплати аліментів, догляду за дітьми чи поділу спадкового майна; банального нерозуміння якоюсь із сторін тексту договору чи правових норм у даній сфері та інші. Останній наведений приклад може бути характерним тоді, коли між сторонами виникає конфлікт, адже батько не довіряє матері й думає, що вона має наміри забрати собі всі кошти, які він виділяє на догляд за дитиною. У такій ситуації нотаріус має встановити наміри батьків ще раз, щоб кожен з них почув відповіді одне одного, та продемонструвати приписи законодавства, якими передбачено, що аліменти є власністю дитини й тільки [23]. Після цього, аби заспокоїти схвильовану сторону, доречним буде запропонувати різні варіанти, серед яких можуть бути наступні: мати має надавати квитанції щодо цільового витрачання зазначених у договорі коштів або в тексті правочину можна вказати певні санкції за невиконання його істотних умов.

Продовжуючи розвиток цієї теми, просто не можна оминати позиції щодо доцільності нотаріального посвідчення медіаційної угоди за результатами врегулювання спору медіатором. За сутнісними ознаками такий варіант вирішення суперечностей між фізичними та юридичними особами ніяк не протирічить законодавству України в тому числі й у сфері нотаріату. У такому разі, у

нотаріальному процесі не виникатиме спору про право, а сторони просто принесуть примірник договору, який потрібно буде нотаріально посвідчити. Звісно, що навіть врегулювання конфлікту медіатором та існування тексту договору, який сторони схвалюють і бажають нотаріально посвідчити, не позбавляє нотаріуса наступних обов'язків:

- Самостійно встановити дійсні наміри сторін відповідного правочину як на стадії відкриття, так і на етапі підготовки до нотаріального посвідчення. Цей обов'язок просто не можна оминати як з точки зору існуючих нормативних приписів, так і доцільності посвідчення саме запитуваного клієнтами договору, адже можуть бути й інші варіанти, які нотаріус повинен перерахувати останнім, щоб вони визначилися й обрали найбільш підходящий варіант.

- Якщо сторони все ж таки хочуть посвідчити той правочин, який було узгоджено ними за результатами медіації, то нотаріус повинен вичитати зазначений текст договору й перевірити його на предмет законності, ефективності та роз'яснити сторонам усі можливі правові й майнові наслідки.

Окремо слід зазначити, що одна група вчених пропонує нотаріально посвідчувати лише угоди за результатами медіації з майнових спорів та аргументують це тим, що в разі невиконання однією із сторін своїх обов'язків, інша - зможе звернутися до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису [105, с.68]. Науковці зазначають, що в зазначених випадках і досягається основна мета медіації, адже в такому разі зникає необхідність звертатися до суду [106, с.9; 107]. Зазвичай конфлікти в майнових спорах стосуються наступного: порядку й строку перерахування грошей; дати звільнення квартири від речей, яка відчужується [108, с.7]; здійснення капітального чи поточного ремонтів, особливо в разі не продовження терміну оренди; підвищення чи зменшення орендної плати або оговореної усно вартості нерухомого майна, якщо не було укладено попереднього договору; завдання особою умисної майнової шкоди або такої, що сталася внаслідок необережних дій та іншого.

У той же час інша ж група вчених не вважає, що варто виокремлювати лише правочини за результатами медіації з майнових спорів з метою їх подальшого

нотаріального посвідчення. Варто зауважити, що медіаційні договори, які в подальшому зможе посвідчити нотаріус, можуть базуватися на вирішенні конфліктів у різних сферах, включаючи цивільні, сімейні, трудові, господарські, адміністративні правовідносини [109]. Погоджуючись з другою позицією науковців, вважаю за доцільне навести для підтвердження наступні види договорів у сімейному праві: договори щодо встановлення порядку спілкування й виховання дитини, визначення місця її проживання; змішані договори, які характеризують порядок здійснення подружнього життя й містять положення, які врегульовують саме відносини немайнового характеру, як спілкування з батьками й родичами, відпустки й наслідки подружніх зрад; також змішані договори, які можуть містити елементи майнових та немайнових відносин, при цьому конфлікти й суперечки, які врегульовувалися в процесі медіації, стосувалися саме немайнових відносин між сторонами та інші. Традиційно сімейні спори в порівнянні з іншими видами конфліктів відрізняються значною емоційною напруженістю, особистими переживаннями, що може значно вплинути на характер взаємовідносин сторін [94, с.59]. Дуже часто потаємні й душевні образи можуть бути сильнішими за здоровий глузд і навіть бажання врегулювати конфлікт самотійно, ось чому й потрібна допомога третьої сторони – медіатора. Слушною є думка, що медіатор, який спеціалізується на роботі з конфліктами в сімейних правовідносинах, повинен мати знання з курсу психології в цій сфері для ефективного розуміння динаміки та особливостей вирішення таких спорів [94, с.60].

Відтак охарактеризовані попередньо й подібні правочини також доцільно посвідчувати нотаріально як приклади медіаційних угод. Річ у тому, що першочергове вирішення конфлікту медіатором та подальше встановлення нотаріусом намірів сторін відповідних правочинів і здійснення ним всіх інших необхідних процедур - усе це також призведе до досягнення основної мети медіації, адже зникне необхідність звертатися до суду [106, с.9].

Отже, вважаю інтегровану в нотаріальний процес медіацію ефективним методом врегулювання конфліктних ситуацій, які можуть виникнути як протягом нотаріального провадження в цілому, так і в результаті встановлення нотаріусом

ДНСП зокрема. Припускаю, що елементи медіації використовувалися державними та приватними нотаріусами й до того, як цю процедуру вирішили впровадити в нотаріальне законодавство. Водночас важко охарактеризувати особливості й можливість впровадження медіації, спираючись виключно на позиції вітчизняної доктрини, Закон України «Про медіацію» й статтю 16¹ Закону України «Про нотаріат», що є недостатнім для цілковитого й повного аналізу. Наразі залишається лише чекати нормативних приписів від законодавця, результатів їх впровадження на практиці, аби була змога прокоментувати вже конкретні й існуючі норми, а не припускати вірогідні ситуації.

Проведення нотаріусом фіксації протягом встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину. Насамперед варто зауважити, що важливими темами для обговорення в цій роботі можуть бути не тільки поняття, особливості чи характер процедури встановлення нотаріусом ДНСП, його місце в нотаріальному процесі, прогалини й колізії в законодавстві та інше. Окрему увагу слід приділити тому, як саме довести факт виконання певним нотаріусом свого обов'язку згідно статті 44 Закону України «Про нотаріат», якщо виникає така потреба. Ще складніша ситуація трапляється, наприклад, під час судового розгляду справи, коли потрібно навести докази здійснення останнім всіх необхідних дій та ще й належним чином.

Звісно, що довести просто факт встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину на сьогоднішній день не складає великої проблеми. Насамперед у тексті договорів, довіреностей чи інших видів правочинів нотаріуси, зазвичай, перераховують перелік потрібних статей законодавства у сфері нотаріату або таких галузей права, як : цивільне, сімейне, господарське та інші. Ці чітко наведені статті завжди зазначаються із застереженням, що сторона відповідного правочину ознайомена з їх змістом та він їй зрозумілий [110, с.256-257].

На відміну від доказу лише тільки факту проведення нотаріусом процедури ВДН сторони/сторін правочину в суді, варто зауважити, що довести законність і правильність її вчинення та здійснення належним чином – це вже зовсім іншого рівня питання. На сьогодні більшість нотаріусів, щоб себе перестрахувати та ще

максимально збільшити доказовість факту здійснення ними процедури ВДН сторони/сторін того чи іншого правочину, додають до його тексту речення чи навіть абзаци з необхідним змістом. Найчастіше дані частини документу містять інформацію, що стороні/сторонам зрозуміло зазначене в правочині, його істотні умови та правові наслідки, які настануть чи можуть бути в майбутньому. У договорах важливо також зазначити, що він «не носить характер фіктивного або удаваного правочину, укладається без будь-якого застосування примусу, фізичного чи психічного тиску, а написано повністю відповідає волевиявленню та намірам його сторін, про що й свідчать їх особисті підписи під текстом відповідного правочину.

Продовжуючи розвиток даної теми, варто також розглянути необхідність та перспективу впровадження в законодавство України в сфері нотаріату та безпосередньо в саму нотаріальну практику можливості фіксації ходу нотаріального процесу загалом та самої процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін зокрема. Зважаючи на те, що фіксація судового засідання звукозаписувальними технічними засобами є обов'язковою умовою належного розгляду справи судом, вважаю за доцільне також проводити фіксацію під час посвідчення окремих видів правочинів [111, с.153]. Аудіо- чи, за потреби, відеозапис технічними засобами може бути вагомим та прямим доказом факту здійснення нотаріусом процедури ВДН сторони/сторін відповідного правочину та ще й належним чином і згідно волевиявлення клієнтів.

Беручи до уваги вищесказане, серед причин для впровадження в законодавство України в сфері нотаріату необхідності здійснення фіксації технічними засобами процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину можна навести такі:

1. У цій роботі вже неодноразово було зазначено, що нотаріус завжди має вчиняти всі необхідні дії протягом нотаріального процесу, згідно з законом, сумлінно, належним чином та дотримуючись всіх необхідних правил, щоб убезпечити себе від майбутніх оскаржень власних дій у судовому порядку. Важливо не забувати про те, що на відміну від державних нотаріусів, приватні

будуть самі відповідати за шкоду й негативні наслідки, які трапилися з їх провини в результаті здійснення нотаріального процесу, та ще й усім своїм майном. Зважаючи на вищесказане та враховуючи кількість судових позовів, у яких нотаріус може бути залучений як третя сторона або навіть виступати відповідачем, запровадити фіксацію як захист для нотаріуса від необґрунтованих оскаржень його дій може бути доцільним і корисним [111, с.153]. Крім того, аудіо- чи відеозапис за допомогою технічних засобів слугуватиме ефективним доказом того, що процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину була вчинена з урахуванням усіх вимог чинного законодавства. Уже згадана фіксація зможе не просто довести факт здійснення всіх необхідних дій та відповідно до чинних вимог, а й вирішити всі спірні моменти та суперечності в суді. Такі проблемні моменти в контексті теми роботи можуть стосуватися волевиявлення сторони/сторін правочину, відсутності чи наявності будь-якого впливу, примусу або фізичного чи психічного тиску на них. Варто зауважити, що особисті підписи сторін під текстом правочину вже самі по собі є 100% доказами підтвердження ними законності його посвідчення, але наявність в архіві нотаріуса, наприклад, аудіозапису з підтвердженням усіх цих фактів – це, безспірно, вдале поєднання.

2. Я вважаю, що фіксація процедури встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони/сторін на цифровий носій – це додатковий захист від шахрайства як згаданих клієнтів, так і самого нотаріуса. Ризик бути введеним в оману різко знизиться, якщо в нотаріальному архіві буде зберігатися прямий доказ, демонстрація якого в суді дозволить відразу прояснити всю ситуацію та вирішити спір. Таким чином просто втрачається сенс вдаватися до маніпуляцій, якщо обман буде викрито та ще й доведеться платити значні кошти як стороні, що програла в суді. Цікавим є ще той момент, що сам факт наявності зафіксованого нотаріального процесу чи його частини може дозволити зменшити кількість судових спорів через зниження рівня маніпуляцій і звернень до суду. У результаті збільшиться відсоток врегулювання спорів позасудовим шляхом, що не буде суперечити принципу безспірності нотаріального процесу, адже нотаріусом вже було вчинено всі

необхідні нотаріальні дії, правочин посвідчено, а нотаріальний процес пройшов усі свої стадії. Водночас сама фіксація процедури ВДН сторін за допомогою технічних засобів якраз таки буде доведенням безспірності відповідного нотаріального провадження з посвідчення правочину [112, с.15].

3. Як уже зазначалося вище, фіксація може бути ефективним доказом того, що нотаріус дійсно встановлював наміри сторони/сторін відповідного правочину та протягом цієї процедури здійснив всі необхідні дії відповідно до чинного законодавства України. Проте не лише дії чи бездіяльність нотаріуса може цікавити суд під час розгляду справи, а також та інформація й відповіді на запитання, які надавали самі сторони, їх представники, адвокати або навіть перекладачі, якщо їх участь була необхідною. При цьому, хоча дійсність намірів перекладачів не встановлюється, а за своїм статусом вони є особами, які сприяють нотаріусу в здійсненні нотаріального процесу, фіксація їх усного перекладу може бути доцільною. Якщо аналізувати ситуацію, коли нотаріус володіє іноземною мовою в обсязі достатньому для вчинення нотаріальної дії, то аудіо- чи відеозапис самого процесу ВДН сторони/сторін правочину може виявити недоліки перекладу, нерозуміння клієнтом того, що каже нотаріус, і навпаки. Така само ситуація й з недоліками перекладу тексту особою, яка має відповідний диплом та знання іноземної мови. Відмінним є те, що нотаріус не розуміє сказаного чи написаного відповідною мовою й лише «сподівається» на добросовісність, досвідченість та досконалі знання відповідного перекладача або сурдоперекладача. Фактично нотаріус опиняється в ситуації, коли єдиним зв'язком між усвідомленням стороною/сторонами правочину його істотних умов, змісту та правових наслідків, розумінням цим клієнтом сказаного чи запитаного нотаріусом і навпаки є стороння особа-перекладач. Таким чином, вважаю надзвичайно ефективним використання фіксації під час встановлення нотаріусом дійсності намірів сторони/сторін правочину в контексті доведення порушень у даній процедурі з вини перекладача чи сурдоперекладача.

4. Ще однією причиною для впровадження в законодавство України у сфері нотаріату необхідності здійснення фіксації є збільшення рівня безпеки

вразливих верств населення, які або виступають стороною правочину, або є зацікавленою особою через наявність власного інтересу в посвідченні правочину. Тут доцільним буде аудіо- чи відеозапис ВДН протягом посвідчення правочинів, стороною якого є люди похилого віку, малолітні або неповнолітні діти, недієздатні або обмежено дієздатні особи. Права, свободи та інтереси таких категорій людей потрібно охороняти ще сумлінніше через поважний вік або недосягнення ними повної цивільної дієздатності, наявності стійких або тимчасових розладів психіки, хвороб або вад здоров'я та інших причин. Вразливість цих осіб полягає в тому, що вони можуть не повністю усвідомлювати значення, зміст і всі істотні умови правочину та ті правові наслідки, які можуть настати для них у майбутньому. Інтереси всіх вищезазначених осіб у нотаріальному процесі будуть обов'язково відстоювати та репрезентувати представники, окрім неповнолітніх, які мають повну цивільну дієздатність, та людей похилого віку. Ситуація виходить чимось схожа на запрошення перекладачів для спілкування з іноземцями й усного перекладу розмови між нотаріусом та стороною/сторонами правочину, адже що дійсність намірів перекладачів, що безпосередньо представників нотаріусом не встановлюється. За наявності представників чи адвокатів нотаріусом з'ясовуються задуми й волевиявлення лише довірителів, тобто сторін відповідного договору, волевиявлення яких прописане у відповідній довіреності, коли йдеться про договірне представництво. Таким чином, між нотаріусом і стороною знову знаходиться «особа-посередник», що не дає змогу комунікувати з довірителем напряму, встановити його наміри безпосередньо, а також не дає такої впевненості як при особистому спілкуванні.

Варто зауважити, що виявляється доцільним чи навіть необхідним здійснювати фіксацію як процедури встановлення нотаріусом дійних намірів сторони/сторін, так і самого нотаріального провадження щодо правочинів, посвідчення яких відбувається з виїздом поза межами офісу нотаріуса. До прикладу можна навести посвідчення заповіту за місцем проживання заповідача, де будуть відбуватися всі необхідні процедури, включно із з'ясуванням задумів та намірів сторони [111, с.153]. Про наявність і використання технічного пристрою

для фіксації, при здійсненні згаданої процедури протягом нотаріального процесу, слід зазначати в посвідчувальному написі на відповідному заповіті [113, с.183; 114, с.62]. Під час посвідчення заповіту варто було б провести фіксацію процедури встановлення намірів нотаріусом за допомогою аудіо- чи відеозапису, адже в таких випадках заповідачем виступає або особа, яка не може фізично бути присутньою в офісі нотаріуса в силу похилого віку, або яка має вади здоров'я. Фіксація в даному випадку слугуватиме додатковим захистом від шахрайств та оскарження заповіту до суду з метою визнання його недійсним з боку родичів, яких не влаштовує його зміст, правові наслідки чи сам спадкоємець. У випадку, коли незадоволених осіб все ж таки не переконає той факт, що їх бабу чи діда ніхто та ні до чого не примушував, то вони мають право подати позов до суду. Проте, як відповідь на оскарження, на вимогу суду нотаріусом у якості доказу буде наданий аудіо- чи відеозапис, на якому було зафіксовано останнє волевиявлення заповідача, та відповідний документ з архіву – заповіт для можливості порівняння написаного тексту з почутим на пристрої.

Слід зазначити, що для того, аби якісно впровадити фіксацію в нотаріальний процес, потрібно не тільки прописати її в Законі України «Про нотаріат», а також детально розтлумачити порядок і особливості її проведення в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Варто обов'язково розписати види носіїв, де може зберігатися відео- та аудіозапис в архіві нотаріуса, до яких у вітчизняній юридичній доктрині відносять: карту флеш-пам'яті, перфокарту, перфострічку, магнітний, оптичний, магнітно-оптичний накопичувач та інше [115, с.202]. На мою думку, одними з найбільш підходящих носіїв є флешки, адже їх можна легко придбати, більшість уміють ними користуватися, а невеликий розмір дозволить зручно зберігати їх в архіві нотаріуса. Доцільно припустити, що в разі запровадження фіксації на законодавчому рівні, усі носії потрібно буде зберігати та робити для всіх них опис, як це здійснюється з документами за номенклатурою. У такому описі необхідно зазначати, під час якого правочину зроблено той чи інший запис, а також у самому внутрішньому описі відповідної групи справ вказувати про кількість носіїв, доєднаних до цього тому. Крім того, щоб

унеможливити зміну інформації на цифрових носіях та для збільшення рівня безпеки запису, логічно було б зазначити обов'язковість застосування електронного цифрового підпису на файлі [112, с.16]. Іншим питанням для обговорення може бути те, що не всі нотаріуси матимуть бажання займатися фіксацією процесу встановлення намірів сторін правочину та зберігати відповідні пристрої у своєму архіві. Водночас техніка також не завжди є надзвичайно надійним супутником і може вийти з ладу, адже записи треба буде зберігати стільки, скільки зберігатимуться відповідні правочини, тому навряд чи витримає флешка 75 років. Відкритим залишається питання, що робити через 10 чи 20 років, якщо технології зміняться й флешка взагалі стане непотрібною, як в наш час касети та диски, та як передавати всі ці записи до державного нотаріального архіву: їх будуть зберігати на первинних носіях чи додавати до єдиної системи?

З урахуванням викладеного, можна побачити, що перед запровадженням будь-якого нового явища або процедури та їх законодавчим закріпленням потрібно врахувати багато важливих та суперечливих моментів. Проте якщо говорити про нормативне закріплення фіксації технічними засобами як протягом нотаріального процесу загалом, так і щодо процедури встановлення нотаріусом ДНСП зокрема, то відповідь однозначно має бути позитивною, не дивлячись на складнощі в зберіганні. Найбільш доцільними та корисними аудіо- чи відеозйомки будуть протягом посвідчення наступних правочинів:

- для яких законом передбачена обов'язкова нотаріальна форма: договори відчуження нерухомого майна, довіреності, заповіти та інші;

- стороною яких є мало захищені верстви населення, що виступають стороною або зацікавленою особою через наявність власного інтересу в посвідченні відповідного правочину. До так званої «вразливої» категорії осіб відносяться люди похилого віку чи з вадами здоров'я, малолітні або неповнолітні діти, недієздатні або обмежено дієздатні особи та інші;

- для посвідчення яких нотаріус має здійснювати виїзд за межі власного офісу через проблеми із здоров'ям сторони правочину. Найчастіше за місцем

проживання чи перебування особи посвідчуються заповіти або довіреності, хоча може бути й будь-який інший правочин.

Як вже було мною зазначено, питання фіксації процедури ВДН має бути законодавчо закріплене як обов'язкове щодо вищезазначених випадків посвідчення правочинів. Однак якщо законом обов'язкова фіксація все ж таки не буде передбачена, то питання можливості її здійснення факультативно може та має узгоджуватись сторонами відповідного правочину в кожному конкретному випадку [52, с. 337-338; 111, с.153].

2.1.3. Помилки нотаріуса у встановленні дійсних намірів сторін правочину та їх правові наслідки.

Для початку слід зауважити, що однією з причин вибору саме цієї теми для написання даної роботи є аналіз можливих помилок нотаріуса протягом процесу встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину та зображення правових наслідків їх здійснення. Важливо наголосити, що волевиявлення сторони правочину, як і інших його учасників, завжди має бути вільним і відповідати внутрішній волі стосовно наміру учинення самого правочину, його мотиву, змісту, мети, предмета та іншого [116, с. 28]. Традиційно у вітчизняній правовій доктрині окремі елементи вад волі та волевиявлення, при посвідченні правочинів, поділяються на дві групи: без внутрішньої волі на укладення правочину та внутрішня воля яких сформувалася хибно [116, с. 44-45; 117, с. 17; 118, с 184; 119, с. 18; 120, с. 365].

На мою думку, найкращим та найбільш дієвим методом викриття хибності намірів сторони/сторін правочину є здійснення нотаріусом процедури ВДН останніх шляхом безпосереднього спілкування з вказаними особами. За таких обставин далеко не всі нотаріуси можуть розпізнати маніпуляції та обман під час здійснення даної процедури через брак практичних навичок чи потрібних теоретичних знань як законодавства України, так і інших необхідних наук, що викликає негативні юридичні та майнові наслідки в подальшому.

Зрештою, найкращим способом довести складність того чи іншого питання можна показавши реальні проблеми й спори, які вже відбулися на практиці, та навівши певні рішення суду, роз'яснення й рекомендації в цій сфері. Насамперед доцільно виокремити та проаналізувати конкретні помилки нотаріуса протягом встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочинів, посвідчення яких відбувається з дефектами волі та мети. З цією метою виявляється необхідним спочатку охарактеризувати значення та ознаки удаваної поведінки зазначених осіб. Таким чином, у контексті тематики даної роботи серед проявів удаваної поведінки сторони/сторін відповідного правочину, їх представників чи інших осіб, які заінтересовані в його посвідченні, можна навести наступні:

- вона пов'язана з приховуванням своїх справжніх намірів або їх маскуванню альтернативними варіантами;

- суб'єкт докладає зусиль для того, щоб імітувати емоційний стан, своє ставлення чи певну невластиву йому реакцію для того, щоб справити потрібне враження на оточуючих;

- особа використовує нещирі поведінку як певну стратегію, за допомогою якої вона дезорієнтує й маніпулює свідомістю адресата та формує в нього недостовірні судження, приховуючи свої справжні наміри;

- обов'язковою ознакою удаваної поведінки є наявність спостерігача, тобто особи, яка певним чином оцінює ті чи інші дії суб'єкта, інтерпретує їх. У нашому випадку це може бути інша сторона договору чи її представник, треті особи, які мають інтерес у посвідченні правочину, сам нотаріус, інші особи, на яких суб'єкт удаваної поведінки намагається справити відповідне враження таким чином, щоб вони не запідозрили обману. Без цього сенс такого роду поведінки втрачається [121, с.31];

- удавану поведінку, залежно від усвідомлення суб'єктами характеру такої поведінки, можна поділити на односторонню і двосторонню. На відміну від другого різновиду, у першому випадку дійсні наміри сторони правочину приховані від всіх інших осіб, у тому числі від іншої сторони договору. Метою такої поведінки є умисне введення іншої сторони в оману, щоб примусити її до вступу в

правочин, коли як в другому варіанті - сторони намагаються ввести в оману вже інших осіб, у тому числі й нотаріуса, щодо мети посвідчення договору [121, с.32; 122, с.4].

Водночас у вітчизняній правовій доктрині до різновидів негативної правової поведінки також відносять девіантну поведінку, що являє собою відхилення від морального контролю за своєю поведінкою та усвідомлення особою порушення нею соціальних норм, до яких належать: правові, моральні, релігійні норми, звичаї ті інше [123, с.372; 124, с.6].

Продовжуючи розвиток даної теми, вбачаю доцільним детальніше розкрити питання встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочинів з дефектами волі. Перед тим як перейти до аналізу проблематики в даній сфері з наведенням прикладів, необхідно зазначити, що в судовій практиці феномен вади волі висвітлюється через розгляд такої категорії справ, як визнання правочинів недійсними. Наявна судова практика показує, що досить важко довести факт, що посвідчення того чи іншого правочину суперечило внутрішній волі його сторони/сторін та нормам права в цій сфері [125, с.172; 126]. Зазвичай відмова в задоволенні позовів щодо визнання недійсними правочинів з вадами волі відбувається з наступних причин: незнання норм законодавства позивачами; недоведення тих обставин, які підтверджують невідповідність внутрішньої волі учасника правочину зовнішньому волевиявленню; нечіткість позовних вимог; ненадання належних та допустимих доказів; прохання визнати правочин недійсним з підстав, які є взаємовиключними, оскільки не може правочин одночасно бути вчиненим під впливом помилки й обману тощо [125, с.171; 127].

Таким чином, встановлюючи дійсні наміри сторони/сторін, нотаріус повинен уміти звертати увагу та виявляти такі найпоширеніші вади волі, які можуть мати місце протягом нотаріального посвідчення відповідного правочину:

1. Вплив тяжкої обставини, під якою слід розуміти таку обставину, за якої особа, усвідомлюючи не вигідність правочину для себе, вчиняє його добровільно, без насильства чи введення в оману з боку іншої сторони [125, с. 110; 128, с. 316; 129, с. 22]. Схожою за характеристиками на дану ваду волі є посвідчення

правочину, сторона якого перебуває в скрутному матеріальному становищі, при цьому вона сама виступає ініціатором укладення не вигідного для себе договору [125, с. 109; 130, с. 56; 131, с.75].

Складність для нотаріуса у виявленні таких вад волі протягом встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину полягає в тому, що досить важко розпізнати та помітити певні ознаки такої поведінки в особі. Сторона правочину, яка перебуває в скрутному матеріальному становищі чи під впливом тяжкої обставини, добровільно бажає посвідчити договір, щоб позбутися негативних чинників або покращити це саме становище, а тому може спростовувати інформацію та доказові факти. Водночас нотаріус не має право здійснювати правосуддя, адже такою компетенцією в Україні наділені виключно суди, а тому й не може вирішувати спори. По суті сторона правочину прийшла сама й добровільно хоче посвідчити такий правочин, аби погасити свої борги, - має право, а от нотаріус не вправі стверджувати зворотнє, поки норми чинного законодавства не порушені. Визнати в подальшому такий правочин недійсним, як такий, що був вчинений під впливом тяжкої обставини або особою, яка перебувала в скрутному матеріальному становищі, зможе тільки суд, перевіривши всі факти та наявні докази [21]. У правовому висновку Верховним Судом України було передбачено, що за наведених вище умов, волевиявлення особи, яка перебуває в такому скрутному становищі або під впливом тяжких обставин, не може вважатися вільним чи таким, що відповідає її внутрішній волі [132].

Окремо слід розглянути в даному питанні так звані кабальні правочини, коли одна особа має намір скористатися бідною іншою та заволодіти собою за безцінь те, що коштує значно дорожче [125, с. 106; 133, с.158]. Якщо перекласти сказане на площину посвідчення правочину, то в такому разі обов'язковою умовою є усвідомлення недобросовісною стороною умисного характеру своїх дій, а потерпілою – розуміння не вигідності для себе умов відповідного договору. У діях недобросовісної сторони чітко простежується намір використати ситуацію у власних інтересах та посвідчити правочин у край не вигідний для іншої сторони [134, с.119]. Варто також зазначити, що коли сторонам наперед відомо, що вони

вчинятимуть правочин, який не відповідає всім необхідним вимогам цивільного законодавства, адже одна сторона бажає скористатися наявністю тяжкої обставини й інших несприятливих умов у житті іншої сторони, то в такому випадку має місце зловживання наявною в них свободою договору [125, с. 107, 117; 130, с. 56].

2. Правочин, вчинений під впливом обману, виступає підставою для визнання правочину недійсним за наявності таких умов: сторона правочину, яку обманюють, повинна не знати або неправильно уявляти інформацію, дані чи факти щодо значущих елементів правочину; воля особи, яка вчиняє правочин, несвідомо підкоряється волі особи, яка обманює, або навіть підміняється волею такої особи, яка здійснює протиправний вплив [116, с. 44-45; 125, с. 111; 128; 135, с. 297]. Проте на практиці виходить доволі складно виявити застосування стороною правочину або іншою особою обману щодо другої сторони в нотаріальному процесі. Річ у тім, що далеко не завжди можна відразу розпізнати те, що в нотаріальному провадженні з посвідчення правочину одна особа намагається обманути іншу. Для того, щоб максимально збільшити можливість вчасно виявити те, що сторону правочину намагаються ввести в оману або навпаки – самого нотаріуса воліють обманути щодо істотних умов правочину та його можливих правових і майнових наслідків, останньому потрібно володіти сукупністю необхідних умінь та навичок. У даній роботі неодноразово наголошувалося та було доведено ефективність не тільки досконалого знання норм права, а й володіння теоретичною базою з курсу психології, філософії, логіки, психіатрії й соціології та вміння їх застосовувати. Насамперед все це допоможе не просто проаналізувати документ правочину та наслідки його посвідчення, а й оцінити поведінку сторони/сторін правочину під час згаданого нотаріального провадження.

Варто також зауважити, що посвідчення правочину, яке відбулося під впливом обману однієї сторони на іншу чи на самого нотаріуса з метою ввести останніх в оману, доволі важко доказується й у судовому порядку для визнання такого договору недійсним. Підтвердженням цього може стати ряд справ, у яких позивач намагався довести факт обману з боку іншої сторони договору. Як показує практика, найчастіше оспорюються договори дарування, адже дарувальники не

знали природи такого правочину та його правових наслідків і думали, що їх будуть забезпечувати, як мало би бути за договором довічного утримання; також часто позивачі підписували договір дарування під впливом обману, посилаючись на нерозуміння ними моменту переходу права власності на дарунок, оскільки, на їх думку, вони підписували заповіт, але ніяк не договір дарування будинку, та інші приклади [125, с.184-186; 136; 137; 138; 139, с. 124]. Непоодинокими є випадки звернення до судів з позовами про визнання договору поруки недійсним з підстав його вчинення під впливом помилки, обману або тяжкої обставини [140, с.21].

3. Водночас не можна оминати також посвідчення правочину, вчиненого його стороною під впливом помилки, яку Верховний Суд визначає як неправильне, помилкове або таке, що не відповідає дійсності, уявлення особи про природу чи елементи вчинюваного нею правочину [128; 141]. Така вада волі, на відміну від обману, не є результатом навмисних дій однієї сторони або третьої особи щодо іншої сторони, яка, окрім вищезазначеного, могла помилятися також щодо істотних умов відповідного правочину та можливих майбутніх правових та майнових наслідків. Помилці може сприяти відсутність в особі належної обачності, переоцінка нею свого досвіду чи можливостей, незнання необхідного законодавства, неграмотність і відсутність розуміння правової природи посвідчуваного правочину або ж просто в результаті власного недбальства [125, с. 174-175, 178; 142, с. 100]. Серед наявної судової практики є чимало прикладів, коли нотаріус повідомив і роз'яснив стороні договору всю необхідну інформацію, про що свідчить особистий підпис останньої на документі. Проте позивачі в таких справах стверджують, що є неграмотними людьми й не розуміли до кінця сказаного нотаріусом та зазначеному в документі, а просто підписали його [143; 144; 145].

Окремо слід зазначити, що в Цивільному кодексі України наводиться чіткий перелік тих помилок, які мають істотне значення при вчиненні правочину, серед яких законодавець вказує помилки щодо природи правочину, прав і обов'язків сторін, властивостей і якостей майна, які значно знижують його цінність та/або можливість використання такого за цільовим призначенням [21]. Водночас, якщо

сторона вчинить правочин під впливом наведених вище помилок, то при майбутньому оскарженню нею незаконності його нотаріального посвідчення суд може визнати такий правочин недійсним, за умови доведення необхідних фактів та обставин. Важливо наголосити, що до переліку помилок, яким надається істотне значення, законодавець не включив таку, як «незнання закону», хоча особи постійно намагаються оскаржити й такі правочини до суду, посиляючись на неіснуючий припис [142, с. 104; 146; 147; 148]. Звичайно можна зрозуміти, що далеко не всі громадяни України обізнані в законодавстві чи мають юридичну освіту, але саме для того є перелік правочинів, які обов'язково необхідно нотаріально посвідчувати. Нотаріус як протягом нотаріального процесу загалом, так і під час встановлення ним дійсності намірів сторони/сторін того чи іншого правочину, має сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів, щоб їх юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду [9]. Саме для того він там і знаходиться, зокрема, щоб відповідати на запитання сторони/сторін та інших учасників правочину, роз'яснювати їм незрозумілі моменти чи умови правочину, норми законодавства, навести можливі шляхи вирішення ситуації, проаналізувавши всі наявні обставини, а не тільки для того, щоб перевіряти й піддавати сумніву слова тієї ж сторони. Зрештою, така процедура, як ВДН сторони/сторін правочину, створена якраз для того, щоб нотаріус міг переконатися в законності його нотаріального посвідчення та однаковому й правильному розумінні сторонами всіх його істотних умов та можливих майбутніх правових і майнових наслідків. Істотно те, що Верховний Суд у своїй постанові вказав, що помилятися повинна саме сторона правочину, але якщо вона представлена декількома особами, то для визнання правочину недійсним потрібно встановити, що ці особи вчинили правочин під впливом помилки, що має істотне значення, як єдина сторона [142, с. 102; 149].

Продовжуючи дану тему, слід зазначити, що існують також інші види правочинів, які в результаті їх нотаріального посвідчення можуть також бути визнані судом недійсними, якщо буде доведено факт порушення стороною/сторонами законодавства України. У цьому випадку йдеться про

фіктивні та удавані правочини, які у вітчизняній правовій доктрині вчені відносять до правочинів з вадою мети. На відміну від правочинів, вчинених під впливом обману, насильства, погрози та інших видів вад волі, наявність у сторін правочину вади мети не передбачає зовнішнього на них тиску, тобто на волю останніх ніхто не впливає. Навпаки, дійсна воля ховається самими сторонами й не виявляється при волевиявленні. Вбачається очевидним, що воля осіб, які вчиняють фіктивні та удавані правочини, у будь-якому випадку деформована, оскільки була спрямована абсолютно на інший результат, який не був явним при вчиненні удаваного правочину або взагалі не переслідувався при укладенні фіктивного правочину [150, с. 2].

Відтак при встановленні дійсних намірів сторони/сторін нотаріус повинен уміти звертати увагу та виявляти такі види правочинів з вадою мети протягом їх нотаріального посвідчення:

1. Фіктивний правочин, який можна розкрити як своєрідне інсценування правочину, покликане створити враження прояву волі осіб зробити щось, що ззовні сприймається як правочин, з метою замаскувати свої справжні задуми. Як правило, сторони приховують свої дійсні наміри та подають істотні умови в документі таким чином, щоб у сукупності процес посвідчення такого правочину відповідав усім вимогам закону. Це робиться для того, щоб згодом подати «безперечні» докази своїх прав у суді, якщо в майбутньому такий правочин буде заперечуватися для доведення його фіктивності. Найчастіше на початку сторона/сторони здійснюють активні дії, адже звертаються до нотаріуса для посвідчення потрібного їм правочину. Згодом же подальша поведінка сторін характеризується як бездіяльність, оскільки потім вони реально свої права й обов'язки не виконують, наприклад: не передають вказане в тексті документу майно, не здійснюють оплату та інше [150, с. 2-3, 8]. При цьому варто навести Постанову Пленуму Верховного Суду України від 2009 року, у якій зазначається, що само собою невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин, адже до цього ще необхідно встановити наявність умислу всіх його сторін [151]. Потрібно враховувати різні фактори й докази для доведення факту посвідчення саме

правочину з вадою мети, такі як: відсутність факту реальної передачі майна, тривале невиконання зобов'язань за договором, незастосування продавцем відповідальності за прострочення строку виконання зобов'язання, відсутність надходження коштів на рахунок продавця та багато інших причин [128; 150, с. 3-4].

Продовжуючи розвиток даної теми, слід зауважити, що нотаріусу досить важко виявити бажання осіб посвідчити фіктивний чи удаваний правочин, адже представники даної професії не можуть будувати свою діяльність на припущеннях чи здійснювати спірну юрисдикцію. Нотаріуси не опитують свідків, не досліджують докази та не вирішують спори, не можуть повноцінно прослідкувати розвиток подій після посвідчення фіктивного правочину та інше. Ось у цьому й полягає вся складність при виявленні наміру сторони посвідчити фіктивний чи удаваний правочин, адже «зовні» може здаватися, що всі процедури здійснюються згідно закону й порушень немає. Саме тому нотаріусу, щоб уникнути посвідчення згаданих правочинів, необхідно володіти сукупністю досконалих знань як законодавства України, так і з курсу психології, психіатрії, філософії, соціології; уміти застосовувати власні практичні навички; аналізувати текст документів і припускати можливі варіанти розвитку подій та майнові й правові наслідки. Варто підкреслити, що для виявлення можливих вад волі й мети та вчасного вжиття необхідних заходів для уникнення порушень закону, протягом посвідчення відповідного правочину, просто незамінною є процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів його сторони/сторін. Слід погодитися з думкою, що нотаріусу для викриття задуму укласти фіктивний правочин необхідно не просто з'ясувати найближчу мету - створити видимість його посвідчення, а встановити його віддалену мету - отримати яку-небудь перевагу для сторони/сторін, а саме: приховати майно від кредиторів чи від конфіскації; позбавити співвласника права переважної купівлі частки нерухомого майна, що є спільною частковою власністю; зменшити кількість майна, що має бути спільною сумісною власністю подружжя, готуючись до майбутнього розлучення тощо [125, с. 184; 150, с. 5]. Особливо складно для нотаріуса з'ясувати віддалену мету так званих фраздаторних

правочинів під час процедури встановлення останнім дійсних намірів його сторони/сторін. Справа в тому, щоб дізнатися те, що особа не бажає переоформлювати на себе майно з метою уникнення звернення на нього стягнення в майбутньому, - це завдання явно із зірочкою [152]. Немає нічого незаконного в тому, що особа не бажає мати нерухоме майно у власності, але здогадатися реальну причину таких дій чи бездіяльності може бути складно. За таких умов потрібно діяти комплексно: якісно та ефективно здійснити процедуру ВДН сторони/сторін правочину й подивитися реакцію особи на ті чи інші уточнюючі запитання та, звичайно ж, перевірити вказану «підозрілу» сторону у відповідних єдиних державних реєстрах і пересвідчитися у відсутності/наявності накладених санкцій або наявності статусу боржника. Такі перевірки та з'ясовані задуми можуть мінімізувати ризик для нотаріуса посвідчити фродакторний правочин і бути введеним в оману.

2. Удаваний правочин у вітчизняній правовій доктрині вчені також відносять до правочинів з вадами мети, але на відміну від фіктивного, перший вчиняється з метою прикриття іншого правочину. Характерною рисою є те, що удаваний правочин переслідує мету виникнення правових наслідків, але зовсім не тих, які настануть внаслідок його вчинення. Тобто удаваний правочин вчиняється для прикриття іншого правочину - прихованого, до вчинення якого сторони фактично прагнуть [128, с.315; 150, с. 5]. Відтак прикриваючий правочин сторонами не виконується тому, що відповідні права й обов'язки ними не реалізуються, адже здійснюються лише ті, що випливають із прихованого правочину. Зрештою, обидва правочини мають однакову або споріднену правову спрямованість, наприклад, на передачу майна у власність або в користування, нерідко метою є також спроба приховати майно або уникнення податків та інше [150, с. 6]. Необхідно також зазначити важливу позицію Верховного Суду України, за якою, коли мова йде саме про договори, то для кваліфікації їх удаваними намір повинен бути саме в обох сторін правочину, а не лише однієї з них [153].

Варто зауважити, що за аналогією з фіктивними удавані правочини нотаріусу може бути так само складно виявити, підтвердити та аргументувати,

особливо якщо мова йде про договори. Факт посвідчення чи вчинення удаваного правочину довести може бути проблемно навіть у судовому порядку з таких причин:

- Незалежно від того, одно- чи двосторонній правочин був вчинений особами, їх сторона/сторони завжди прагнуть приховати факт одночасної наявності як приховуваного, так і прикриваючого правочинів, адже вони в цьому зацікавлені. Таким чином, завжди видається складнішим виявити певний незаконний чи негативний фактор, якщо особа бажає його приховати та створює для цього всі можливі умови й обставини.

- Якщо мова йдеться про вчинення удаваних договорів, то сторони не просто зацікавлені щодо майбутніх правових наслідків щодо себе, а зазвичай також перебувають у довірливих відносинах між собою, що ще більше ускладнює процес доказування в суді.

Слід додати, що сторона/сторони удаваного правочину, звичайно, бажають утворити «ефект непомітності» для їх махінацій, але можуть не надто переживати за результати своїх дій. Річ у тім, що на відміну від фіктивних правочинів, законодавець не передбачає як наслідок недійсність удаваного правочину. Зокрема в законодавстві України передбачено лише те, що у випадку виявлення факту вчинення/посвідчення удаваного правочину пропонується застосувати щодо сторони або до відносин сторін такі норми, що регулюють саме приховуваний правочин, який сторони дійсно хотіли отримати [21].

Беручи до уваги вищесказані думки вчених, норми права та судову практику, вважаю за доцільне охарактеризувати ті правочини, під час посвідчення яких дефекти волі й мети проявляються найбільше:

1. Одним з найпоширеніших правочинів, свого роду рекордсменом, який визнається судом недійсним є договір дарування. Аналіз судової практики та думок вітчизняних вчених і науковців показує, що найчастіше визнання в судовому порядку договору дарування недійсним ґрунтується саме на його укладенні стороною під впливом помилки. Насамперед помилялася сторона таких правочинів може щодо наступних істотних умов і характеристик: обставин, які

мають істотне значення, зокрема щодо юридичної природи договору дарування та прав і обов'язків сторін за цим договором [151; 154, с. 222; 155, с.92]. Дарувальник, зазвичай, вважав, що укладав саме договір довічного утримання і не усвідомлював безоплатної природи договору дарування. Часто позивачам навіть виплачують родичі чи інші особи, які виступають обдаровуваною стороною, певну допомогу та/або утримання, яке потім припиняється [156; 157]. Важливо, що навіть сплата заборгованості за комунальні послуги перетворюють договір дарування на відплатний правочин, наприклад, купівлю-продаж [158]. Отже, згадані помилки сторін правочину носять комплексний характер і можуть негативно відобразитися як на матеріальному становищі дарувальника, так і на його психоемоційному стані, адже останній потребує догляд, у силу вад здоров'я й певних хвороб. У результаті через неправильне роз'яснення нотаріусом істотних умов посвідчення договору дарування і його правових наслідків та непрофесійне здійснення ним процедури ВДН сторони такого правочину стаються помилки, які будуть дорого коштувати в майбутньому відповідній стороні. Крім того, вчені й судова практика виокремлюють договори дарування, як приклади правочинів з вадами мети, якими найчастіше приховуються договори купівлі-продажу чи довічного утримання [125, с. 181; 144; 150, с. 7; 159, с. 119].

Варто наголосити, що договір дарування є найбільш поширеним методом обходу закону, коли сторона правочину – продавець намагається створити перешкоду в здійсненні іншим співвласником права переважної купівлі частки в праві спільної часткової власності на визначене майно [150, с. 7]. Водночас особа може також здійснювати так зване «дарування майна» задля приховання справжніх доходів, отриманих від забороненої діяльності або ж майна при розлученні, аби останнє не перебувало в режимі спільної сумісної власності подружжя [160].

2. Інший правочин, який не поступається договору дарування в кількості судових справ щодо визнання факту його посвідчення недійсним через наявність у його сторони/сторін того чи іншого дефекту волі або мети, - заповіт [161]. Причини такої великої кількості позовів до суду зазвичай схожі між собою, адже позивачами виступають незадоволені та обділені майном спадкоємці. Найчастіше

ситуація виглядає стандартно: родичі не можуть змиритися з останньою волею заповідача, адже вважають це несправедливим, особливо коли все майно чи його частина за заповітом переходять особам, які навіть не мають кровної спорідненості з померлим. У цей час діти, онуки чи інші родичі забувають про той факт, що вони могли роками не навідуватись до заповідача, не піклувалися про нього й не доглядати або зовсім навіть не спілкувалися з останнім за його життя. Проте такі обділені майном особи автоматично й без проблем згадують про їх кровну спорідненість з померлим, коли приходить час приймати спадщину й отримувати те, що «за законом має бути їхнім». Таким чином, зовсім не дивно, що до судів надходить численна кількість позовів з метою визнання заповітів такими, що були посвідченими з дефектами волі. На практиці ж виявляється, що довести те, що заповідач у момент посвідчення нотаріусом його останньої волі не усвідомлював значення своїх дій та наслідків посвідчення такого правочину, досить складно, і в більшості випадків спір закінчується незадоволенням позовних вимог.

З урахуванням викладеного можна підсумувати, що охарактеризована вище тема можливості й вірогідності посвідчення нотаріусом правочинів з вадами волі чи мети та судова практика з даних питань є надзвичайно важливими, адже наочно ілюструють складність питання. Слід зазначити, що нотаріус не може заздалегідь знати, що до нього звернувся недобросовісний заявник і бажає укласти фіктивний договір чи що в майбутньому певний заповіт будуть оспорювати в судовому порядку незадоволені спадкоємці. Важливим є те, що нотаріусу вберегти себе чи іншу сторону правочину від недобросовісного впливу на 100% просто неможливо, але максимально наблизитися до такого результату – це вже цілком реально. Виявляється абсолютно очевидним, що немає кращого та більш ефективного інструменту в нотаріальному процесі для досягнення поставленої мети, як процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін посвідчуваного правочину. Проте таке з'ясування нотаріусом задумів сторони/сторін того чи іншого правочину проходить за загальними правилами, припускаючи, що вказані особи не є шахраями, маніпуляторами, не бажають нікого ввести в оману й мають на меті дотримуватися законодавства України.

Іншими словами, нотаріус встановлює дійсні наміри особи не для того, щоб викрити обман і довести, що договір є удаваним або заповіт посвідчується під впливом насильства. На мою думку, метою є з'ясувати всю необхідну інформацію, отримати потрібні дані для законного посвідчення відповідного правочину та переконатися, що він відповідає потребам його сторони/сторін і буде максимально ефективним.

Однак нотаріус, навіть здійснюючи процедуру встановлення дійсних намірів, не може передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, викрити абсолютно всі задуми та унеможливити посвідчення правочинів з дефектами волі чи мети, як би того не хотілося. Причиною цього може послужити те, що на відміну від суду, нотаріус не допитує сторону/сторони правочинів чи свідків, ніхто не складає перед ним присягу, він не досліджує докази та їх спірність, а тому й не може перевірити й встановити всі обставини й факти так, як це зробив би суд. Серед доступних варіантів для підтвердження фактів і даних для нотаріуса – це аналіз поданих документів, перевірка наявної в єдиних державних реєстрах інформації чи її відсутності та співставлення таких даних.

2.2. Психологічні аспекти діяльності нотаріуса із встановлення дійсних намірів сторін правочину

2.2.1. Юридична психологія та її значення у встановленні нотаріусом дійсних намірів сторін правочину

Аналізуючи дану роботу, можна дійти до висновку, що процедура ВДНСП не є факультативною й має здійснюватися нотаріусом обов'язково, навіть якщо має місце певна екстраординарна ситуація. Для того, щоб уміти розбиратися в емоційному та психічному станах людини, вирізняти ознаки маніпулятивної поведінки, значно зменшити ризик бути введеним в оману та виробити для себе чіткий алгоритм дій, який би дозволив максимально правильно та ефективно з'ясувати задуми особи, - досконало знати право не достатньо. На мою думку, аби надати дійсно професійну юридичну консультацію будь-який юрист, і не

тільки нотаріус, має отримати теоретичну базу з курсу психології, паралельно з вивченням юриспруденції, та зрозуміти, як правильно їх поєднувати. Якщо висловитися іншими словами, то нотаріусу як протягом нотаріального процесу загалом, так і під час вчинення процедури ВДНСП зокрема, просто необхідно розвивати свою психологічну компетентність. Ця здатність є набутою й допомагає навчитися дослухатися до своєї інтуїції та покращити такі важливі професійні здібності й якості, як: спостережливість і уважність, дедукція й гнучкість розуму, врівноваженість і витримка, наполегливість і принциповість тощо [162, с. 256; 163, с. 2]. Крім того, психологічна компетентність сприяє нотаріусу в тому, щоб запобігати й убезпечувати себе від майбутніх оскаржень власних дій чи бездіяльності з причин непрофесіоналізму або відсутності потрібних знань та навичок.

Відтак вважаю за необхідне детальніше розкрити значення поняття «юридична психологія», що являє собою галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності психічної діяльності людини в сфері відносин, що регулюються правом. За своєю природою така галузь психології є дуже багатогранною й досліджує систему «людина - право» [164, с. 6; 3, с. 2]. Якщо оговорювати місце юридичної психології протягом процедури встановлення нотаріусом ДНСП, то можна вказати такі аспекти її прояву:

I. Вивчає психологічну структуру особистості [164, с.5]. Юриспруденція звертає увагу нотаріуса на юридичну складову посвідчення певного правочину, беручи до уваги об'єктивні фактори: істотні умови правочину; бажані правові наслідки для його сторони чи сторін та ті, які насправді настануть у результаті; відсутність обтяжень майна чи перешкод для його посвідчення та інше. Навіть волевиявлення сторони та її наміри можна назвати юридичними категоріями, адже вони прописані в законодавстві України і є обов'язковими для перевірки та встановлення. Проте виявити неправомірні мотиви, володіючи лише знаннями правових норм та наслідків їх застосування, можна лише або аналізуючи дії чи бездіяльність суб'єктів у процесі досягнення їхньої мети, або побачивши вже кінцевий результат. Психологія ж дозволяє нотаріусу виконати превентивні

заходи, спостерігаючи за стороною правочину та її поведінкою як під час нотаріального процесу загалом, так і протягом встановлення дійсності намірів зокрема. Береться до уваги вже суб'єктивна оцінка таких факторів, як: характер, темперамент, вік, ступінь знервованості та хвилювання, схильність до маніпулятивної поведінки та інше. Таким чином, відбувається покращення розуміння й розрізнення нормальної або ж асоціальної поведінки людини нотаріусом, що дає змогу останньому працювати більш уважно, ефективно, звертаючи уваги на деталі [165, с. 19].

II. Досліджує характер та спрямованість поведінки особи в системі «людина - право».

Більшість пересічних громадян при поясненні слова «правовідносини» відразу уявляють собі переговори, укладання договорів, судові засідання та будь-які інші події з обов'язковою присутністю адвокатів чи інших юристів. Люди щодня перебувають у неперервному зв'язку з навколишнім середовищем та мають різного роду взаємодію й соціальний контакт з іншими особами. Проте варто піти до магазину, щоб придбати омріяну сукню з вітрини, прийнявши таким чином оферту, чи одружитися, чи просто порушити правила дорожнього руху - як у буденне життя відразу втручається право [162, с. 257].

Цікаво те, що одні люди можуть просто «жити» в офісі нотаріуса, приходячи за посвідченням нової довіреності для перевезення транспортного засобу через кордон України майже не щодня. Інші ж за десятки років навіть ні одного разу й не скористалися нотаріальними послугами, аж поки не потрібно буде оформити свої спадкові права, відчужити нерухоме майно або посвідчити заповіт. Нерідко приходять клієнти, які взагалі не довіряють правовій системі, зокрема й нотаріусам, та не розуміють, для чого взагалі потрібно заносити дані до електронних реєстрів, отримувати правовстановлюючі документи, звертатися до уповноважених органів для призначення кадастрового номера земельної ділянки та інше. Потім виявляється, що в результаті потрібно ще й сплачувати за всі ці «непершочергові речі» немалі кошти, а нотаріус чує у відповідь: «Ми й не збиралися потім продавати цю квартиру» або «Жили весь цей час без кадастрового

номера й нічого» й тому подібне. З цієї тези випливає, що кожна людина по-різному буде себе проявляти при виникненні правовідносин, а тому й поведінка під час процедури встановлення дійсності її намірів буде відрізнятися, а саме:

- Хтось почувається впевнено та сприймає нотаріальне провадження з посвідчення правочину як просте отримання послуг, за які були сплачені кошти, а хтось - дуже нервується, коли знаходиться в офісі нотаріуса.

- Одні довіряють системі й охоче відповідають на всі поставлені нотаріусом запитання та надають потрібні документи й інформацію, а інші - бояться, що його/її паспорт та інші дані будуть поширюватися мережею Інтернет або нотаріус зможе «переоформити на себе їх майно».

- Багато людей почуваються невпевнено й соромляться свого незнання законодавства чи нерозуміння того, про що говорить їм нотаріус. Однак одні прислухаються до порад, намагаються вникнути та усвідомити істотні умови правочину, альтернативні варіанти та правові й майнові наслідки його нотаріального посвідчення. Інші ж навпаки ще й переконують нотаріуса в неправильності його позиції, бо якісь знайомі порадили одне, він зрозумів друге, а бажає посвідчити взагалі третє.

- Не потрібно забувати й про те, що одні клієнти звертаються за посвідченням законного й ефективного правочину й охоче проходять всі необхідні процедури, такі як встановлення дійсності їх намірів. Інші ж у той самий час мають на меті посвідчити удаваний, фіктивний чи фраздаторний правочини, ввести іншу сторону договору, його/її адвокатів і самого нотаріуса в оману, застосовуючи різноманітні інструменти маніпуляцій та впливу на свідомість, волевиявлення й поведінку людей.

III. Допомагає аргументувати мотиви й наміри порушення особою встановлених правових норм [162, с. 257; 163, с.2]. Як вже зазначалося в першому прояві юридичної психології протягом процедури встановлення нотаріусом ДНСП, волевиявлення та наміри сторони можна назвати юридичними категоріями, які є обов'язковими для перевірки та встановлення нотаріусом. Проте в нотаріуса серед інструментів такої перевірки в наявності лише витребувані документи,

інформація й дані з державних реєстрів та самі відповіді від клієнтів, які звернувся за посвідченням, наприклад, договору дарування. Водночас, на моє переконання, використання знань з курсу психології дозволяє нотаріусу більш точно встановити наміри й з'ясувати кінцеву мету сторін такого правочину: чи не є він удаваним та не укладається з метою приховати договір купівлі-продажу для обходу переважного права учасників спільної часткової власності на купівлю відчужуваної частки або з метою сплати меншої суми податків у порівнянні з договором купівлі-продажу. Знання психології дозволить нотаріусу не просто задати стороні правочину певні запитання, покладаючись лише на видимі факти та зворотню відповідь, а буквально розуміти реакцію сторони на такі запитання, аналізувати її жести та міміку, взаємодію з іншою стороною двостороннього правочину або ж помічати її вплив на поведінку та волевиявлення іншої сторони чи третьої особи.

IV. Прослідковує передумови порушення особою норм права, виокремлюючи превентивні заходи [162, с. 257; 163, с.2]. Окрім вищезазначених аспектів, юридична психологія також вивчає механізми й закономірності людської психіки та ті причини, які спонукають особу до майбутнього порушення законодавства. Якщо ж перейти в площину нотаріального процесу, то сторона правочину може не просто мати намір приховати певну інформацію чи спробувати ввести в оману іншу сторону договору, її адвоката, третіх осіб чи самого нотаріуса, а ретельно готуватися до здійснення свого роду афери. Немає нічого поганого в тому, аби серед альтернативних та законних варіантів обрати для себе більш дешевий чи вигідний. Натомість коли особа навмисно приховує документи й дані або ретельно готує відповіді до можливих запитань від нотаріуса, щоб той посвідчив фіктивний чи удаваний правочин з метою уникнення оподаткування чи його суттєвого зменшення, - то це вже зовсім інша ситуація.

Проте аби за допомогою юридичної психології якісно простежити передумови незаконних дій сторони того чи іншого правочину, потрібно враховувати ще й чинники, які впливають на поведінку й волевиявлення особи, які

можуть бути різними, а тому й причин та умов для маніпуляцій й обману з боку клієнта може бути багато:

1. Фінансові – економічна ситуація в країні, особливо під час воєнного стану, залишає бажати кращого, адже ціни зростають, а зарплати так і не дають людям змоги задовольнити всі потреби. Проте в певний час виникає необхідність заповісти майно дітям або подарувати квартиру онукові. Водночас вартість бланків чи надання послуг з посвідчення заповітів, довіреностей, договорів та подальша реєстрація права власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно в приватних нотаріусів хоч і варіюється, але є досить значною. Не потрібно забувати й про сплату податків для осіб, які не входять до першої та другої черги спорідненості, що створює ще більший тягар для клієнтів. Відтак сторона правочину може й не хотіти порушувати закон, але життєві обставини її до цього спонукають. Це все не виправдання, але результат від порушення особами закону через надання неправдивих відомостей нотаріусу чи їх замовчування буде однаковим. За таких умов не важливо, чи зробили вони все навмисно, бажаючи настання саме цих наслідків, чи були вимушені в силу певних життєвих обставин. Однак з точки зору юридичної психології, різниця буде саме в превентивних заходах як з боку держави для покращення рівня правосвідомості й життя населення, так і з боку нотаріуса, який зможе виявити неправомірні наміри особи заздалегідь, володіючи знаннями з юриспруденції, психології й навіть психіатрії.

Така наука як психіатрія є також надзвичайно важливою, адже серед причин для відмови у вчиненні нотаріальної дії Закон передбачає сумніви в тому, що фізична особа не усвідомлює її значення, зміст та правові наслідки або не має повної цивільної дієздатності [21]. Істотно те, що через відсутність спеціального Державного реєстру недієздатних осіб чи осіб, дієздатність яких є обмеженою, підтвердити вищезазначені вагання нотаріуса може бути важко. Проте ні встановлення особи, ні будь-які інші етапи нотаріального процесу не зможуть виявити ознаки психічних розладів краще, ніж процедура встановлення дійсності намірів сторони. Вона дозволяє шляхом безпосереднього спілкування нотаріуса з

клієнтом вчасно виявити насторожуючі ознаки та засумніватися в законності посвідчення такого правочину.

2. Юридичні – до цих причин слід віднести ті, що виникають у результаті поєднання зневіри людей у компетентності юристів і стабільності правової системи України. Крім того, важливим є відсутність у цих осіб культу поваги до законодавства нашої держави й розуміння необхідності дотримання ними норм права. Сторона правочину може просто не довіряти професіоналізму нотаріуса й скептично ставитися до його/її запитань протягом процесу встановлення дійсності намірів. Не останню роль у цій проблемі відіграють самі нотаріуси, адже вони зобов'язані власною поведінкою та діями підтримувати авторитет й повагу до своєї професії в суспільстві, а численні розмови про так званих «чорних нотаріусів» зовсім не сприяє покращенню ситуації. Додавши до всього цього ще й недовіру до судової системи України, через яку в людей існує позиція про можливість уникнення відповідальності за незаконні дії/бездіяльність, зокрема й нотаріусами, то можна зрозуміти скептичне ставлення до цієї професії. Варто зауважити, що мова не йдеться про масовість даного явища чи про те, що юридичні причини є основними серед інших, але вони точно мають бути серед переліку необхідних.

3. Емоційно-психологічні – даний вид причин є, на мою думку, найбільш цікавим та складним для дослідження й формування в подальшому превентивних заходів. Кожна людина має певний набір якостей, які можуть також змінюватися в результаті її розвитку, дорослішання чи взаємодії з навколишнім середовищем та іншими особами. Саме тому ми й розрізняємо види темпераменту, особливості характеру, які впливають на поведінку й мислення кожного з нас, і ця сукупність характеристик не змінюється лише тому, що ми вирішили зайти в офіс нотаріуса за отриманням юридичних послуг. Варто додати, що процедура ВДН особи є просто незамінною у виявленні емоційно-психологічних причин. Насамперед очевидно, що немає кращого способу для нотаріуса побачити ознаки негативного ставлення, психологічного тиску, насильства, обману чи маніпуляцій краще, як в ході безпосередньої розмови з клієнтом. Інше питання, чи вдасться особі дійти до кінцевої мети та ввести іншу сторону договору або самого нотаріуса в оману? Річ

у тім, що в арсеналі останнього, окрім знання законодавства та психології, є ще й доступ до єдиних державних реєстрів, де можна перевірити, підтвердити чи спростувати факти. Для прикладу можна навести такі випадки: бажання сторони правочину продати квартиру, яка є спільною сумісною власністю подружжя, без згоди дружини чи чоловіка; подання підроблених документів і недостовірних даних, щоб інша сторона договору чи третя особа не отримала фінансової вигоди; приховування укладених правочинів, посвідчення яких не можна перевірити у відповідних державних реєстрах, таких як договори оренди транспортного засобу чи шлюбні договори та інше. Не останню роль в цих незаконних діях чи бездіяльності сторони правочину відіграє бажання нашкодити іншим особам, їх майну та психоемоційному стану. Необхідно зауважити, що процедура ВДН не виключає необхідності здійснення інших обов'язкових перевірок та навпаки. Проте вона чудово доповнює перебіг нотаріального провадження з посвідчення правочину, викликаючи в нотаріуса відчуття сумніву й бажання провести додаткові заходи безпеки. Відтак можна відправити підроблений документ на експертизу, чи додатково перевірити його в реєстрах, чи задати клієнту більше запитань, чи витребувати відомості для уточнення інформації та самозаспокоєння.

Іншим прикладом може бути сукупність різних фіктивних та удаваних правочинів з метою ненадання дружині/чоловікові належних коштів після розлучення. Уявімо, що подружжя прожило в шлюбі 5 років та за час його існування не придбавали нерухомості. У чоловіка виникло бажання розлучитися з дружиною та не сильно ділитися з нею заробленими коштами, адже саме він створив бізнес і був основним джерелом надходження коштів до сімейного бюджету. Приписи сімейного законодавства ним ігноруються, за якими прибуток від бізнесу буде вважатися спільною сумісною власністю подружжя навіть в тому випадку, якщо жінка не працювала та не вклала коштів безпосередньо в його розвиток, займаючись сімейними й побутовими справами [21]. Таким чином, спочатку друг чоловіка укладає з його мамою договір позики грошових коштів, за рахунок яких вона зможе в майбутньому придбати житловий будинок. При цьому таку процедуру можна повторювати багато разів з різними варіантами.

Доцільно зробити висновок, що переважна більшість махінацій та інструментів обману й маніпуляцій з боку сторони правочину, що мають на меті завдання емоційних і психологічних страждань або виникнення певних юридичних наслідків, врешті-решт, поєднуються також з отриманням нею фінансової вигоди. Відтак ми спостерігаємо різні комбінації та поєднання причин для незаконних дій під час провадження з посвідчення правочину. Прикладом може бути порушення стороною договору купівлі-продажу права співвласників на переважну купівлю частки в праві власності на відчужуваний житловий будинок [9]. У даному випадку можуть поєднуватися такі причини порушення норм цивільного права: фінансові, адже продавець захотів відчужити свою частку дорожче за ринкову вартість та ту ціну, яку б могли заплатили інші співвласники; юридичні, тому що було бажання припинити факт перебування у відносинах спільної часткової власності; емоційно-психологічні, оскільки іншим співвласникам умисно не було повідомлено про продаж своєї частки. Важливо те, що самі по собі ці причини не є незаконними, бо норми права не забороняють продавати свою частку в праві власності, обрати покупця не із складу інших співвласників чи робити якісь дії з бажанням зіпсувати настрій іншим особам у спосіб не заборонений законом. У цьому випадку проблема постає в тому, що відчуження здійснюється з порушенням закону щодо переважного права купівлі частки, тому такий договір нотаріус не може посвідчити.

Можна підібрати інший приклад, за яким нотаріус не може відмовити в посвідченні заповіту жінці похилого віку, яка вирішила передати після своєї смерті все своє майно двом синам, а третьому нічого не залишити, бо він таки вирішив стати музикантом, а не бухгалтером. За аналогією нотаріус повинен бути безстороннім та нейтральним, навіть якщо йому буде здаватися така ситуація несправедливою. Також останній може усвідомити після спілкування із заповідачкою та встановлення дійсності її намірів, що вона вчинила так із зухвалості. Немає за таких умов причин відмовити в посвідченні заповіту, нехай жінка похилого віку й бажала завдати психоемоційних переживань своєму синові, - нічого з цього не буде порушенням законодавства, адже така її воля як

заповідача. У даному випадку нотаріусу потрібно буде тільки прослідкувати за дотриманням приписів щодо права на обов'язкову частку в спадщині після смерті заповідача, якщо третій син матиме на неї право. А от порушення цієї норми вже є незаконним, навіть якщо такий розвиток подій суперечив би волі заповідачки.

2.2.2. Психологічні особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину в умовах воєнного стану

З аналізу попереднього матеріалу стає абсолютно очевидно, що юридична психологія є просто необхідною в професії юриста, зокрема й для нотаріуса. Здобуті навички й вміння дають змогу вдало розумітися на поведінці людей та її проявах, розрізняти характерні особливості характеру конкретної особи. Знаючи психологічний механізм правослухняної поведінки, можна виявляти залежність між різними дефектами індивідуальної правосвідомості та протиправною поведінкою. Крім того, якщо до теоретичної бази з курсу юридичної психології додати статистичний аналіз та звітності, то можна чітко прослідкувати погляди, почуття, емоції та ставлення людини, соціальних груп і суспільства до чинного законодавства та його проєктів як у цілому, так і в конкретній сфері [162, с. 260; 166, с. 37].

Виокремлюючи різні види правосвідомостей, можна виділити й відмінні закономірності їх формування та зрозуміти, який різновид юридичної психології буде їх досліджувати:

1. Якщо ми говоримо про буденну правосвідомість, то вона виникає в процесі повсякденної життєдіяльності громадян у сфері правового регулювання й притаманна більшості членам суспільства [166, с. 38]. Можна навести наступні приклади: будь-яка взаємодія людини з органами державної влади, місцевого самоврядування та іншими посадовими й службовими особами, які займаються юридичною діяльністю; отримання юридичних консультацій, усвідомлення інформації правового характеру із засобів масової інформації та, звісно ж, звернення до нотаріуса за посвідченням правочину та інші. Усі ці чинники формують буденну правосвідомість особи, адже кінцевою метою має бути

зрощування в людей стабільної поваги до законодавства України та обов'язку його дотримуватися, не порушуючи правових норм.

2. Професійна правосвідомість також відбувається в буденному житті без екстраординарних обставин, але для неї характерним є спеціальне коло суб'єктів у процесі їх підготовки для здійснення юридичної діяльності [166, с. 38]. Підбираючи приклад для цього різновиду, ми вже аналізуємо правосвідомість саме нотаріуса протягом процедури посвідчення правочинів, його/її професійні вміння й навички з юриспруденції та психології, які починають формуватися ще під час навчання в юридичному закладі.

3. Ще одним видом правосвідомості – є наукова [166, с. 38], яка також характеризується наявністю спеціальних суб'єктів, які займаються саме науковою діяльністю. Звичайно ж, у контексті даної роботи обговоренню підлягає більше саме юридична доктрина, а ще точніше - усі напрацювання у сфері нотаріату, як у матеріальному, так і в процесуальному праві.

На мою думку, буденна та професійна правосвідомості мають місце при звичайній діяльності без надзвичайних обставин та формуються за допомогою саме побутової юридичної психології. В основі даного виду юридичної психології лежить індивідуальний психологічний досвід, який накопичується в процесі утворення реальних стосунків людей, їх взаємозв'язку, спілкуванню між собою. Усе це дає змогу не просто розуміти буквальне значення слів, але й аналізувати поведінку, зовнішній вигляд конкретної людини й «прочитати» її потенційні наміри, справжній настрій та ті причини й обставини, які спонукають цю конкретну особу діяти певним чином або утриматися від певних дій [165, с. 9]. Якщо взяти до уваги процедуру ВДНСП, то різниця у формуванні побутовою юридичною психологією вищезгаданих двох видів правосвідомості - у куті зору та суб'єкті. У клієнта, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, наявна саме буденна правосвідомість, у той час як у нотаріуса, окрім цього виду, присутня також професійна, оскільки він виступає спеціальним суб'єктом і фахівцем. Сторона правочину також може свідомо чи несвідомо намагатися зчитувати емоції та поведінку нотаріуса, але на останнього, у даному випадку, покладається саме

обов'язок встановлення справжності намірів свого клієнта. Відбувається це через наявність у нотаріуса певної юридичної професії, формуванню індивідуального досвіду на основі здобутих спеціальних знань і навичок під час навчання та безпосередньої практичної діяльності, через що й виникає така подвійна правосвідомість.

Наукова ж правосвідомість формується завдяки науковій юридичній психології, яка досліджує багатоманітні прояви людської психіки та історичні тенденції поглядів у доктрині на поведінку, спілкування й взаємодію людей між собою [165, с. 10]. Усі напрацювання науки дозволяють виокремити закономірності й характерні властивості людської психології, які лягають в основу майбутніх статистичних звітів та опитувань у певній сфері.

Варто також взяти до уваги правосвідомість людини, коли звичайні буденні обставини змінюють раптові та екстраординарні ситуації, які виключають можливість психіки людини працювати в звичному для неї режимі. На жаль, після вторгнення агресора на територію України нормальне життя суспільства перетворилось на безперервне хвилювання, звуки повітряних тривог та ракетні обстріли. Відтак до екстраординарних обставин можна віднести природні катаклізми, надзвичайні та воєнні стани, які виключають здатність буденної юридичної психології сформувавши правосвідомість людей повноцінно. Саме тому знання так званої екстремальної юридичної психології в таких ситуаціях є не просто ефективними чи бажаними, а обов'язковими для здобуття.

У вузькому тлумаченні екстремальна юридична психологія вивчає психологічні закономірності діяльності правоохоронних органів оперативно-службової та службової діяльності задля забезпечення мобільності й надійності персоналу при виникненні надзвичайних ситуацій [167, с. 219]. Якщо ж брати до уваги широке розуміння даного поняття, то воно охоплює психологічні знання з питань діяльності особистості в особливих умовах та ті норми права, які регулюють поведінку й взаємовідносини між індивідами в умовах надзвичайних обставин [165, с. 20]. Для того щоб мати змогу професійно керувати ходом нотаріального процесу в екстраординарних умовах та допомагати своєму

клієнтові, потрібно самому володіти базовими знаннями з курсу екстремальної юридичної психології, аби вміти правильно направити сторону/сторін правочину до кінцевого результату. Нотаріус повинен знати як особливості реакції особи протягом ризиконебезпечних ситуацій, так і методики роботи в таких умовах. Саме тому здійснення процедури встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину є надзвичайно корисною в досягненні зазначеної ви ще мети.

Відтак, щоб не потрапити в ситуацію, коли заспокоювати потрібно спочатку нотаріуса та допомагати йому сконцентруватися, аби він якісно й безпомилково зробив необхідну роботу, треба застосовувати узагальнені методики екстремальної юридичної психології. Останні допоможуть мобілізувати фізичні, психологічні та моральні якості особистості клієнта та самого нотаріуса [165, с. 20].

Доцільно визнати, що початок повномасштабної агресії для більшості громадян України був абсолютно неочікуваним та вивів з ладу нормальний перебіг життя суспільства в усіх сферах. Українці були змушені пристосовуватися до нових реалій, коли стало потрібним змінювати та спрощувати зв'язок людини з державою, який можна отримати через органи державної влади й місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, можливість яких виконувати свої обов'язки була обмежена. Тому для того, щоб впорядкувати діяльність нотаріусів у період воєнного стану та спростити й забезпечити гарантований державою доступ фізичних і юридичних осіб до нотаріальних послуг, необхідно було внести зміни до законодавства України, зокрема у сфері нотаріату [168, с. 23]. Відтак протягом правового режиму воєнного стану до переліку необхідних змін в діяльності нотаріуса потрапили:

- Право посвідчувати довіреності та інші документи не на спеціальному бланку встановленого зразка, а на звичайному папері, але вказуючи всі необхідні реквізити документа та нотаріуса, що вчинив нотаріальну дію. Пов'язана така необхідність була з тимчасовою неможливістю постачання спеціальних бланків нотаріальних документів [169, с. 104–105].

- Право відкриття спадкової справи не за місцем відкриття спадщини, а будь-яким нотаріусом за зверненням заявника, аби забезпечити доступ до нотаріальних

послуг. Крім того, через тривале неналежне функціонування та неможливість використання нотаріусами Спадкового Реєстру, спадкові справи заводилися, але відповідні свідоцтва про право на спадщину видавалися після проведення всіх необхідних перевірок. Варто зауважити, що через несправність Спадкового Реєстру виникла ситуація численного заведення спадкових справ щодо одного померлого та одночасно декількома нотаріусами в різних місцях. Водночас принцип першості у відкритті спадкової справи зміни не зазнав, а тому нотаріус, який встановив заведення ним спадкової справи не вперше, повинен передавати її тому нотаріусу, який відкрив її першим [38; 170, с. 194; 171].

- Можливість використання довіреностей щодо правочинів з метою відчуження чи застави нерухомого майна, адже в умовах війни до налагодження роботи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та інших необхідних реєстрів було неможливо перевірити, чи жива та особа-довіритель. Винятком для використання довіреностей становили лише правочини для набуття нерухомості чи здачі її в оренду [171; 172, с.137; 173, с. 225].

- Створення для використання в ході нотаріального процесу абсолютно нової нормативної бази, яка б регулювала взаємодію нотаріуса з клієнтом, який є пов'язаною з державою-агресором особою. У результаті виникає обов'язок відмовити у вчиненні нотаріальної дії тим, хто звернувся вже після повномасштабного вторгнення. Проте було встановлено порядок завершення нотаріальних проваджень, розпочатих до військової агресії проти України в 2022 році та інше [174; 175].

- Встановлені законодавством певні обмеження на так звані «ризикові нотаріальні дії», до переліку яких входили: заборона звернення стягнення на майно, що перебуває в заставі, заборона відчуження майна на підставі довіреності, посвідченої більше ніж місяць тому й так далі [172, с.137; 176].

Таким чином, усі вищеперечислені та інші зміни вносилися до законодавства України з необхідності захисту громадян і з метою спрощення й полегшення доступу до органів нотаріату для отримання потрібних нотаріальних послуг [177, с. 24–25]. Саме для цього й були знижені вимоги шляхом відходу від

деяких імперативних нормативних приписів, однак лише до такої міри, яка дозволяє забезпечити законність та не порушує основні принципи нотаріату та нотаріального процесу [178, с. 364]. Приписи Постанови №164 взагалі дали поштовху для повернення нотаріального процесу до нормального перебігу, фактично розблокувавши видачу спадщини під час воєнного стану [176; 177, с. 25].

Варто звернути увагу на той факт, що в жодних змінах не зазначалося про необов'язковість чи спрощеність процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину. Можна було з різних причин змінити строки для прийняття спадщини, відстрочити реєстрацію в Спадковому реєстрі чи не викласти довіреність на бланку. Проте не можна було оминати етап з'ясування задумів клієнта, його волевиявлення та розуміння істотних умов і наслідків відповідного правочину. На мою думку, процедура ВДН є обов'язковою та має здійснюватися нотаріусом повноцінно навіть під час екстраординарних обставин.

Перед початком детальнішого аналізу процесу встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину в умовах воєнного стану необхідно розуміти, що війна є одним з найбільш негативних чинників, які можуть впливати на фізичний, психологічний і емоційний стани людини та сферу її життєдіяльності. Так само все це не може не проявлятися й на нотаріальному процесі, адже нотаріусу потрібно залишатися професіоналом і кваліфікованим юристом, аби допомогти розгубленим клієнтам. За таких обставин треба також посприяти їм у реалізації й здійсненні їх прав та захисті законних інтересів і, разом з тим, не втрачати обачності, щоб самому не бути введеним в оману [179, с.71]. Тому слід звернути увагу на такі особливості встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину в умовах воєнного стану:

1. Життя в країні під час війни сповнене ракетними обстрілами, постійними тривогами, невизначеністю та феноменом очікування, страхом як за своє життя і здоров'я, так і за близьких людей, загибеллю військових та пересічних громадян, що створює у людей суцільне й постійно триваюче відчуття паніки й стресу [180, с.46]. Саме тому клієнти далеко або не завжди приходять спокійними,

урівноваженими, уважними, або не мають змогу принести всі необхідні документи, або ж не володіють достатньою кількістю часу, щоб нотаріус міг повноцінно й не поспішаючи з'ясувати їхні задуми за бажаною процедурою. Крім того, на поведінку й емоції осіб, які звернулися за посвідченням правочинів, впливають всі ті вищезазначені екстремальні соціальні умови й негативні чинники, що можуть в подальшому перешкоджати нотаріусу усвідомлювати й отримувати необхідну інформацію [181, с.305]. Варто згадати соціологічне дослідження стану населення, яке пережило війну за останні 10 років, за результатами якого в кожного п'ятого (22%) було зафіксовано той чи інший ступінь депресії, тривоги, посттравматичний, стресовий чи біполярний розлади та інші наслідки [182, с.384].

Важливо, що для «прискорення» нотаріального процесу від законодавця були надані рекомендації та дозволи з метою спрощення ведення спадкових справ, використання спеціальних бланків, внесення нотаріусом відомостей до єдиних державних реєстрів та інших дій. Проте як же бути з встановленням дійсності намірів сторін? Навіть важко уявити ті юридичні наслідки, які настануть у результаті наступних ситуацій: «термінового бажання» сторони продати нерухоме майно за неузгодженою ціною; укладання договорів дарування тієї ж нерухомості між бабою та онуком, який не хоче й не буде доглядати за нею, а їй, зі свого боку, більше не буде куди податися та на що жити; поспішного посвідчення заповітів, не вказавши вичерпного переліку необхідного майна й майнових прав та всіх тих осіб, майбутніх спадкоємців, яких би особи похилого віку могли б згадати або навпаки не вказати в тексті правочину за спокійних і звичайних умов. Особливо небажані наслідки можуть настати для менш захищених верств населення, до яких слід віднести малолітніх, неповнолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб, дітей-сиріт, осіб та інших людей, які за описаних вище умов можуть залишитися без нічого, якщо не вдіяти необхідних заходів для покращення ситуації.

Таким чином, щоб спробувати врегулювати описані вище ситуації, варто звернути увагу на такі поради [179, с.72]:

- На мою думку, кваліфікований юрист, зокрема й нотаріус, обов'язково повинен володіти знаннями та навичками з психології. Дані вміння повинні полегшити процес розпізнавання емоцій, прихованих мотивів, ознак маніпуляцій та спроб введення в оману. Крім того, вивчаючи психологію, можна самостійно напрацювати та заготовити фрази, які допоможуть заспокоїти клієнтів та направити їх увагу на ті дії, які необхідно виконати саме в цей момент під час посвідчення правочину. Наприклад, доцільно використовувати такі: *«Я зроблю все залежне від мене, щоб Вам допомогти...»*, *«Дуже рада/радий, що з Вами все гаразд»*, *«Давайте розглянемо/вирішимо цю ситуацію разом...»*, *«Зосереджую/ звертаю Вашу увагу на...»*, *«Запевняю Вас...»*, *«Дана інформація буде міститися в державних електронних реєстрах» та інші*. Зазвичай дані фрази заспокоюють людей, особливо той факт, що певна інформація знаходиться саме в електронних реєстрах, адже це створює більш надійний захист даних, ніж у друкованих, паперових документах, які можуть у будь-який час згоріти, тим більше в умовах воєнного стану.

- Варто також звернути увагу на застосування уточнюючих запитань, які можуть допомогти людям похилого віку під час складання тексту заповіту. Відтак, якщо в сторони правочину виникають труднощі й нотаріус бачить певні заминки, марні спроби згадати інформацію, підвищення знервованості в заповідача, то слід перераховувати родичів від першого ступеня спорідненості та види майна, які теоретично можуть перебувати у власності. До того ж доречним буде навіть візуальне зображення ступенів спорідненості в родині заповідача на аркуші паперу з одночасним роз'ясненням принципів спадкування. Така методика наочно покаже та допоможе стороні правочину визначитися з тим, кому і що саме вона/він бажає передати в спадок. Уявімо ситуацію, коли баба має намір залишити певне майно саме онуці, або племіннику, або подрузі, у якої не залишилося родичів і так далі. Така онука може доглядати й мати більш близькі стосунки із заповідачем, ніж діти, але через брак часу, знервованість, схвильованість і незнання принципів спадкування баба буде помилково вважати, що онуці після її смерті й так дістанеться певне майно, а тому складати заповіт на її ім'я не потрібно.

2. Не потрібно забувати, що нотаріуси також люди, які так само живуть і працюють в умовах воєнного стану. Тому серед тих порад, які можуть допомогти нотаріусам професійно виконати свою роботу та одночасно не потрапити під маніпуляції тих клієнтів, які мають хибні наміри й бажають ввести їх в оману або приховати важливу інформацію, можна вказати такі [179, с.72]:

- Намагатися не відволікатися на зовнішні фактори та повідомлення протягом встановлення дійсності намірів сторони/сторін правочину, аби не забути спитати чи уточнити потрібну інформацію.

- Підготувати для самоперевірки перелік тих документів, які потрібно витребувати, та нотаріальних дій, які необхідно вчинити (запити, перевірки та інше), навіть якщо ви вже 100 разів мали справу з посвідченням того чи іншого правочину. Не потрібно недооцінювати вплив стресових ситуацій на емоційний, психологічний та фізичний стан осіб.

- При встановленні намірів зосередитися на клієнті, його реакції на ваші запитання й відповідях, щоб вчасно виявити признаки маніпуляцій.

Водночас перестраховувати себе важливо й потрібно, адже на те вони й екстремальні ситуації, щоб перетворювати звичну буденну діяльність на екстраординарну й незвичну, що впливає як на нотаріуса та його поведінку, так і на самих клієнтів.

2.2.3. Значення юридичної психології для правильного встановлення дійсних намірів сторін правочину

Важливим аспектом для розкриття ролі юридичної психології в процедурі встановлення нотаріусом ДНСП - є формування в майбутніх нотаріусів психологічної готовності та підготовки до професійної діяльності. Доцільно дослідити дане питання як протягом звичайної, буденної практики загалом, так і під час воєнного стану чи інших екстраординарних ситуацій зокрема.

Варто зауважити, що нотаріусу для успішної діяльності необхідно володіти сукупністю таких характеристик: мати високі моральні якості, належний рівень правової свідомості, бути комунікативним, володіти сукупністю правових

професійних знань і культурою поведінки й спілкування, приймати обґрунтовані рішення для посвідчення ефективних правочинів відповідно до закону [183, с. 193-194; 184, с. 114]. Однак, не дивлячись на чітке формулювання законодавцем прав та обов'язків нотаріуса в спеціальному законодавстві у сфері нотаріату, кожен представник даної професії однаково має зберігати свою індивідуальність як особистості та юриста-професіонала, аби забезпечити творче виконання своїх професійних функцій.

Вважаю за доцільне охарактеризувати взаємозв'язок та відмінність між психологічною готовністю й професійною підготовкою майбутніх нотаріусів щодо здійснення нотаріального процесу з посвідчення відповідного правочину насамперед безпосереднього ВДН його сторін [185, с. 150].

Відтак формування психологічної готовності майбутнього нотаріуса для роботи за звичайних, буденних обставин розпочинається з інформування його про характер діяльності, наприклад, роз'яснення суті нотаріального процесу, його особливостей та відмінностей від інших видів процесів у праві [183, с. 195]. Даний процес поступово переростає в безпосереднє й більш детальне накопичення необхідних теоретичних знань: щодо складових елементів нотаріального процесу; нотаріальних дій, що вчиняються нотаріусами, приділяючи велику увагу важливій темі посвідчення правочинів; галузей права та інших наук, що є взаємопов'язаними з нотаріальним процесом, до яких і відноситься юридична психологія, та інше.

Зрештою, майбутні нотаріуси повинні усвідомити потребу в тому, щоб досконально знати не тільки норми права, а й володіти знаннями й навичками з таких дисциплін як філософія, соціологія, логіка, психологія та інші. Зрозуміло, що за потреби нотаріус може застосовувати потрібну інформацію з вищенаведених наук протягом всього процесу посвідчення правочину. Проте особлива необхідність проявляється під час встановлення нотаріусом осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, та протягом процедури ВДНсторін відповідного правочину.

Вважаю за доцільне підтримати думку, що для найбільш успішного формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності в нотаріусів та інших юристів виникає нагальна потреба максимально наближати навчальний процес до умов практичної діяльності майбутніх фахівців, поєднуючи теорію й практику в рівній мірі. Педагогам рекомендується впроваджувати в процес навчання моделювання можливих практичних ситуацій, насиченими професійним змістом, щоб підготувати випускників, майбутніх нотаріусів та представників інших юридичних професій до умов, максимально наближених до реальної практики [183, с.194; 186, с, 514].

Завершується процес формування психологічної готовності тим, що в особи, яка проходила навчання й підготовку, виникає не просто бажання стати в майбутньому нотаріусом, а вона чітко знає, що хоче здобути саме цю професію. Таке однозначне рішення виникає тому, що людина отримала теоретичні знання й закріпила їх на практиці та зрозуміла, що ця професія підходить конкретно їй. Дана особа прагне до максимальної трудової віддачі, ініціативна, мотивована в досягненні результатів, а головне – не просто має знання, а готова їх застосовувати [183, с. 195].

Аналіз попереднього матеріалу, доробків юридичної й психологічної доктрини та розуміння особливостей встановлення нотаріусом ДНСП дозволяє мені виокремити чинники формування психологічної готовності майбутніх нотаріусів до вдалого, ефективного та законного здійснення вказаної процедури, які науковці поділяють на такі групи:

1. До індивідуально-особистісних чинників вчені відносять:

- Вік, стать та темперамент особи [187, с.29]. Особистісні характеристики, які відрізняють людей одне від одного, можуть спричиняти різну реакцію та ступінь готовності особи до дій. Відтак спосіб, стратегія та наполегливість у наступних нотаріусів: дорослого чоловіка з темпераментом «холерик», жінки у віці з темпераментом «флегматик» та молодої жінки з темпераментом «меланхолік» у її перший рік роботи на займаній посаді - буде різнитися одночасно.

- Мотивація особистості, наявність потреби в постійному самовдосконаленні, самокритичність. Цей чинник переважно стосується якраз таки тих нотаріусів, які тільки розпочинають свою самостійну діяльність. Річ у тім, що саме вони прагнуть набрати свою власну клієнтуру й якнайшвидше, а для цього потрібно працювати на максимумі своїх можливостей, перевищуючи встановлений графік роботи, щоб задовольнити потреби клієнтів і перетворитися для них на «свого нотаріуса».

- Внутрішні протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення [188, с. 243]. Цей чинник також корелюється з попереднім, адже властивий більше тим нотаріусам, кар'єра яких тільки налагоджується й зростає, щоб досягти в майбутньому певної стабільності та впевненості.

- Рефлексію професійного становлення, ідентифікацію з професійними зразками [189, с. 20]. Цей критерій, доповнюючи всі попередні, відображає механізм професійного самовдосконалення, співвіднесення своїх можливостей з вимогами до обраної професії [190, с. 83].

2. Серед соціально-педагогічних чинників наводять:

- Особливості функціонування закладу вищої освіти, у якому відбувається підготовка майбутнього нотаріуса, а також специфіка освітнього процесу та рівень підготовки спеціалістів [191, с. 64]. Ідеться про те, що максимально ефективною підготовки до майбутньої професії в будь-якій сфері, зокрема в нотаріаті, можна досягти при балансі отриманих теоретичних знань та їх практичному застосуванні. Заклади вищої освіти мають не просто викладати матеріал, який міститься в програмі, а створювати унікальний підхід до навчання з постійним вдосконаленням процесу та процедури. Відтак упевненість майбутнього нотаріуса у своїх знаннях та практичних навичках, а головне вміння та готовність їх застосовувати, напряду залежать від того, як навчання в тому чи іншому закладі вищої освіти може підготувати студента до безпосередньої практичної діяльності.

- Відвідування особою семінарів, проходження курсів підвищення кваліфікації або ж здобуття нею другої вищої освіти філософського, соціологічного, юридичного чи психологічного спрямування. Такі додаткові

заходи дозволяють отримати комплексні знання з інших наук, які дають змогу в поєднанні з юриспруденцією вийти на абсолютно новий рівень. Потрібно сприймати та аналізувати поведінку клієнтів, а в нашому випадку сторін правочину, не тільки як юристи, а як спеціалісти, які знають психологічну природу людини та прояви її поведінки, статистичні дані та вміють мислити й знаходити причинно-наслідкові зв'язки.

- Забезпечення викладачами сприятливого емоційного клімату та професійно-педагогічної підготовки під час навчання із залученням студентів до активної діяльності [192, с.18; 193, с. 214]. З кожним роком змінюється життя соціуму, правовідносини між людьми набувають нового характеру та регулювання, а за всіма змінами важко вслідкувати. Проте коли ці зміни впроваджуються дуже швидко, то колізій, прогалин, нерозтлумачених норм та незрозумілих моментів стає також немало, що підігріває в правопорушників бажання до здійснення маніпуляцій та введення людей в оману, зокрема й нотаріусів. Одна справа прочитати в підручнику про види обману та способи їх виявлення, психологічні признаки знервованості особи та різноманітні поради для нотаріусів і представників інших юридичних професій, як діяти в тому чи іншому випадку, але зовсім інша – спробувати застосувати прочитане під час семінарів. Не потрібно чекати того моменту, коли студенти вже стануть нотаріусами й матимуть досконалі знання, але будуть не готові їх застосовувати. Аналіз індивідуально-особистісних чинників показав, що люди є абсолютно різними з відмінним набором характеристик та якостей, а тому й підхід до кожного повинен відрізнятися. Застосування викладачами методів моделювання на семінарах для розкриття потенціалу кожного студента, створивши перші практичні кейси; залучення останніх до постійних обговорень, забезпечення доступу до висловлення думок та позицій - це тільки підвищить рівень психологічної готовності майбутніх нотаріусів.

- Використання системи критеріїв адекватного оцінювання рівнів сформованості психологічної готовності до діяльності [194, с.36]. Цілком логічним є оцінювання роботи студентів не тільки за знання законодавства та

вміння його застосовувати, а за навиками діяти при різкій зміні обставин. Неочікувані та уточнюючі запитання можуть поставити майбутніх нотаріусів у незвичне становище, змусити їх думати по-інакшому, застосовувати знання із суміжних галузей права чи інших наук, виходити за рамки кейсів та задач. До того ж усе це чудово розкриває індивідуальність студента та показує його бажання бути професіоналом і готовність діяти й відшукувати відповідь на запитання чи шляхи вирішення поставленої проблеми.

- Наявність досвіду роботи у сфері нотаріату, що перевищує законодавчо передбачений для здобуття професії нотаріуса або в інших видах юридичних професій. Даний чинник доповнює попередній, тому що досвід роботи завжди додає фахівцю впевненості у своїх діях, адже за роки праці могли зустрічатися клієнти із схожими видами маніпуляцій і запитами або ж була можливість спостерігати за тим, як колеги вирішують те чи інше питання.

Якщо ж говоримо про психологічну підготовку нотаріуса, то йдеться про такі критерії: вміння «реалізувати себе», набуті знання та досвід, практичні навички, пізнавальні, комунікативні та інші здібності для вирішення задач; можливість використовувати знання, отримані від вивчення різних галузей права й інших наук, та комбінувати й застосовувати їх для вирішення конкретно поставлених проблем. Варто зазначити, що психологічна підготовка та психологічна готовність перебувають у тісному взаємозв'язку. Коли нотаріус володіє лише чимось одним з вищезазначеного, то посвідчення правочину в цілому та здійснення процедури встановлення дійсності намірів його сторін зокрема, не будуть настільки ефективними, як при поєднанні цих аспектів використання психологічних наукових досягнень. Саме тому одним з критеріїв успішної психологічної підготовки є здатність в особі доволіно регулювати ступінь психологічної готовності до діяльності у відповідності з обставинами [183, с.194-195; 195, с. 514].

Для кращого розуміння різниці між психологічною підготовкою та психологічною готовністю нотаріуса до посвідчення правочину й ефективного та законного проведення процедури ВДН його сторони/сторін потрібно навести різні

приклади осіб з відмінними чинниками формування зазначених вище категорій. Візьмемо для ілюстрації три типи нотаріусів, які мають на меті з'ясувати задуми сторін договору про сплату аліментів на дитину:

1. Чоловік 52 років, який займається нотаріальною практикою близько 14 років, але разом з тим має стаж роботи адвокатом у кримінальних справах більше 10 років, пройшов базовий курс на тему: «Психологія особистості». Індивідуальні якості та характеристики можна описати так: серйозний, досвідчений, уважний до деталей, переважає тип темпераменту «холерик», часто проявляється як «флегматик».

2. Жінка 47 років, яка має досвід роботи приватним нотаріусом уже 20 років, знає досконало законодавство, яке використовується у сфері нотаріату. За наданням послуг найчастіше звертаються особи з питаннями, пов'язаними з шлюбно-сімейними відносинами. Психологію додатково не вивчала та не розуміє потреби в її використанні протягом нотаріального процесу. Індивідуальні якості та характеристики можна описати так: трудолюбива, тактовна, переважає тип темпераменту «сангвінік».

3. Жінка 27 років, яка працює нотаріусом свій перший рік, маючи стаж лише той, який передбачений законом як обов'язковий для займаної посади. Має відмінні знання з усіх необхідних юридичних дисциплін, а також психології, соціології та логіки, які викладалися в університеті. Індивідуальні якості та характеристики можна описати так: наполеглива, цілеспрямована, мотивована, тип темпераменту «меланхолік», уважна до деталей, але сором'язлива, адже навіть в університеті не любила виступати перед аудиторією та на семінарах перед студентами. Працюючи помічником приватного нотаріуса, виконувала переважно паперову роботу, не пов'язану із спілкуванням з клієнтами.

Виявляється абсолютно очевидним, що охарактеризовані вище нотаріуси є кардинально різними як спеціалісти та особистості. Усі вони мають досконалі знання у сфері нотаріату та інших галузях права, які також необхідні для посвідчення правочинів. Однак не всі з них виявили бажання опановувати знання з інших суміжних наук або ж вивчали їх протягом навчання у вищому

навчальному закладі. Тобто зазначені особи володіють гарним рівнем психологічної підготовки, адже мають досконалу теоретичну базу й вміють вдало її застосовувати за потреби. Проте рівень психологічної готовності в даних нотаріусів може суттєво відрізнятись через охарактеризовані вище індивідуально-особистісні та соціально-педагогічні чинники. Можна мати гарні знання, але бути не готовим їх застосувати в потрібний момент або боятися зміни обставин чи ситуацій, до яких навчання не готувало.

Тому вважаю однозначним, що рівень психологічної готовності в нотаріусів буде різним, адже чоловік має великий досвід роботи не тільки у сфері нотаріату, а й був адвокатом в кримінальних справах. Саме тому він знає «портрети правопорушників» й аферистів краще за інших та тривалий період часу застосовував отримані знання на практиці. Його тип темпераменту й особисті характеристики говорять нам про те, що він навряд чи буде соромитися задавати питання протягом процедури встановлення дійсності намірів сторін правочину. Холерики також можуть бути досить прискіпливим до змісту правочину та його сторін, адже схильні виказувати своє ставлення та завжди говорити власну думку, особливо у сфері шлюбно-сімейних відносин. Однак все це не обов'язково може проявитися під час з'ясування задумів сторін саме цього договору чи саме цим нотаріусом протягом його кар'єри, адже описані вище характеристики вигаданого типу слугують виключно ілюстрацією різниці психологічної готовності різних спеціалістів. Обраний для аналізу чоловік може бути холериком і професійним нотаріусом одночасно, який завжди зберігає нейтралітет, поводить стримано та дотримується принципу безспірності нотаріального процесу.

Продовжуючи характеристику, варто перейти до жінки 47 років, яка також має досить потужний стаж роботи, але весь він був виключно на посаді нотаріуса без додаткової практики в сфері права та роботи в інших юридичних професіях. Крім того, остання не вивчала ніяких суміжних наук, зокрема й психологію, але спеціалізувалася на шлюбно-сімейних правовідносинах. Водночас вказана жінка могла компенсувати відсутність знань з курсу психології практичними навичками, напрацьованими роками. До того ж жінки більше схильні до емпатії й часто

переживають ситуації клієнтів як особисті, особливо тоді, коли це стосується інтересів дітей. Саме великий досвід роботи нотаріусом і може сформувати високий рівень психологічної готовності, адже за роки практичного досвіду люди стають більш впевненими, виробляючи власні алгоритми дій у тих чи інших ситуаціях. Вважаю особливо важливим наявність у кожного нотаріуса власної методики спілкування з клієнтами, яка є особливо потрібною протягом процедури встановлення дійсності намірів сторін правочину.

Остання жінка має чудові переваги в порівнянні з попередніми колегами, адже, окрім юриспруденції, серед обов'язкових дисциплін для опанування у вищому навчальному закладі вона вивчала й інші науки. З одного боку, відсутність великого досвіду роботи добре з точки зору уважності, вмотивованості й наполегливості в роботі для набуття власної клієнтської бази, а тому працювати вона може уважніше. З іншого боку, цей нотаріус має гірший рівень психологічної готовності через невеликий досвід комунікації з клієнтами під час роботи помічником приватного нотаріуса, а також сором'язливу натуру, що ще більше підкріплюється типом темпераменту «меланхолік». Менший досвід не говорить про недосконалість у знаннях чи обов'язкову наявність проблем у практичній діяльності, але на процес спілкування із сторонами договору точно вплине. Крім того, змінюватися буде також кількість і якість уточнюючих запитань, при з'ясуванні задумів сторони/сторін правочину, а також може взагалі не бути власного алгоритму дій і тим більше готовності застосовувати його на практиці.

Таким чином, вважаю за потрібне вказати певні поради для майбутніх та вже практикуючих нотаріусів, які будуть корисними як під час нотаріального процесу й провадження з посвідчення правочину загалом, так і протягом процедури ВДН їх сторони/сторін зокрема. Серед заходів для вдосконалення та підвищення рівня психологічної готовності нотаріусів застосовувати свої набуті знання доцільно зазначити такі:

- Додавати до переліку обов'язкових дисциплін для вивчення у вищих навчальних закладах такі, як: «психологія», «психіатрія», «логіка», «соціологія», «філософія».

- Викладачам потрібно впроваджувати протягом лекцій та семінарських занять методи моделювання практичних ситуацій, аби студенти вчилися застосовувати отримані знання на практиці.

- При оцінюванні знань студентів варто враховувати рівень психологічної готовності так само, як психологічної підготовки.

- Розвивати тенденцію оцінювати не тільки правильні відповіді, а також і запитання, спроби обґрунтувати свою позицію, адже в юриспруденції немає «однозначно правильної відповіді», бо професії адвоката взагалі не існувало б. Потрібно навчити майбутніх спеціалістів динамічно мислити; змінювати свою позицію в ході обговорень або відстоювати до останнього ту, яку вважають правильною; не боятися висловлювати власну думку й казати незвичні вирішення поставлених задач та інше. Усі ці перераховані приклади й формують психологічну готовність нотаріусів, що буде набагато складніше розвивати особі, яку завжди вчили думати шаблононо й в межах певних рамок.

- Відвідувати семінари, обговорення, курси підвищення кваліфікації з юриспруденції та одночасно психологічні тренінги, аби була змога саме практикувати навички комунікації з людьми віч-на-віч. Такі події та з'їзди допомагають спеціалісту тренуватися застосовувати свої знання в незвичних ситуаціях, виходячи із зони комфорту.

- Також вчитися виробляти звичку оцінювати не тільки слова, надані факти й документи від особи, а й поведінку, емоції та міміку останніх у цей час. Варто тренувати корисну звичку дослухалися до свого чуття при спілкуванні з конкретною людиною й не тільки на роботі.

Продовжуючи розвиток даної теми, варто розкрити інший аспект формування в нотаріусів психологічної готовності як під час нотаріального процесу й провадження з посвідчення правочину загалом, так і протягом процедури ВДН його сторони/сторін зокрема. Цього разу мова буде йти вже не про з'ясування нотаріусом задумів зазначених осіб та вчинення інших обов'язкових для нотаріального процесу дій протягом звичайної, буденної практики. Вважаю за необхідне детальніше проаналізувати особливості та способи формування

психологічної готовності в майбутніх та вже практикуючих нотаріусів протягом воєнного стану чи інших екстраординарних ситуацій.

Одним з найкращих методів для досягнення поставленої вище мети є впровадження психотренінгових технологій під час здійснення навчально процесу як для тих, хто хоче в майбутньому стати нотаріусом, так і для осіб, хто хоче обрати будь-яку іншу юридичну професію. Проте відвідування подібних заходів для вже практикуючих нотаріусів у якості способу для підвищення кваліфікації та загальної обізнаності буде мати не меншу користь. У загальному психологічні тренінги дозволяють не тільки отримати теоретичні знання, а й навчитися закріплювати ці вміння на практиці. Відбувається трансформація особистості завдяки розширенню самосвідомості, стабілізації психофізіологічних функцій, розкриттю ресурсних потенціалів особи та інше. Важливо те, що психологічні тренінги корисні не тільки тому, що дають змогу майбутнім та вже практикуючим нотаріусам сформувати практичні вміння впливу на особистість та корекцію її поведінки. Вони надають можливість продіагностувати власне внутрішнє «Я», оцінити свою поведінку, підготовку, емоційно-вольову стійкість та готовність діяти в екстремальних ситуаціях [196, с. 344].

На жаль, ніхто не міг би сказати до 2022 року, що вся наша країна раптово стане жити в епоху воєнних дій, а українці вимушені будуть стикнутися із ситуаціями, до яких життя їх не готувало. Важкі часи змусили населення миттєво почати перебудовувати свій лад та звичне життя й підлаштовуватися до нових реалій. Саме тому краще бути завжди готовим до життєвих викликів і знати, як діяти протягом воєнного й надзвичайного станів чи будь-якої іншої екстраординарної ситуації. Таким чином, можна виокремити наступні етапи психологічних тренінгів, які нададуть змогу вже практикуючому нотаріусу максимально контролювати перебіг нотаріального провадження з посвідчення правочину та процедуру ВДН його сторони/сторін у воєнний час:

1. Перший етап – це самотренінг, який необхідний для перевірки свого внутрішнього психоемоційного стану та встановлення власного рівня готовності до екстраординарних ситуацій. Протягом тренінгу відбувається діагностика

особистості за такими критеріями, як: «емоційна стійкість–нестійкість», «підкореність–домінантність», «стриманість-експресивність», «довірливість–підозріливість» [196, с. 158]. Крім того, можна перевірити схильність особистості до конфліктної поведінки, різних форм агресії, легкості чи складності того, як вона виходить на контакт з іншими особами, внутрішню напругу й ступінь захисту особистості та інше [196, с. 160]. Корисними в такій діагностиці будуть біографічний опитувальник, який перевіряє деякі аспекти біографії та структури особистості [197, с. 15-35], та методика моделі поведінки людини в стресових ситуаціях, яка призначена для виявлення й аналізу стратегій подолання відповідною особою екстремальних умов [197, с. 311-314].

Метою такого тренінгу є самодіагностика, профілактика та позбавлення від гострих хронічних захворювань і розладів нервової системи; робота над витривалістю й стресостійкістю; накопичення досвіду подолання екстремальних ситуацій, можливість реагувати під час них адекватно та знаходити шляхи вирішення проблем; засвоєння методики саморегуляції та самоуправління, подолання в ризикованих умовах страху й невпевненості [196, с. 158]. Відтак важливо спочатку перевірити себе як особистість і професіонала та максимально підвищити свій рівень психологічної готовності до роботи під час можливого воєнного стану чи інших екстраординарних ситуацій. Це необхідно для того, щоб уже потім була можливість підтримати свого клієнта й встановити дійсність його намірів законно, правильно та ефективно.

2. Другим етапом тренінгу слугує вже здобуття теоретичних та практичних навиків зчитування психоемоційного стану клієнта під час нотаріального провадження з посвідчення правочинів протягом воєнного стану чи інших екстраординарних ситуацій. Нотаріуси будуть мати змогу провести процедуру встановлення дійсності намірів сторони/сторін відповідного правочину, володіючи при цьому навиками для їх «заспокоєння» та «стабілізації» за потреби. Занепокоєння, тривога, хвилювання, плутанина в думках, невпевненість – усе це типові емоції для людей, які не почувають себе в безпеці. Якщо ж за таких умов нотаріус вчасно не зможе вжити необхідних заходів для стабілізації клієнта та

ситуації, то досягнути поставленої мети, а саме посвідчення законного та ефективного правочину, - може бути складно. Водночас встановити дійсність намірів сторони/сторін цього правочину, якщо клієнт поводитиметься схвильованого, стурбованого й перебуватиме в стані стресу, буде ще складніше. Уся увага сторони/сторін має бути зосереджена на розумінні суті правочину, його умов та правових наслідків, а не на ракетних обстрілах, повітряних тривогах, хвилюванню за дітей, тобто на всьому, окрім нотаріального процесу, який відбувається тут і зараз. Неуважність та непрофесіоналізм нотаріуса може спричинити наступні наслідки: недійсність посвідченого правочину, фінансові й майнові збитки для себе та клієнтів, введення іншу сторону договору або ж самого нотаріуса в оману, якщо правочин двосторонній, та інше. Зрозуміло, що неможливо передбачити всі можливі випадки чи попередити настання геть усіх негативних наслідків, але суттєво зменшити ризики для себе чи своїх клієнтів, знаючи алгоритм дій нотаріуса в умовах воєнного стану, - це те, чого можна й треба досягнути.

Висновки до Розділу 2

1. Діяльність нотаріуса щодо встановлення дійсних намірів сторін правочину може мати місце та є доцільною під час першої та/або другої стадій відповідно. Протягом відкриття нотаріального провадження згадана процедура має на меті встановлення намірів сторони/сторін щодо того, який правочин вони хочуть посвідчити, при цьому завершується дана стадія чітким рішенням сторони/сторін щодо цього питання. Під час підготовки до безпосереднього вчинення нотаріальної дії встановлення намірів буде направлено на зовсім інший об'єкт (підготувати справу до вчинення правочину), хоча назва та сутність процедури на цих стадіях не змінюється.

2. Під поняттям «підстадія нотаріального процесу» слід розуміти сукупність нотаріально-процесуальних дій, які відбуваються послідовно, можуть здійснюватися нотаріусом у межах певної стадії нотаріального процесу та носять проміжний характер для реалізації всіх поставлених цілей відповідної стадії.

Зроблено висновок про те, що процес встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину є підстадією в нотаріальному процесі.

3. Під час встановлення дійсних намірів сторін правочину нотаріусом велике значення має медіація, яка також має свої особливості. Саме під час здійснення цієї процедури нотаріус має змогу визначитися стосовно немедіабельності відносин, наявності чи появи спору про право, який має наслідком відмову заявникові у вчиненні нотаріальної дії.

4. Під час встановлення дійсних намірів сторін правочину нотаріальна процедура потребує своєї фіксації. Причинами здійснення аудіо- чи відеофіксації цієї процедури є те, що: 1) така фіксація може бути вагомим та прямим доказом факту здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсних намірів сторони/сторін відповідного правочину та волевиявлення сторони; 2) така фіксація є одночасно додатковим захистом від шахрайства як сторони/сторін відповідного правочину, так і самого нотаріуса, якщо такі спроби введення в оману згаданих осіб будуть мати місце; 3) аудіо- чи відеозапис фіксуватимуть інформацію й відповіді на запитання, які надавали самі сторони, їх представники, адвокати або ж навіть перекладачі, якщо їх участь була необхідною; 4) збільшується рівень безпеки вразливих верств населення, які або виступають стороною/сторонами правочину, або є зацікавленими особами через наявність власного інтересу в посвідченні правочину; 5) фіксація є обов'язково необхідною щодо правочинів, посвідчення яких відбувається з виїздом поза межами офісу нотаріуса.

5. Наслідком допущених нотаріусом помилок під час встановлення дійсних намірів сторін правочину є посвідчення ним правочинів з дефектами волі, зокрема, удаваних, фіктивних, фраздаторних правочинів чи правочинів, вчинених під впливом помилки.

6. Юридична психологія вивчає психологічну структуру особистості, досліджує характер та спрямованість поведінки особи в системі «людина - право», допомагає аргументувати мотиви й наміри порушення особою встановлених правових норм, прослідковує передумови порушення особою норм права, виокремлюючи превентивні заходи. Правильне встановлення нотаріусом

дійсності намірів сторін правочину повинне бути предметом вивчення юридичної психології.

7. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину під час екстраординарних обставин (природні катаклізми, надзвичайні та воєнні стани) має свої особливості. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році вимагає наявності у нотаріуса необхідних знань та навичок правильного використання юридичної психології, зокрема, екстремальної.

8. Можливими причинами та умовами для маніпуляцій і обману нотаріуса з боку сторін є фінансові, юридичні та емоційно-психологічні. Вони реалізуються як у взаємозв'язку один з одним, так і окремо.

9. Психологічні знання мають велике значення для підготовки та готовності нотаріуса для правильного встановлення ним дійсності намірів сторін правочину. Чинники формування психологічної готовності майбутнього нотаріуса для роботи можуть бути як індивідуально-особистісними, так і соціально-педагогічними

10. Різницю між психологічною підготовкою та психологічною готовністю нотаріуса до посвідчення правочину й ефективного та законного здійснення процедури встановлення дійсних намірів його сторони/сторін слід аналізувати на прикладах практичного зображення й моделювання практичних ситуацій.

11. Критеріями психологічної підготовки нотаріуса до майбутньої професії є вміння «реалізовувати себе», набуті знання та досвід, практичні навички, пізнавальні, комунікативні та інші здібності для вирішення задач; можливість використовувати знання, отримані від вивчення різних галузей права й інших наук, та комбінувати й застосовувати їх для вирішення конкретно поставлених проблем. Впровадження психотренінгових технологій під час здійснення навчального процесу є одним з найкращих методів вдосконалення та підвищення рівня психологічної готовності нотаріусів та майбутніх нотаріусів.

12. Впровадження психотренінгових технологій у навчальний процес може відбуватися у два етапи: 1) самотренінг, який необхідний для перевірки внутрішнього психо-емоційного стану самого нотаріуса, та 2) здобуття теоретичних та практичних навиків для зчитування психо-емоційного стану інших

осіб (сторони/сторін під час нотаріального провадження з посвідчення відповідного правочину). Ці психотренінгові технології будуть надзвичайно ефективними в подальшому не тільки протягом посвідчення нотаріусами правочину та здійснення процедури встановлення дійсних намірів його сторони/сторін, і під час вчинення будь-якої іншої нотаріальної дії в період воєнного, надзвичайного станів чи інших екстраординарних ситуацій.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НОТАРІУСОМ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН ПРАВОЧИНІВ У ОКРЕМИХ ПРОВАДЖЕННЯХ З ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВОЧИНІВ

3.1. Особливості встановлення дійсних намірів сторін правочину при посвідченні окремих правочинів

3.1.1. Встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею

Варто зауважити, що посвідчення даних правочинів, як і процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів їх сторін, відрізняється великою кількістю уточнюючих запитань для з'ясування всієї необхідної інформації. Річ у тім, що такі договори як про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею укладаються сторонами, насамперед, не для своїх інтересів, а для задоволення потреб дитини й врегулювання питань здійснення батьківства. Відтак підходити до правильного здійснення процедури ВДН сторін таких правочинів нотаріусу потрібно з особливою уважністю, аналізуючи всю інформацію детально. Крім того, батьки не завжди знають усі особливості укладення згаданих договорів та ті питання, які вони можуть врегулювати. Тому нотаріусу потрібно завчасно бути готовим запропонувати сторонам можливі шляхи вирішення поставленої ситуації або ж проговорити ті сфери життєдіяльності, які варто було б прописати в тексті правочину, аби останній був максимально ефективним [198, с. 318]. Варто зауважити, що текст договору має бути зрозумілим, а його окремі пункти й частини коректно сформульовані та однозначно трактуватися, відповідали законодавству України та інтересам дитини/дітей і їх батьків. Саме тому в умовах сьогодення українці дедалі частіше звертаються до договірному регулюванню аліментних та інших відносин з метою цивілізованого вирішення питань утримання дітей та уникнення судових спорів у сфері сімейного права [199, с. 182].

На противагу договорам про визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею основною метою укладення аліментного договору є систематичне забезпечення поточних матеріальних потреб малолітньої чи неповнолітньої дитини або ж дітей. Такий правочин має містити положення про основну та додаткову суми аліментів, визначати умови, форму, розмір, строки та порядок здійснення такого утримання. Якщо сторони не змогли згадати чи передбачити в аліментному договорі всю необхідну для них інформацію, то в майбутньому можна буде укласти договір про участь у додаткових витратах на утримання дитини [199, с. 181-182]. Варто вказати думку вчених, що не виключені також випадки, коли платниками аліментів можуть виступати одночасно як мати, так і батько, якщо дитина, наприклад, фактично не проживає із жодним з батьків і постійно перебуває в спеціалізованому навчальному, медичному, спортивному закладах тощо [200, с. 13].

Переходячи в площину встановлення дійсності намірів, нотаріусу обов'язково варто уточнити в сторін договорів про сплату аліментів або визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею наступні інформацію та дані:

- Основна та додаткова сума аліментів під час посвідчення договору про сплату аліментів на дитину. Важливо зазначити, що платник аліментів далеко не завжди хоче прописувати в договорі якісь додаткові витрати, тому нотаріусу у цьому випадку варто було б назвати можливі види витрат, які можна віднести до категорії додаткових. Потрібно зауважити, що нотаріус має саме не вказувати чи наполягати, адже такі дії явно виходять за межі його компетенції, а просто перерахувати й роз'яснити, що включається до додаткових витрат. Необхідно вказати, що самі по собі додаткові витрати можна також віднести до тих обставин, які, можливо, тільки настануть у перспективі, адже, наприклад, дитина може ще навіть не знати, що буде захоплюватися тенісом і відвідувати відповідні секції або що можуть виникнути певні проблеми із здоров'ям і потрібно буде лікування. Крім цього, до додаткових витрат можна віднести виділення коштів на екскурсії, змагання, конкурси, зокрема за межами України, спеціальний одяг та інвентар для

занять спортом і вже згаданих секцій, навчання дитини у вищому навчальному закладі або коледжі/ліцеї/школі з платною формою навчання та інше [199, с. 181-182].

- Графік і характер спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо, а також визначити взаємодію між батьками в договорі про визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею. Йдеться саме про зустрічі, проведення часу разом як сім'я, графік зустрічей чи ночівлей, певні поїздки й подорожі, розподілення свят і визначення характеру чи місця їх святкування, якщо батьки розлучені або не проживають разом, та інші приклади [201, с. 28].

- Надзвичайно ефективним для уникнення суперечок між батьками в майбутньому буде обговорити та зафіксувати в тексті правочину те, як інші члени сім'ї та родичі будуть брати участь у житті дитини. Відтак доцільним буде прописати характер спілкування та взаємодії баби й діда, як зі сторони матері, так і зі сторони бабця, та інших членів родини з дитиною [201, с. 30]. Дуже часто виникають суперечки між батьками через те, що вони не можуть ефективно розділити увагу, яку потрібно надавати дитині, а про те, що баба й дід як зі сторони батька, так і зі сторони матері, також хочуть спілкуватися з онуками – це ще складніша історія. Саме тому так важливо прописати всі ці питання в тексті договору, навіть якщо на перший погляд вони здаються очевидними чи не першочерговими, й максимально правильно встановити дійсні наміри його сторін. Такий розумний підхід дозволить зробити все можливе, аби спробувати запобігти сваркам чи конфліктам між батьками й родичами в майбутньому з таких причин: не зрозуміло, з родичами зі сторони батька або матері буде святкувати дитина Новий рік чи будь-яке інше свято; непропорційне спілкування таких родичів з дитиною; втручання баби та/або діда у виховання онуків та інші питання.

- Доцільно буде також врегулювати в договорі визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею, питання характеру комунікації з дитиною певних визначених осіб, які можуть і не мати родинних зв'язків з малолітнім/неповнолітнім. У цьому випадку маються на увазі

вітчим чи мачуха або ж ті дружина чи чоловік, з якими батьки-сторони договору одружаться чи можуть одружитися/проживати в майбутньому. Нерідко мати чи батько хочуть описати характер спілкування вказаних осіб з дитиною або ж встановити певні межі їх втручання у виховання останньої.

- Інші питання, які можуть бути особливими й важливими для кожної конкретної родини чи взаємовідносин між батьками дитини. Насамперед можна прописати навіть певні заборони, проговорені сторонами заздалегідь, наприклад, щодо гуртків, які не можна відвідувати, чи видів спорту, якими не можна займатися, якщо вони можуть поставити життя і здоров'я дитини під небезпеку.

З урахуванням викладеного можна з упевненістю сказати, що процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін є не просто обов'язковою, а надзвичайно корисною та ефективною при посвідченні договорів про сплату аліментів або визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею. Це важливо насамперед тому, що батьки, звичайно ж, хочуть посвідчити якісний договір, але можуть навіть не задумуватися про можливість чи потребу врегулювати саме такі питання або ж можуть не знати всі варіанти та опції. При цьому у нотаріуса вже є досвід, і він може порекомендувати сторонам, які пункти варто включити в договір, які питання часто прописують інші заявники в таких випадках, а найважливіше – допомогти врегулювати конкретно їхню особливу ситуацію, застосувавши принцип унікального підходу нотаріуса, раніше описаного в даній роботі. Слід також додати, що не завжди сторони правочинів раді певним порадам від нотаріусів і не хочуть вислуховувати питання чи відповідати на них, адже все й самі «прекрасно знають і можуть». Варто пам'ятати, що, по-перше, якби все було добре, і мати чи батько не мали сумнівів щодо чесності одне одного й могли самостійно владнати всі питання щодо утримання дитини, її виховання та спілкування з нею, то не прийшли б взагалі до нотаріуса, або той допоміг врегулювати ситуацію. По-друге, для нотаріуса встановлювати дійсні наміри сторони/сторін правочину не право, яке можна виконувати за бажанням, а його прямий обов'язок, встановлений статтею 44 Закону України «Про нотаріат», а тому небажання сторін відповідати на необхідні поставлені

запитання не має значення, якщо останні хочуть посвідчити відповідний договір [9; 198, с. 320-322].

3.1.2. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін шлюбного договору.

Для процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін при посвідченні шлюбних договорів також є характерною велика кількість уточнюючих запитань. Метою є не просто з'ясувати всю необхідну інформацію, а й зрозуміти для себе, чи дійсно вказані сторони розуміють особливості посвідчуваного правочину, його правові наслідки й бажають їх настання. Якщо взяти для прикладу договори про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею, то батьки в основному розуміють істотні умови цих правочинів, що можна там прописати та з якою метою вони взагалі йдуть до нотаріуса. Водночас, коли мова йде про шлюбні договори, сторони приблизно здогадуються, що в такому правочині можна врегулювати відносини подружжя, оскільки так говорять у суспільстві й показують у фільмах. Проте останні далеко не завжди розуміють можливість зміни режиму майна подружжя за цим договором, врегулювання майнових відносин і після розлучення, якщо таке відбудеться в майбутньому, та не усвідомлюють усіх правових наслідків посвідчення такого правочину.

Насамперед необхідно наголосити, що хоча люди й почали все частіше звертатися за посвідченням шлюбного договору, останній однаково не набув шаленої популярності серед суспільства. Відтак за офіційними даними в 2024 році в Україні було зареєстровано 2762 шлюбних договори, що на 7% більше ніж у 2023 році, а це приблизно один шлюбний договір на 54 шлюби. Виявляється абсолютно зрозумілим, що дана кількість посвідчуваних правочинів є значно меншою приблизно на третину ніж той показник, що був до початку повномасштабного вторгнення в Україну, але можна спостерігати певну позитивну динаміку [202; 203]. Слід також додати, що серед перепон для укладення шлюбних договорів в Україні є: по-перше, відсутність розуміння в суспільстві потреби в посвідченні

таких правочинів; по-друге, даний договір є незвичним і складним для розуміння правових наслідків, які можуть не збігатися із стандартним розумінням правового режиму майна в заявників; по-третє, панує культ любові й романтики, а посвідчення шлюбного договору неначе відразу натякає на відсутність почуттів чи роздуми про розлучення. Okремо варто зазначити, що посвідчення шлюбних договорів в Україні не відображається в єдиних і державних реєстрах, коли за кордоном у тій чи іншій формі передбачений спеціальний механізм їх реєстрації, що дозволяє зацікавленим особам отримати певну інформацію про договір чи факт його наявності [198, с.319; 204, с. 327; 205, с. 55].

Беручи до уваги вищесказане, вважаю за необхідне для кращого розуміння зазначити найбільш характерні риси шлюбного договору, охопивши найпопулярніші думки у вітчизняній правовій доктрині, відповідно до яких це буде:

- укладена та нотаріально посвідчена в установленому законом порядку угода, двосторонній правочин, згода або домовленість між особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а не лише виявили бажання в майбутньому одружитися, або подружжям щодо врегулювання майнових відносин між ними [206, с. 685; 207, с.1; 208, с. 2; 209, с. 54];

- один із способів врегулювання майнових відносин між вищезазначеними особами, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням [210, с. 372];

- договір, який також може визначати майнові права та обов'язки подружжя як батьків [211, с. 102].

Варто також наголосити, що шлюбний договір може бути змінений лише під час шлюбу, адже вносити в нього корективи після його розірвання сторони не вправі. Крім того, цікавою особливістю даного правочину є те, що окремі його пункти можуть припиняти свою дію навіть після закінчення строку дії всього договору або просто встановлюватися на певний термін, наприклад, 5 років. Зважаючи на те, що шлюбний договір за своєю природою є незвичним і багато чим відрізняється від інших правочинів і їх правових наслідків, при його посвідченні

нотаріус повинен надати особам максимально детальне роз'яснення щодо їх прав та обов'язків, які виникнуть у результаті [209, с. 54-55]. При цьому важливим і обов'язковим етапом посвідчення такого договору буде встановлення нотаріусом дійсних намірів його сторін, що допоможе як сторонам, так і самому нотаріусу впевнитися в тому, що посвідчення цього договору відбувається згідно законодавства України, буде ефективним та відповідає правильному розумінню його сторонами всіх правових і майнових наслідків.

Таким чином, при здійсненні процедури ВДН сторін шлюбного договору та роз'яснюючи його істотні умови, правові й майнові наслідки нотаріус обов'язково має уточнити, чи усвідомлює подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, наступні особливості прояву їхніх майнових прав та обов'язків за даним правочином:

- Домовленості щодо правового режиму їх майна. Особливо важливо донести сторонам наступну можливість: зміни правового режиму спільного майна на режим роздільного й навпаки; зазначення часток у спільному майні; передачі власного майна для використання на спільні потреби сім'ї; визначати правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу. Нотаріусу необхідно встановити дійсні наміри подружжя чи осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, та з'ясувати чи розуміють останні значення поняття «зміни правового режиму майна», адже саме це стає найпопулярнішою причиною судових спорів у майбутньому. Як вже зазначалося вище, сторони найчастіше не усвідомлюють можливість визначити майно, набуте в шлюбі, як особисте майно одного із подружжя, або ж навпаки - на особисте майно одного з подружжя поширити режим спільного майна. Річ у тім, що норми права, які регулюють шлюбний договір, змінюють розуміння моделі й системи правового режиму майна вже сформованої роками, адже думають, що набуте під час шлюбу – це виключно спільна сумісна власність подружжя й ніяк інакше та навпаки. Саме тому нотаріусу варто детально проаналізувати потреби сторін, їх запити й бажаний результат, з'ясувати всю необхідну інформацію й дані від них та зрозуміти, чи відповідає шлюбний договір їх потребам. Крім того, важливо пам'ятати, що

предметом шлюбного договору може бути як наявне на час його укладення майно, так і те, що може бути набуте подружжям у майбутньому [23; 211, с. 103; 212, с. 121-122; 213, с. 153].

- Домовленості щодо порядку користування спільним і роздільним майном. Щодо даного пункту нотаріусу варто уточнити розуміння сторонами того, де вони збираються в майбутньому проживати; хто буде титульним власником даної нерухомості та чи зміниться її правовий режим у випадку розлучення. У шлюбному договорі можна зазначати також наявні автомобілі, дачі, квартири, житлові будинки та інше рухоме й нерухоме майно та прописувати, що з перерахованого буде надаватися для проживання й закриття потреб сім'ї, що передаватися в оренду тощо. Крім того, можливо вказати, яким майном не можна користуватися, а яке - експлуатувати чи відчужувати, адже воно має певну цінність для власника; можна зазначити, що певна квартира перейде у власність дружини через 3 роки сумісного проживання, бо власник не впевнений до кінця в намірах цієї жінки та інше. Як можна побачити, варіантів розподілу в користуванні спільним і роздільним майном може бути безліч, але головне, щоб нотаріус максимально правильно й детально встановив дійсні наміри сторін даного правочину й роз'яснив їм його особливості та правові й майнові наслідки після нотаріального посвідчення [23; 212, с. 121-122; 213 с. 153].

- Домовленості щодо порядку управління майном. У межах даної категорії сторони шлюбного договору, зазвичай, бажають узгодити наступне: питання управління певною нерухомістю як поки триватимуть подружні відносини, так і в разі розірвання шлюбу; домовитися й прописати, хто має право голосувати за рішення щодо розпорядження коштами чи тим самим рухомим і нерухомим майном та інше. Фактично шлюбний договір можна описати як такий собі «план евакуації» на випадок екстраординарних ситуацій. Сторони найчастіше не так хочуть прописати й врегулювати правила подружнього життя стосовно майнових відносин як продумати план дій у разі розлучення. Насамперед це зручно, адже ніхто не свариться й не розпалює нескінченні суперечки з приводу того, як поділити майно, що є спільною сумісною власністю подружжя, й не ходить на

довготривалі й емоційно тяжкі судові засідання, бо в шлюбному договорі чітко прописано, що і кому буде належати [212, с. 121-122; 213, с. 153].

- Домовленості зобов'язального характеру. У цьому випадку йдеться про різноманітні угоди щодо порядку здійснення витрат на утримання спільного й роздільного майна. Зокрема, трапляються випадки, коли інший з подружжя відмовляється утримувати певне нерухоме майно за свій кошт чи за сімейні кошти, адже він не є його співвласником. Сюди ж можна віднести витрати не тільки на майно, а також на догляд за родичами, які його потребують, наприклад, свекрухи чи тещі, адже певної грошової допомоги можна надавати не лише дітям. До цієї ж категорії можна віднести витрати щодо взаємного утримання подружжя, виплати додаткових коштів на лікування тощо.

Окремо слід зазначити, що в шлюбних договорах часто прописують додаткові витрати на користь другого з подружжя, які не є обов'язковими чи необхідними для нормального життя, наприклад, на лікування. Такі суми коштів часто неформально називають «зарплата дружини» або ж рідше чоловіка, коли вони не працюють офіційно й займаються виключно сім'єю й підтримують її нормальне функціонування та не мають свого власного окремого доходу. Таким чином, у шлюбному договорі часто зазначають так звану «зарплату дружини», тобто чітко встановлено суму на місяць, яка фактично просто перераховується без умов одному з подружжя для власних витрат [198, с.320; 211, с. 103; 212, с. 121-122; 213, с. 153].

3.2 Специфіка встановлення нотаріусом дійсних намірів окремих осіб у провадженні з посвідчення правочинів.

3.2.1. Специфіка встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони правочину у разі представництва її адвокатом

Стаття 44 Закону України «Про нотаріат» покладає на нотаріуса прямий обов'язок встановити дійсні наміри кожної із сторін правочину в нотаріальному провадженні з його посвідчення [9; 214]. Варто звернути увагу на те, що заявники

досить часто запрошуюють взяти участь в нотаріальному процесі адвоката, який буде представляти їх інтереси та слідкувати за належним дотриманням процедури, розголошенням відомостей або наявністю/відсутністю порушень законодавства як своїми клієнтами, так і по відношенню до них самих. Проте сторони далеко не завжди присутні в кабінеті нотаріуса особисто, адже можуть також уповноважити адвоката бути їх представником за довіреністю, що позбавляє нотаріуса можливості встановити дійсні наміри самого заявника при безпосередньому спілкуванні. У даному контексті не можна не розглянути роль та особливості участі адвоката під час процедури з'ясування задумів сторони/сторін у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів:

1. Насамперед адвокат є юристом і володіє необхідним обсягом інформації від свого клієнта й нотаріуса та знає всі підстави й мету вчинення правочину. Відтак він може захистити інтереси особи, яка звернулася за отриманням його послуг, у нотаріальному процесі та заподіяти введення її в оману чи здійснення помилки тощо [45, с.89]. Річ у тім, що нотаріус повинен бути неупередженим і не може вказувати стороні правочину, як саме потрібно вчинити в тому чи іншому випадку або ж схилити її до певного вибору, навіть якщо для неї цей варіант буде кращим. Адвокат же навпаки може та повинен звернути увагу клієнта на найкращі варіанти; зазначити моменти, які призведуть до невігідного становища; запропонувати внесення змін до тексту договору чи іншого правочину; слідкувати за даними та інформацією, яку його клієнт розповідає в нотаріальному процесі та інше [215, с.140-141]. При цьому мова не йде про перешкоджання адвокатом проведенню процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони чи нав'язування своєї певної позиції клієнтові, адже нотаріус має з'ясувати задуми та волевиявлення саме заявника для посвідчення правочину. Функція адвоката в тому, щоб слідкувати за нерозголошенням конфіденційної інформації, яка є непотрібною для посвідчення правочину та яку можуть випитувати як нотаріус, так і друга сторона договору.

2. Варто зауважити, що адвокат не має права вказувати нотаріусу на ті дії, що йому необхідно вчинити для посвідчення правочину, та будь-яким чином

перешкоджати реалізації принципу незалежності в його професійній діяльності під час нотаріального процесу. Нотаріус самостійно встановлює алгоритм дій при процедурі ВДН сторони та визначає перелік тих запитань, що потрібні для уточнення необхідної інформації в заявника. Тому необхідно розуміти важливість дотримання принципу незалежності нотаріусів, адже відповідати за зміст правочину й ті правові та майнові наслідки, що настануть у результаті його посвідчення, буде саме нотаріус, а якщо він здійснює приватну діяльність, то ще й всім своїм майном.

3. Крім того, адвокат має виконувати свої професійні обов'язки, що обумовлені й визначені в договорі про надання правничої допомоги, та одночасно бути учасником нотаріального процесу, який діє з метою охорони прав та інтересів свого клієнта [216]. Такими діями він повинен допомагати нотаріусу в реалізації спільної мети для всіх суб'єктів відповідного нотаріального процесу, а саме законного посвідчення правочину, який би задовольняв його сторони і відповідав їх намірам. Відбувається це завдяки тому, що адвокат під час процедури ВДН одночасно слідкує як за діями свого клієнта, наданими ним документами та повідомленою інформацією, так і за поведінкою іншої сторони правочину, якщо він двосторонній. Така діяльність представника є потрібною, аби друга сторона договору не порушувала прав та законних інтересів його клієнта та не перешкоджала нормальному здійсненню нотаріального процесу.

4. Необхідно вказати, що на відміну від судового процесу, де адвокат виконує переважно функцію захисту прав, свобод та інтересів свого клієнта, під час нотаріального процесу він здійснює здебільшого охоронну функцію. Дана теза пояснюється тим, що правова охорона передбачає сукупність превентивних заходів, спрямованих на попередження й недопущення можливих правопорушень, однак захист здійснюється після того, як правопорушення вже було вчинене, а певне право особи – порушене [217, с.520, 522]. Таким чином, процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів спрямована саме на збір всієї необхідної інформації від сторони, аби правильно й законно з'ясувати її задуми для посвідчення максимально ефективного правочину й перешкоджанню виникнення

негативних наслідків для заявника в майбутньому. При цьому адвокат має здійснювати охоронну функцію в нотаріальному процесі та сприяти нотаріусу в тому, щоб він міг правильно встановити всі наміри його клієнта, а останній відповідно був задоволений результатом нотаріального процесу.

5. Слушною є думка, що діяльність адвоката в нотаріальному провадженні не позбавляє нотаріуса обов'язку виконувати вимоги як щодо роз'яснення мети, умов та наслідків учинюваної нотаріальної дії [45, с.90], так і щодо встановлення намірів сторони/сторін відповідного правочину. Оскільки адвокат є суб'єктом нотаріальних процесуальних правовідносин, він повинен бути обізнаний з характерними ознаками нотаріального процесу, його стадіями, своїми правами та обов'язками протягом їх перебігу, а також з особливостями здійснення нотаріусом процедури ВДНСП, при цьому знаючи свою роль при її проведенні [215, с.141-142]. Важливим є те, що нотаріус не з'ясовує справжність задумів адвоката так само як його клієнта, адже його/її цікавить виключно позиція й волевиявлення сторони при посвідченні відповідного правочину. Навіть коли йдеться про представництво сторони в нотаріальному процесі, то адвокат передає нотаріусу необхідну інформацію, дані чи документи від імені свого клієнта й чітко в межах повноважень, передбачених довіреністю та/або договором про надання правничої допомоги. Варто зауважити, що нотаріус не наділений компетенцією приймати якогось роду присягу від адвоката чи вимагати від нього сумлінного виконання своїх обов'язків, як це може робити суддя щодо свідків у судовому процесі. Таким чином, нотаріус має встановлювати дійсність намірів сторони правочину, яку представляє адвокат, покладаючись на чітко наданий клієнтом перелік повноважень, що зазначений у довіреності та/або договорі про надання правничої допомоги. Крім того, у разі неналежного виконання адвокатом своїх обов'язків чи перевищення встановлених меж дозволених дій, що буде протирічити волі та намірам сторони правочину, відповідати він буде безпосередньо перед своїм клієнтом. Керуючись положеннями статті 27 Закону України «Про нотаріат», нотаріус не буде нести відповідальності, якщо адвокатом повідомлено неправдиву

інформацію чи надано недійсні та/або підроблені документи як під час процедури ВДН конкретно, так і протягом усього нотаріального процесу загалом.

6. Крім того, вважаю за доцільне розглянути те, чи є можливим та обов'язковим для нотаріуса за допомогою процедури встановлення дійсності намірів виявити випадки умисних дій адвоката всупереч волі свого клієнта [218, с. 354-357]:

- Якщо аналізувати участь адвоката лише як юриста, що здійснює свою діяльність на основі договору про надання правничої допомоги, а сама сторона договору бере участь у нотаріальному процесі безпосередньо, то за таких умов нотаріуси не зобов'язані проводити вищезазначену процедуру щодо адвоката, а лише щодо сторони відповідного правочину. У цьому разі захисник буде нести відповідальність лише перед своїм клієнтом і не буде мати статусу представника сторони за довіреністю, а лише особи, яка своїми діями сприяє стороні відповідного правочину у вчиненні нотаріальної дії. Проте, хоча саме з'ясування задумів адвоката нотаріусом і не проводиться в такому випадку, я вважаю за необхідне донести до клієнта свою позицію щодо можливості змови його адвоката з іншою стороною договору. Таким чином, щоб там не радив своєму клієнту адвокат, нотаріус завжди повинен перераховувати та роз'яснювати стороні договору можливі варіанти досягнення поставленої мети та попереджати про можливі наслідки посвідчення такого правочину [9]. Для того, щоб успішно здійснити всі попередні дії, і потрібна процедура ВДН сторони, адже якщо нотаріус помітив навмисні корисливі дії адвоката або ті, що суперечать інтересам його клієнта, то можна піти зворотнім шляхом: з'ясовуємо задуми сторони договору, постійно підкреслюючи різницю у тлумаченні норм чи характеристики можливих наслідків при посвідченні правочину. Ми не можемо вказувати на якийсь певний варіант стороні, переконувати його обрати, але показати критично іншу позицію адвоката, яка збігається з позицією протилежної сторони договору, нотаріус може. Таким чином, навіть якщо клієнт все ж таки дослухається до свого адвоката, обравши цим для себе очевидно менш вигідний варіант, нотаріус нічого не зможе вдіяти, адже сторона повинна обрати для себе вектор правового руху

самостійно. Проте цим нотаріус може убезпечити себе під час імовірних майбутніх оскаржень його дій, адже буде точно знати, що здійснив всі необхідні дії для законного й ефективного посвідчення договору. Зрозуміло, що нотаріус не буде нести відповідальність за незаконні й умисні дії адвоката, але він повинен дотримуватися своїх обов'язків, серед яких є сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, аби уникнути майбутнього оскарження власних дій стороною правочину, яка або «не хотіла отримати саме такий результат», або «думала, що все це буде по-іншому». Серед варіантів можливе дорікання нотаріусу від сторони правочину, що це була його/її робота посвідчити законний, ефективний та такий правочин, який мала на меті зазначена сторона договору, і вона буде права.

- Якщо ж охарактеризувати участь адвоката як представника, що здійснює свою діяльність на основі довіреності від свого клієнта, а сама сторона договору не буде брати участь в нотаріальному процесі безпосередньо, - то в такому випадку нотаріуси мають здійснювати процедуру ВДН сторін, але не самого адвоката, а його довірителя – відповідної сторони договору. У цьому разі дещо складніше нотаріусу виявити та показати довірителю наявність умисної й незаконної співпраці його адвоката з іншою стороною правочину з таких причин: фізична відсутність сторони договору під час посвідчення договору та можливість встановити волю та дійсні наміри сторони лише читаючи відповідну довіреність. За такої умови дуже добре, якщо довіреність максимально чітко прописана та надає всю необхідну інформацію на перелік запитань від нотаріуса. Однак формулювання в тексті довіреності можуть мати досить обширний та загальний характер. Наприклад, продавець доручив адвокату продати свою квартиру «на умовах та за ціною на його/її власний розсуд», не вказавши навіть приблизних меж, бо повністю довіряє адвокату. Фактично нотаріус нічого не порушить, посвідчивши правочин з вартістю квартири не нижче ринкової ціни, але набагато меншою, ніж можна було встановити. Водночас адвокат домовився з покупцем про те, що він максимально знизить ціну нерухомості, а покупець у свою чергу сплатить йому певну суму коштів, про що в договорі не вказано. Цивільний кодекс

регулює випадки наявності зловмисної домовленості між представником однієї сторони та другою стороною при вчиненні правочину, зокрема, і його посвідченні [21]. Така незаконна угода має на меті підміну волі довірителя намірами представника з метою отримання певної вигоди для себе та/або негативних наслідків для самого довірителя. Аналізуючи наведений вище приклад, можна побачити, що адвокат зменшив вартість квартири не на користь свого довірителя та ще й отримав корисливу вигоду для себе, що можна сказати й про іншу сторону договору. Стаття 232 вказаного кодексу зазначає, що довіритель матиме право вимагати відшкодування або від представника, або солідарного з іншою стороною, адже саме вони були у змові. Проте оскарження наслідків посвідченого правочину буде мати місце, а нотаріус залучатиметься як третя особа в процесі без самотійних вимог. То що ж може зробити нотаріус, якщо має місце зловмисна домовленість та він бачить фактичні ознаки такої змови? За межі наданих у довіреності повноважень адвокат не виходив та й у нотаріуса немає чітких доказів. Не може ж він телефонувати довірителю, не знаючи, чи саме він відповідає на дзвінок, адже особа не встановлена за відповідною процедурою. Згідно з волею довірителя представник встановлює ціну на свій розсуд, адже вартість квартири могла бути оговорена адвокатом та його клієнтом раніше, і продавець дозволив йому так діяти.

На мою думку, при такій ситуації, коли все і в межах закону, і не зовсім вигідно для довірителя, ми нічого не можемо змінити за допомогою процедури ВДН сторони, адже далеко не завжди має місце якась зловмисна змова, а перетворювати нотаріальний процес на постійні підозри до всіх клієнтів ми також не можемо. Якби ж дії адвоката виходили за межі повноважень, наданих довіреністю, то тут все просто – відмовити у вчиненні нотаріальної дії, але коли представник діє на всій розсуд за дозволом довірителя, то все що залишається – це посвідчити договір, встановивши намір продавця за довіреністю [218, с. 354-357].

3.2.2. Встановлення нотаріусом дійсних намірів літніх людей під час нотаріального провадження з посвідчення правочину

Наступною категорією осіб, встановлення нотаріусом дійсності намірів яких під час нотаріального провадження з посвідчення правочинів може відрізнятися й мати свої особливості, – це люди літнього, похилого віку чи віку пізньої дорослості. Слід зауважити, що думки науковців щодо хронологічних меж літнього віку різняться, але найчастіше початком відліку вітчизняні вчені вважають вік 60 років, а зарубіжні – 65 років. Дехто з них узагалі таких меж не визначає, а характеризує й відмежовує вікові етапи якісними відмінностями [219, с.44; 220, с. 10]. З попередньою думкою варто не погодитися, адже далеко не завжди люди похилого віку відповідають стандартним стереотипам психологічного розвитку, не говорячи вже про зовнішній вигляд в епоху здорового способу життя й популяризації косметологічних послуг. Наукою, яка вивчає особливості психіки й поведінки людей літнього віку й віку пізньої дорослості, є геронтопсихологія, яка показує взаємозв'язок біологічних, соціальних і психологічних аспектів старіння [220, с. 13; 221, с. 10].

Перед тим, як охарактеризувати особливості встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочинів людей похилого віку та надати певні поради й рекомендації щодо здійснення даної процедури, спочатку потрібно проаналізувати, у чому ж вбачається особливість зазначених осіб. Як було сказано вище, у наш час люди похилого віку можуть зовсім не виглядати на свій вік, звичайно, у гарному сенсі, а фізично й психологічно випереджати багатьох молодих людей. Проте далі буде наведено позиції вітчизняних вчених й статистичні дані, які покажуть, що абсолютно недарма виділяють певні вікові категорії й відповідні їм фізичні й психологічні зміни, які відбуваються з переважною більшістю людей з настанням певного віку. Цей аналіз наочно продемонструє, чому потрібно застосувати до людей похилого віку трішки інший, відмінний підхід і на що нотаріусу потрібно звернути увагу протягом з'ясування їх задумів як сторони під час посвідчення правочину.

Таким чином, серед характерних рис людей похилого віку й особливостей вікових змін даної категорії, які варто врахувати нотаріусу при взаємодії з даними особами протягом встановлення дійсності їх намірів у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів, можна навести такі:

1. Розпочати варто з психічного розвитку особистості, яким є процес кількісних і якісних змін психіки людини, що зумовлюють формування й функціонування особистості. Якщо ж говорити про закономірності такого розвитку людей літнього віку, то у вітчизняній доктрині наводяться такі, як: нерівномірність, варіативність, пластичність і компенсація [220, с. 14; 222, с. 104].

Головними чинниками, які визначають психічний розвиток літньої особистості, є наступні: біологічні, до яких відносять спадковість і вродженість, якими людина наділена саме від народження, наприклад, схильністю до певних хвороб у літньому віці, та соціальні чинники, якими є вплив природного й соціального середовищів на життєдіяльність людини. До останнього виду чинників слід віднести асоціальний спосіб життя, або коли людина проживає на території, де постійно трапляються екологічні катастрофи чи природні катаклізми, або життя в період воєнного часу, яке так знайоме українцям сьогодні тощо [220, с. 16; 223, с. 158].

2. Продовжуючи розвиток даної теми, не можна оминати теми сфер старіння людини, які поділяють у вітчизняній правовій доктрині на наступні види:

- Біологічне старіння проявляється у вікових змінах в організмі людини, які настають з віком, і в зростанні його вразливості через зниження ефективності роботи як різних органів зокрема, так і всієї системи в цілому, що збільшує імовірність смерті особи.

- Соціальне старіння виявляється в обмеженні зв'язків із соціальним світом і зниженні соціального статусу людини. З віком соціальне середовище особи починає поступово змінюватися, адже відбувається кадрова ротація на роботі, і колеги вже не ті, які супроводжували людину все життя, друзі можуть переїхати або ж взагалі піти з життя. Діти, які спочатку були постійно поруч, покидають батьківський дім і починають будувати власне, бурхливе й самостійне життя та

далеко не завжди можуть навідуватися чи хоча б телефонувати батькам щоденно. Тому нерідко трапляються ситуації низької соціальної активності літньої людини або ж майже повної її самотності, що безперечно впливає на психоемоційний стан останньої.

- Третім видом старіння людини є психологічне, яке відображається саме в специфічному відчутті психологічної старості особистості. Такий різновид старіння може бути як передумовою біологічного згасання системи організму, так і наслідком певних вікових фізіологічних змін. У результаті чого трапляється погіршення пам'яті та уваги, зростання тривожності та репресивності, ускладнення пристосування до змін оточення та інше [220, с. 23; 222, с. 110].

3. Продовжуючи дану тему, слід зазначити, що науковці процес старіння поділяють на два протилежні способи: нормальне та патологічне, що стосується як біологічного, так і психологічного видів старіння.

Розпочати аналіз вважаю за доцільне з нормального старіння, яке відбувається в людини з віком, хочемо ми того чи ні. Проявляється воно в зниженні пам'яті та уваги, уповільненні темпу психічної діяльності, появі незначних труднощів під час формування нових навичок чи здійснення більш складних операцій. Насамперед з віком пов'язані ще й такі прояви старіння організму, як: зміна психіки й поведінки, зниження фізичної і розумової працездатності, рухової активності, порушення регуляції внутрішніх процесів, звуження поля уваги, труднощі розподілу й переключення уваги, запам'ятовуванням та відтворенням інформації тощо [220, с. 23, 61-62]. Варто також додати, що з 50-60-річного віку починається активний процес загибелі нейронів, і в старечому віці може досягати від 30 до 50 %, що є просто вражаючою статистикою й неминучою ситуацією. Як наслідок вищесказаних проявів нормального старіння особи, усе це призводить у результаті до зниження працездатності, розладів сну, емоційної нестійкості, ослаблення уваги й пам'яті, що не може не відобразитися на поведінці людей похилого віку. Важливо зауважити, що перерахований вище невичерпний перелік послаблень фізіологічних функцій зображує саме нормальний тип старіння

людини, адже останній, зазвичай, відбувається поступово у порівнянні з патологічним різновидом [220, с. 23, 59; 224, с. 57-59].

Аналіз і характеристика нормального типу старіння доводить той факт, що навіть коли до нотаріуса звертається особа літнього віку, майбутня сторона правочину, яка має чудовий зовнішній вигляд і не поводить дивно чи не має ознак психічного розладу, властивих людям певного віку, вона однаково має внутрішні незворотні процеси старіння. Це зовсім не означає, що така особа нічого не розуміє, не пам'ятає, плутає факти й таке інше, але вона може з великою вірогідністю мати до цього схильність, і подібні прояви тільки збільшуватимуться з часом. Вищенаведені характеристики показують, що гіперактивні люди літнього віку із здоров'ям і світлим розумом молодшої людини скоріше виняток з правил, ніж загальна статистика. Саме тому нотаріусу потрібно проявляти до таких людей більше терпіння й уваги, аби професійно виконати свою роботу й посвідчити законний й ефективний правочин, який згадані сторони чи їх родичі не захочуть оскаржувати в майбутньому до суду.

4. На противагу нормальному типу старіння людини під час патологічного, передчасного старіння до вже згаданих вище проявів додаються порушення мовлення та мислення, зайва тривога та безпричинний неспокій і відчуття страху, наявність хибних симптомів та інше. При цьому розвиток руйнівних вікових змін стається раніше від нормального та/або з більш вираженими проявами. Результатом передчасного старіння є обмеження інтересів людини, незадоволення життям, дестабілізація особистості, її дезадаптація загалом. Серед найбільш поширених психічних порушень у літньому віці виокремлюють такі: деменція; хвороба Альцгеймера; синдром Бенсона; депресія, іпохондрія тощо [220, с. 24, 66].

Відтак аналіз патологічного старіння тільки підтверджує необхідність виокремлення людей літнього віку, які виступають стороною/сторонами правочину при його нотаріальному посвідченні, в окрему категорію осіб, встановлення нотаріусом дійсності намірів яких буде мати певні особливості, як і підхід, що буде до них застосовуватися. Насправді спілкування з людьми похилого

віку може бути досить складним, адже не завжди зрозуміло, чи особа має звичайні характеристики нормального типу старіння з власними особливостями характеру й темпераменту, чи маємо справу з деякими хворобами психіки, які перешкоджають посвідченню правочину. Державного реєстру недієздатних осіб чи осіб, дієздатність яких є обмеженою, щоб перевірити наявність у сторони правочину стійких чи хронічних розділів, наразі немає, медичну карту переглядати не можна, тому нотаріус має сподіватися виключно на себе й свої навички спостереження й аналізу. Симптоми хвороби можуть не виглядати дивно, на перший погляд. Можливо, людина хвилюється, тому що відчужує майно й переживає за наслідки, або забуває дані, має порушення дикції, плутає факти чи просто нервує – не можна однозначно сказати, що перед вами людина з передчасними ознаками старіння чи певними розладами психіки, властивих людям літнього віку. Саме для цього й доцільно знати характерні моделі поведінки різних верств населення, людей певного віку й статі, вплив надзвичайних і екстраординарних обставин на психіку людей. Потрібно вміти помічати важливі деталі, щоб убезпечити себе від маніпуляцій і обману з боку сторін правочину, які звертаються до нотаріуса за його нотаріальним посвідченням. Варто зауважити, що надана вище інформація не має перетворити нотаріусів у параноїків, які мають масово відмовляти людям похилого віку, бо першим постійно здаються ознаки патологічного типу старіння й нерозуміння людиною сказаного чи запитаного нотаріусом. Проте придивлятися до таких осіб, аналізувати надану ними інформацію, дані й відповіді на запитання потрібно з особливою уважністю, пам'ятаючи про можливі ризики.

Беручи до уваги вищесказані думки вчених, статистичні дані та наявні характеристики видів і типів старіння людини, можна зробити висновок про важливість і необхідність застосування нотаріусом до людей похилого віку особливого алгоритму при встановленні дійсності їх намірів під час посвідчення відповідного правочину. Потрібно пам'ятати, що кожен має свої психофізіологічні особливості, проблеми, особливості поведінки, переживання, труднощі, усі ми по-

різному адаптовані до умов зовнішнього середовища й кардинально відрізняємося як особистості, а тому й підходи мають бути іншими [220, с. 13].

Таким чином, вважаю за необхідне навести наступні особливості й поради в спілкуванні з людьми похилого віку стороною/сторонами правочину як протягом його посвідчення загалом, так і під час встановлення дійсності їх намірів зокрема:

- Першою рекомендацією буде поступовий підхід протягом встановлення дійсності їх намірів із обов'язковим завершенням кожного етапу, що спрацьовує краще, ніж відразу охопити все й відразу. Для прикладу, людина літнього віку хоче подарувати онуку майно й починає задавати одночасно запитання про податки, показувати всі документи, що принесла із собою, і не тільки щодо визначеної квартири, потім відразу уточнює за реєстрацію і чи буде ця квартира тільки онука та інше. Велика вірогідність того, що така спроба осягнути всі важливі для сторони правочину критерії призведе до того, що вона може заплутатися в роз'ясненнях нотаріуса, забути запитати важливу для себе інформацію. У результаті підготовка до посвідчення бажаного правочину може затягнутися, адже не принесено повний перелік необхідних документів, а нові пояснення можуть змінити рішення дарувальника щодо доцільності посвідчення договору тощо. За таких обставин для повноцінної реалізації поступового підходу не зайвим буде збільшення за потреби кількості уточнюючих запитань від нотаріуса, адже краще двічі уточнити, ніж взагалі не виявити важливі дані, що можуть перешкодити посвідченню правочину.

- Варто зазначити, що характерною рисою, властивою переважній більшості людей похилого віку, є повільність як у роздумах, так і у відповідях чи діях, а тому необхідною реакцією нотаріуса на таку особливість буде терпіння. Звісно, що всі ми різні, з відмінними типами темпераменту й характером, але нотаріус насамперед професіонал і має виконувати всі свої дії з повагою до заявників відповідно до Правил професійної етики нотаріусів України, сприяючи розвитку довіри до своєї професії в суспільстві [74]. Дійсно, треба визнати, що в силу перерахованих вище особливостей поведінки людей літнього віку з нормальним та передчасними типами старіння, далеко не завжди вдається зрозуміти сказане з першого разу чи зберігати внутрішню рівновагу й спокій. Часто навіть дивуєшся

тому, що сторона правочину похилого віку, яка є громадянином України, наче й спілкується рідною для нас державною мовою, а перекладач явно не завадив би. Зокрема буває складно розібратися в перипетіях родинних зв'язків, переоформленнях/ недооформленнях майна в минулому та іншому. Додати до всього цього ще й неоднозначні бажання й рішення щодо того, який же все-таки правочин ця сторона правочину бажає посвідчити, – одним словом терпіння точно не завадить в деяких ситуаціях. До того ж дуже часто сторони правочину, а особливо люди літнього віку, використовують такі слова й фрази, як: «переписати майно» і «доручення». Проблема в тому, що ці слова можуть у думках зазначених осіб означати просто купу різних варіантів і не завжди можна одразу зрозуміти, чи сторона правочину хоче посвідчити заповіт, чи договір дарування, чи договір довічного утримання, чи навіть елементарну довіреність. Використання таких слів під час пояснення майбутньою стороною правочину мети свого звернення до нотаріуса є класичним прикладом того, як процедура встановлення останнім дійсних намірів такої сторони/сторін правочину розпочинається вже зі стадії відкриття нотаріального провадження, як вже було зазначено в цій роботі. Зокрема, далеко не завжди заявники взагалі знають, за посвідченням якого правочину вони звертаються й чи саме така нотаріальна дія потрібна, тому з'ясування задумів допомагає потенційній стороні правочину визначитися й прийняти рішення щодо подальших дій.

- Наступний момент, на якому варто зосередити увагу, - це складність виявлення маніпуляцій з боку людей літнього віку. Пов'язана така проблемність з широким спектром характерних рис, які є нормою для вікової категорії таких осіб, що проявляється в біологічних, соціологічних і психологічних змінах у житті останніх, як вже зазначалося в даній роботі. Саме тому не завжди зрозуміло, чи людина хвилюється, запинається й забуває прості факти із свого життя як прояви нормальних фізіологічних та розумових процесів для певної вікової категорії, або ж вона нервується, сидячи в кабінеті нотаріуса, бо є що приховувати, або бажає навмисно справити враження розгубленої людини похилого віку. Не потрібно забувати, що люди похилого віку – це колишні молоді особи із своєю історією,

гарними й поганими моментами, які робили помилки в минулому, а тому навіть обманщик, маніпулятор, крадій та інші недобросовісні люди колись можуть постаріти й стати милими й непримітними людьми похилого віку. Зрештою зовнішність оманлива й перед нотаріусом може сидіти як жінка похилого віку-жертва психологічного впливу й тиску з боку третіх осіб або ж інший варіант – жінка похилого віку, яка є частиною маніпулятивної схеми з метою обкрадання людей. Відтак варто зауважити, що 100% розмежувати признаки старечих хвороб чи звичайного прояву ознак старіння, які в сукупності є результатом знервованості через хвилювання й екстраординарні обставини, військовий стан в Україні, надзвичайно складно, але можливо. Потрібно пам'ятати, що процедура встановлення нотаріусом дійних намірів сторін правочину є не просто обов'язковою, а й надзвичайно важливою для посвідчення законного й ефективного правочину, а тому орієнтуватися в психології поведінки людей різних вікових категорій є бажаним навиком. Для прикладу можна розглянути ситуацію посвідчення заповіту, коли заповідач 73 років не може згадати прізвище, ім'я та по батькові своїх онуків, плутає їх дати народження, не пам'ятає, чи була квартира куплена в шлюбі, сильно нервується та інше. Зазначені прояви поведінки можуть бути або ознакою знервованості, тоді нотаріуса має цікавити причина такого хвилювання при складанні тексту заповіту, або нормальними проявами старіння конкретної особи в певному віці, або ж симптомами якої-небудь хвороби, характерної для людей похилого віку. Якщо це стійка чи хронічна хвороба, яка перешкоджає усвідомленню останньою значення своїх дій та можливості посвідчити правочин, який би відповідав її намірам і вільному волевиявленню, то в такому разі нотаріус взагалі має відмовити такій особі у вчиненні нотаріальної дії. Таким чином, при встановленні дійсних намірів сторони/сторін правочину, якими є люди похилого віку, нотаріус має бути надзвичайно терплячим, уважним до деталей і підходити до даного процесу комплексно.

- Наступною характерною рисою людей похилого віку, на яку варто звернути увагу, є тривожність, яка, як показує практика, має тенденцію тільки посилюватися в кабінеті нотаріуса. Якщо йдеться про хвилювання, яке не переростає в певну

форму параної, то така реакція може бути навіть зрозумілою, адже люди похилого віку звертаються до нотаріуса найчастіше для посвідчення правочинів, пов'язаних з розпорядженням рухомим і нерухомим майном, яке вони накопичували все своє життя. Саме тому особи літнього віку відверто бояться не так спілкування з нотаріусом і відповідей на його питання протягом здійснення ним процедури встановлення дійсності їх намірів, як страх усвідомити щось неправильно. Також ніяковіють від свого нерозуміння законодавства України й правових і майнових наслідків посвідчення того ж заповіту, чи договору дарування, чи спадкового договору та інше. Люди похилого віку найчастіше переживають, що їх обдурять, переоформлять майно на когось іншого, бо надали свої дані, нерідко не довіряють власним родичам і бояться залишитися без нічого, одночасно бажають внести дані до реєстрів, бо так треба, і в цей же час довіряють лише документам у паперовому вигляді. Вважаю за потрібне зауважити, що в зазначених вище й подібних випадках хвилювань сторони правочину, наприклад, людини літнього віку, здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсності її намірів є не просто обов'язковою, а й надзвичайно ефективною. Пояснити останню тезу можна тим, що коли сторона/сторони правочину, особливо люди похилого віку, мають певні переживання щодо свого майна та майбутніх наслідків щодо нього, то з'ясування нотаріусом задумів буде навпаки заспокоювати зазначених осіб. Насамперед нотаріус поступово уточнює потрібні дані й інформацію, а відповідна сторона правочину має змогу запитати все, що її турбує чи незрозуміло щодо процедури посвідчення відповідного правочину й вибору саме того, що найбільш підходить під її запити, та наслідків посвідчення й альтернативних варіантів, які може запропонувати нотаріус у певному випадку тощо.

- Окремо слід зазначити таку особливість мислення людей похилого віку як недовіра до професії нотаріуса в цілому. Додається до цього ще й численна кількість установок, за якими представники цієї професії бажають тільки заробити гроші й не завжди рекомендують найсприятливіші чи найбільш ефективні варіанти для осіб, які до них звертаються. На жаль, така ситуація з недовірою є досить розповсюдженою й не дуже добре сприяє зміцненню авторитету до професії

нотаріуса в суспільстві. Пов'язана така скептичність з власним негативним досвідом чи тим, який був у близьких і знайомих осіб. До того ж пересічні громадяни часто не орієнтуються в законодавстві України, особливо у сфері нотаріату, що в комбінації з недовірою спотворює бачення особи реальної картини. Для прикладу можна розглянути ситуацію, коли сусідка майбутньої сторони правочину нещодавно подарувала квартиру своїй дочці й не сплачувала податки. Через певний час вже згадана сторона правочину, людина похилого віку, захотіла подарувати майно своїй двоюрідній сестрі й щиро дивується тому, що в її випадку відповідні податки сплатити потрібно. Звичайно, що в такому разі особа спочатку намагається довести, що її сусідка зверталася за посвідченням такого самого правочину й все було інакше, а нотаріус в її очах буде виглядати як людина, яка хоче стягнути з неї додаткові кошти, скільки не пояснюй і не демонструй норми законодавства. Беручи до уваги вищевказану особливість, нотаріус має терпляче й наполегливо роз'яснювати людині літнього віку особливості посвідчення правочину в її конкретному випадку, його правові й майнові наслідки, демонструючи норми закону. Крім того, не завадить також коротко провести паралель і пояснити ситуацію тої особи, з якою сторона правочину порівнює свою, роз'яснивши в чому різниця. Якщо ж таких дій не зробити, то розуміння цього у вказаній людині літнього віку сторони правочину не з'явиться на відміну від відчуття, що нотаріус намагається ввести її в оману [219, с.46-49].

3.2.3. Встановлення нотаріусом дійсних намірів іноземців під час нотаріального провадження з посвідчення правочину

Як можна зрозуміти одразу, найбільшою складністю для нотаріуса в цьому випадку буде незнання тої мови, якою володіє іноземець, що звернувся з метою посвідчення певного правочину. У випадку, коли нотаріус знає відповідну іноземну мову в обсязі, який є достатнім для спілкування й розуміння сторони правочину – іноземця, питання про якісь особливості в процедурі ВДН зникає. У даному випадку це буде просте з'ясування задумів, адже нотаріус володіє відповідною мовою, розуміє співрозмовника, повноцінно спілкується з ним, тому

все проходить за стандартною процедурою, якщо немає інших екстраординарних обставин.

Однак, якщо нотаріус не знає потрібної мови, то відповідно він не розуміє сказаного стороною/сторонами правочину чи написаного в документах, а тому виникає необхідність залучати до нотаріального процесу особу, яка має відповідний диплом та знання іноземної мови, – перекладача. За таких умов, для нотаріуса здійснювати процедуру ВДН протягом посвідчення правочину стороною якого виступає іноземець, стає складнішим, адже виникають певні особливості. Фактично нотаріус опиняється в ситуації, коли єдиним зв'язком між усвідомленням стороною/сторонами правочину його істотних умов, змісту та правових наслідків, розумінням останнього сказаного чи запитаного нотаріусом і навпаки, є стороння особа-перекладач. Не можна не погодитися з думкою, що завжди відчуваєш себе більш впевненим, коли особисто виконуєш усі необхідні дії, а в такому випадку нотаріус лише «сподівається» на добросовісність, досвідченість та досконалість знань обраного перекладача, навіть якщо в нього є диплом.

У даній роботі вже неодноразово була охарактеризована необхідність і доцільність застосування нотаріусом протягом нотаріального провадження з посвідчення правочинів навичок та знань з курсів психології, логіки, філософії, соціології та психіатрії, аби комплексно підійти до певної ситуації. Зрештою, навіть якщо проілюструвати ідеальну співпрацю між нотаріусом та перекладачем з потрібною кількістю уточнюючих запитань і досконалими знаннями мови останнім, - це однаково не можна назвати 100%-во повною картиною в розумінні нотаріуса. Річ у тім, що через необхідність залучати до нотаріального процесу третьої особи виникає такий собі «трикутник комунікації», коли між повноцінним розумінням й безпосереднім спілкуванням між нотаріусом та стороною/сторонами правочину перебуває інша людина. У результаті хтось щось не дочув, не зрозумів, посоромився уточнити в нотаріуса, не зміг сформулювати правильно та інші приклади, до яких ще додається психоемоційна складова й витрачений час на сам переклад. Зрештою, підозріла реакції від сторони правочину може відбутися

запізно або непомітно для нотаріуса, через що виникає ризик пропустити ознаки маніпуляцій, до яких іноземці так само вдаються. Крім того, залучення до нотаріального процесу кваліфікованого й дипломованого перекладача не запобігає можливим незаконним діям з боку останнього, адже може мати місце цілеспрямоване перекручення слів, фраз і фактів з метою спотворення правильного розуміння між нотаріусом та стороною/сторонами правочину.

Варто зауважити, що надзвичайно складно нотаріусу запобігти виявленню умисних порушень з боку перекладача чи банального непорозуміння між останнім і стороною протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину, не знаючи відповідної іноземної мови. Треба визнати, що необхідно просто змиритися з тим фактом, що як під час спілкування між стороною правочину іноземцем і нотаріусом, так і протягом здійснення останнім процедури ВДН такої сторони/сторін, має обов'язково бути присутньою третя особа – перекладач. Зрештою, таку ситуацію потрібно прийняти і, з одного боку, сприймати це як перевагу й можливість взагалі посвідчувати правочини, стороною якого є іноземець, що тільки розширює доступ заявників до надання нотаріальних послуг. З іншого ж боку, аби нотаріусу мінімізувати ризик бути введеним в оману саме перекладачем, можна вказати серед порад вивчення іноземних мов, хоча б англійської. Звісно, така теза може бути сприйнята скептично чи навіть як жарт, але англійська є офіційною міжнародною мовою, яку знає більшість населення навіть нашої держави. Відтак, коли до нотаріального провадження з посвідчення правочину залучається перекладач з французької, китайської, іспанської та інших мов, досить непогано мати можливість поспілкуватися тією ж англійською із спірних питань, якщо сторона правочину нею також володіє.

Крім того, доцільно обирати тих перекладачів, які не просто мають диплом відповідного рівня й гарно знають мову, а чудово розуміються саме на юридичній складовій такої іноземної мови, яка відрізняється й має цілий перелік необхідної термінології. Перекладач має знати, як виглядають юридичні документи, які їх необхідні складові й реквізити, а не просто вміти спілкуватися на побутові теми, що може спотворити розуміння тексту, адже переклад буде «буквальним».

Водночас, якщо порушенням, які сталися з вини перекладача, все ж таки не вдалося запобігти й відбувається оскарження дійсності відповідного правочину до суду, то вважаю за необхідне серед порад зазначити й вказати на ефективність проведення аудіо- чи відеозапису з превентивною метою. У даній роботі мною було запропоновано здійснення нотаріусом фіксації нотаріального провадження з посвідчення правочину, коли має місце залучення перекладача. Таким чином, аудіо- чи відеозапис самого процесу ВДН сторони/сторін правочину може виявити недоліки перекладу, незрозуміння клієнтом того, що каже нотаріус і навпаки. Отже, здійснення нотаріусом фіксації може бути надзвичайно ефективним у контексті доведення порушень у вищезгаданій процедурі, які трапилися з вини перекладача.

3.2.4. Встановлення нотаріусом дійсних намірів осіб з вадами слуху та зору під час нотаріального провадження з посвідчення правочину

Характеризуючи здійснення нотаріусом процедури встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину, якими виступають особи з вадами слуху та/або зору, необхідно наголосити, що в даному випадку також наявні певні свої особливості. На противагу ситуації, коли стороною договору або іншого правочину є іноземець, у вищезазначеному випадку особа розуміє нашу державну мову й знає її, але в силу своєї хвороби чи вади слуху та/або зору не може спілкуватися, або чути, або бачити й відповідно читати, або повноцінно сприймати інформацію й самостійно комунікувати без сторонньої допомоги. З однієї сторони, охарактеризовані вище випадки є зовсім різними, адже відрізняються причини неспроможності сторони/сторін правочину самостійно донести до нотаріуса свою думку, відповісти на запитання чи поставити свої власні та здійснити інші необхідні дії без допомоги перекладача чи сурдоперекладача. З іншого боку, особливістю в обох випадках протягом здійснення нотаріусом процедури ВДН сторони/сторін того чи іншого правочину якраз є потреба й обов'язковість залучення до нотаріального провадження третьої особи, яка буде здійснювати переклад й забезпечувати зв'язок між нотаріусом і відповідною стороною.

Відтак, як протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину загалом, так і під час здійснення процедури ВДН його сторони/сторін, якими виступають особи з вадами слуху та/або зору, зокрема, нотаріус в обов'язковому порядку залучає сурдоперекладача. Цією особою виступає спеціаліст з передачі для глухих, німих, глухонімих осіб усної мови за допомогою рухів пальців та рук відповідно до спеціально розробленої системи [52, с. 175-176]. За сутнісними ознаками сурдоперекладач є тим самим перекладачем, проте в нашому випадку відрізняється лише його спеціалізація й спосіб передачі інформації та забезпечення зв'язку між нотаріусом та відповідною стороною правочину. Якщо порівнювати особливості діяльності та аналізувати пануючу думку в правовій доктрині, то можна погодитися з тим, що процесуальний статус і становище сурдоперекладача, його права та обов'язки, відповідальність і вимоги, які до нього мають пред'являтися, є аналогічними статусу перекладача [52, с. 177-178]. В той же час, варто зауважити, що залучення сурдоперекладача у нотаріальний процес має свою специфіку [225, с. 54].

Продовжуючи розвиток даної теми, слід зауважити, що так само, як і в ситуації з необхідністю залучення перекладача з іноземної мови, присутність сурдоперекладача не змінює вже згаданого «трикутника комунікації» між нотаріусом, сурдоперекладачем та відповідною стороною правочину з вадами слуху та/або зору. До того ж ризик для нотаріуса неправильно зрозуміти реакцію, пояснення чи емоції відповідної сторони правочину чи бути введеним в оману самим сурдоперекладачем за таких обставин є вищим, ніж коли має місце переклад з однієї мови на іншу. Звичайно, нотаріус не несе відповідальності за неправильний переклад чи сурдопереклад, який стався з вини перекладача/сурдоперекладача, адже це відповідальність останніх та їх обов'язок здійснити всі необхідні від них дії належним чином. Проте, нотаріус, як і інші види юридичних спеціалізацій, є дуже серйозною професією, особливо за умов, коли несеш відповідальність за негативні наслідки всім своїм майном і діловою репутацією. Саме тому, коли в нотаріальному провадженні з посвідчення правочину бере участь перекладач, то нотаріус хоча б має опції поспілкуватися з відповідною

стороною правочину англійською мовою, якщо всі присутні нею володіють, або навіть застосувати певні додатки й девайси для перекладу. Звичайно, що такі пристрої не застосовуються для перекладу тексту документу з метою не залучати відповідного дипломованого знавця мови, а лише для самозаспокоєння, так би мовити, якщо мають місце хвилювання, неточності, непорозуміння тощо.

У випадку з сурдоперекладачем все дещо складніше, адже рекомендувати нотаріусам для більшої впевненості вивчати мову жестів, щоб бути в безпосередньому контакті з відповідною стороною правочину, як мінімум немає сенсу. Водночас актуальною залишається порада із здійсненням нотаріусом фіксації нотаріального провадження з посвідчення правочину з превентивною метою, коли має місце залучення сурдоперекладача. Насамперед аудіо- чи відеозапис самого процесу ВДН сторони/сторін правочину може виявити недоліки сурдоперекладу, нерозуміння стороною правочину того, що каже нотаріус і навпаки. Фіксація, безумовно, є надзвичайно ефективною в контексті доведення вищенаведених порушень з вини сурдоперекладача у випадку оскарження дійсності відповідного правочину до суду в майбутньому.

Важливим моментом, на який варто звернути увагу, є відсутність юридичної освіти в перекладачів та сурдоперекладачів, вони фактично є звичайними пересічними громадянами, основною функцією яких під час нотаріального провадження з посвідчення правочинів є переклад тексту документу та усної мови. Водночас, як і перекладач, сурдоперекладач має забезпечувати так званий зв'язок сторони правочину з вадами слуху та/або зору та самим нотаріусом, що є явно завданням із зірочкою, адже зрозуміти нотаріусу справжню й непідроблену реакцію такої сторони стає ще складніше, ніж у випадку з іноземцем. Пояснити це легко, бо дуже багато можна з'ясувати по невербальним сигналам, емоціям, інколи навіть погляд і дивна реакція мають значення, а у випадку із залученням сурдоперекладача комунікація відбувається наче із запізненням, що є, звісно ж, недоліком у такій ситуації. Проте необхідно зауважити, що всім зазначеним недолікам у даному разі кореспондують і значні переваги, адже законодавець передбачив можливість людям з вадами слуху та/або зору повноцінно брати участь

як в нотаріальному процесі загалом, так і протягом нотаріального провадження з посвідчення правочину зокрема. У таких сторін правочину зберігається можливість комунікації з нотаріусом та врегулювання своїх питань, що входять до компетенції останнього, хоча і з вищезазначеними недоліками.

Продовжуючи розвиток даної теми, варто звернути увагу на певну особливість, яка впливає з вже згаданої відсутності юридичної освіти в перекладачів та сурдоперекладачів. На мою думку, за таких обставин нотаріус має слідкувати також і за тим, щоб перекладач чи сурдоперекладач правильно зрозумів зміст того, що потрібно переказати й роз'яснити відповідній стороні правочину й навпаки. Дане уточнення є надзвичайно важливим, адже за звичайних обставин заявники задають багато уточнюючих питань, щоб правильно все зрозуміти й зробити правильний вибір, що вже казати про вищезгадану ситуацію. Як зазначалося раніше в даній роботі, перекладачі чи сурдоперекладачі виступають сполучною ланкою, тим самим зв'язком між стороною правочину й нотаріусом, а тому останньому виявляється надзвичайно важливим переконатися в тому, щоб для початку зазначені особи правильно зрозуміли зміст посвідчуваного правочину і його правові наслідки. Крім того, процедура встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину є непростою, адже потребує сконцентрованості, уваги до деталей та за необхідності уточнюючих запитань для з'ясування потрібної інформації й даних та свого роду «зчитування» поведінки вказаних заявників і їх реакції на те, що відбувається. Після роз'яснення необхідної інформації перекладачеві чи сурдоперекладачеві вже наступним етапом буде залучення вищевказаних дипломованих перекладачів у так званий «трикутник комунікації» між нотаріусом, відповідною стороною правочину з вадами слуху та/або зору й згаданими перекладачами.

3.2.5. Особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, якими є малолітні й неповнолітні, недієздатні й обмежено дієздатні особи

Окремо слід охарактеризувати можливість та особливості здійснення нотаріусом процедури ВДН сторони правочину, якою виступає малолітня чи неповнолітня, недієздатних чи обмежено дієздатна особа. Законодавство України чітко розмежує, які дії мають право вчиняти зазначені особи самостійно, а які вже потребують додаткової згоди батьків, опікунів чи піклувальників та органу опіки й піклування. Зокрема, до другої категорії, яка передбачає наявність додаткової згоди вищевказаних особи, входить і нотаріальне посвідчення відповідних договорів [21, 23]. Виходячи з норм чинного законодавства, коли стороною правочину юридично є малолітня чи неповнолітня, недієздатна особи, у їх інтересах діє законний представник або піклувальник щодо обмежено дієздатних осіб [21]. Таким чином, виходить ситуація, коли юридично стороною відповідного договору виступає одна особа, але дійсність її намірів при безпосередньому спілкуванні ніхто не встановлює. Справа в тому, що нотаріус комунікує за таких умов саме з їх законними представниками чи представником, окрім певних винятків. Відтак нотаріуса у зазначених вище випадках цікавить факт дотримання прав дитини діями таких законних представників та/або піклувальників, за чим слідкує й орган опіки та піклування.

Варто зауважити, що за таких умов нотаріус не встановлює дійсні наміри малолітньої, неповнолітньої, недієздатної чи обмежено дієздатної осіб так, як це трапляється за звичайної ситуації із особами, що мають повну цивільну дієздатність. За сутнісними ознаками нотаріус не запитує в малолітньої особи, чи дійсно вона бажає продати саме цю квартиру або ж її частку, подарувати певне рухоме чи нерухоме майно або ж передати його в оренду – усі ці питання уточнюють у батьків такої дитини. Відмінним від законного представництва є також і договірне, адже не дивлячись на присутність представника в таких відносинах, усі його повноваження чітко прописані в довіреності, і останній має здійснювати дії виключно ті, які були зазначені довірительом. Зрештою, у таких випадках нотаріус може ознайомитися із справжньою волею довірителя, хоча й безпосереднього спілкування з останнім у нотаріуса не відбувається. Дійсні наміри довірителя просто зазначаються в довіреності, а представник лише передає

необхідну інформацію нотаріусу. У випадку із законним представництвом дійсні наміри сторони правочину не встановлюються, а всі необхідні дії й так звану волю й бажання останнього втілюють батьки або інші законні представники.

Продовжуючи дану тему, слід зазначити певне виключення з вищезазначеної ситуації, коли дійсні наміри певної категорії все ж таки можуть встановлюватися нотаріусом – це неповнолітні особи, які згідно законодавства України набули повної цивільної дієздатності. У даному випадку, не дивлячись на вік особи, нотаріус має встановлювати дійсні наміри такого неповнолітнього на загальних підставах. Проте, на мою думку, варто звернути увагу на те, що вік все ж таки має значення, адже така особа могла ще навіть не закінчити школу й не отримати відповідний рівень освіти й диплом. Такі неповнолітні особи здобули повну цивільну дієздатність завчасно, але це не робить їх дорослими й досвідченими, вони не знають особливостей посвідчення правочину й навряд чи взагалі читали законодавство України, у тому числі й у сфері нотаріату. Тому роз'яснювати таким сторонам особливості посвідчення правочину, його істотні умови та майнові й правові наслідки, а також встановлювати їх дійсні наміри – це обов'язок нотаріуса, який потрібно здійснювати відповідально, розуміючи обставини й особливість ситуації.

Висновки до Розділу 3

1. Встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину має свої особливості при посвідченні таких правочинів як договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею, шлюбного договору.

2. При встановленні нотаріусом дійсності намірів сторін договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею нотаріусу доцільно й необхідно уточнювати при посвідченні зазначених вище договорів такі види інформації й такі дані: основну й додаткову суми аліментів під час посвідчення договору про сплату аліментів на дитину;

графік і характер спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо, інших членів сім'ї та родичів; взаємодію між батьками в договорі; характер комунікації з дитиною певних визначених осіб, які можуть і не мати родинних зв'язків з малолітнім/неповнолітнім, як вітччм чи мачуха тощо.

3. При встановленні нотаріусом дійсності намірів сторін шлюбного договору нотаріус повинен уточнити, чи усвідомлює подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу специфіку прояву їхніх майнових прав та обов'язків за даним правочином, а саме з приводу домовленостей: зобов'язального характеру, щодо правового режиму майна сторін, щодо порядку користування спільним і роздільним майном та щодо порядку управління майном.

4. Через незнання іноземної мови нотаріусом є ризик того, що виникнення підозрілої реакції від сторони правочину може відбутися запізно або непомітно для нотаріуса, через що можна пропустити ознаки маніпуляцій, до яких вдався іноземець – сторона правочину.

5. Через необхідність залучення до нотаріального процесу третьої особи (перекладача чи сурдоперекладача) виникає «трикутник комунікації», коли між повноцінним розумінням й безпосереднім спілкуванням між нотаріусом та стороною/сторонами правочину перебуває інша людина – перекладач. Залучення до нотаріального процесу кваліфікованого й дипломованого перекладача не запобігає можливим незаконним діям з боку останнього, адже може мати місце цілеспрямоване перекручування слів, фраз і фактів з метою спотворення правильного розуміння між нотаріусом та стороною/сторонами правочину.

6. Вимоги до кваліфікації, процесуальний статус і становище сурдоперекладача не відрізняються від вимог до дипломованого перекладача із знанням потрібної мови. Вірогідність наявності в сурдоперекладача, як і перекладача, юридичної освіти є досить низькою. Саме тому нотаріус має слідкувати також і за тим, щоб зазначені особи для початку правильно зрозуміли зміст того, що потрібно переказати й роз'яснити відповідній стороні правочину й навпаки, а вже потім здійснювали переклад та безпосереднє спілкування й комунікацію з відповідною стороною.

7. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, якими є малолітні й неповнолітні, недієздатні й обмежено дієздатні особи має свою специфіку. При посвідченні таких правочинів, виникає ситуація, коли юридично стороною відповідного правочину виступає одна особа/особи, але дійсність її/їх намірів при безпосередньому спілкуванні ніхто не встановлює, адже нотаріус комунікує безпосередньо з їх законними представниками чи представником. Зазначене вимагає особливої уваги нотаріуса щодо правильного встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину.

ВИСНОВКИ

1. Поняття «намір» використовується у різних науках та галузях знань: філософії, психології та правознавства. Переважна більшість використання зазначеного терміну в юриспруденції відбувається в галузі кримінального права. Поняття наміру, зокрема, і при встановленні нотаріусом дійсних намірів сторін правочину у провадженні з посвідчення правочинів, слід розуміти як певний імпульс до дії, бажання чи задум зробити що-небудь, спрямований на виконання поставленої задачі в майбутньому, який супроводжується умислом до отримання визначеного результату та усвідомленням можливості настання як сприятливих і позитивних, так і негативних наслідків.

2. Понятійний апарат, що його містить ст.44 Закону України «Про нотаріат», є не досить вдалим щодо відображення суті процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину. Більш коректно замість формулювання «встановлення дійсних намірів сторін правочину» для відображення сутності відповідної процедури використовувати формулювання «з'ясування дійсних намірів сторін правочину».

3. В межах однієї класифікації некоректно розглядати такі види намірів як дійсні, недійсні та хибні. Запропоновано за окремими критеріями виокремлювати такі види намірів: 1) залежно від реальності наміру – дійсний й недійсний; 2) залежно від спрямування наміру та ступеня усвідомлення особою його наслідків і бажання їх настання – істинний та хибний.

4. Недоліками законодавчої регламентації процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, визначеної у ст.44 Закону України «Про нотаріат», є: 1) відсутність визначення і тлумачення ключових понять, необхідних для розуміння суті відповідної процедури, а саме: «намір», «дійсний намір», «недійсний намір», «встановлення дійсних намірів»; 2) недостатня урегульованість процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони чи сторін правочину, зокрема, відсутність окремої статті щодо цієї процедури в Законі України «Про нотаріат» чи детального її тлумачення в Порядку вчинення

нотаріальних дій нотаріусами України; 3) згаданою статтею Закону визначено лише процедуру встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін двосторонніх правочинів, та залишено поза межами регулювання відповідної процедури щодо односторонніх правочинів; 4) законодавець наголосив лише на важливості «однакового розуміння» сторонами значення, умов правочину та його правових наслідків для кожної із сторін, не звернувши увагу на важливість також «правильного розуміння» останніми всіх зазначених умов; 5) згадана стаття Закону містить всього чотири речення нормативного регулювання здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсних намірів сторін правочинів, два з яких майже дублюють свої положення, а також містить розбіжності в суб'єктному складі. Такий обсяг правової норми є недостатнім.

5. Принципами нотаріального процесу, на підставі яких нотаріус встановлює дійсні наміри сторін правочину у науці визначено такі засади: верховенства права, нотаріальної таємниці, державної мови, безпосередності, безспірності, диспозитивності, незалежності дій нотаріуса, неупередженості нотаріусів, рівності, комплексності, морально-етичної поведінки нотаріуса, сприяння фізичним та юридичним особам, обґрунтованості нотаріальних актів. Зазначені засади також варто доповнити такими засади як: принципи непередбачуваності та унікального підходу нотаріуса, професіоналізму нотаріуса, відповідальності нотаріуса, постійного самоудосконалення та підвищення нотаріусом кваліфікації останнім.

6. Діяльність нотаріуса щодо встановлення дійсних намірів сторін правочину може мати місце та є доцільною під час першої та/або другої стадій відповідно. Протягом відкриття нотаріального провадження згадана процедура має на меті встановлення намірів сторони/ сторін щодо того, який правочин вони хочуть посвідчити, при цьому завершується дана стадія чітким рішенням сторони/ сторін щодо цього питання. Під час підготовки до безпосереднього вчинення нотаріальної дії встановлення намірів буде направлено на зовсім інший об'єкт (підготувати справу до вчинення правочину), хоча назва та сутність процедури на цих стадіях не змінюється.

7. Під поняттям «підстадія нотаріального процесу» слід розуміти сукупність нотаріально-процесуальних дій, які відбуваються послідовно, можуть здійснюватися нотаріусом у межах певної стадії нотаріального процесу та носять проміжний характер для реалізації всіх поставлених цілей відповідної стадії. Зроблено висновок про те, що процес встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину є підстадією в нотаріальному процесі.

8. Під час встановлення дійсних намірів сторін правочину нотаріусом велике значення має медіація. Саме під час здійснення цієї процедури нотаріус має змогу визначитися стосовно немедіабельності відносин, наявності чи появи спору про право, який має наслідком відмову заявникові у вчиненні нотаріальної дії.

9. Під час встановлення дійсних намірів сторін правочину нотаріальна процедура потребує своєї фіксації. Причинами здійснення аудіо- чи відеофіксації цієї процедури є те, що: 1) така фіксація може бути вагомим та прямим доказом факту здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсних намірів сторони/сторін відповідного правочину та волевиявлення сторони; 2) така фіксація є одночасно додатковим захистом від шахрайства як сторони/сторін відповідного правочину, так і самого нотаріуса, якщо такі спроби введення в оману згаданих осіб будуть мати місце; 3) аудіо- чи відеозапис фіксуватимуть інформацію й відповіді на запитання, які надавали самі сторони, їх представники, адвокати або ж навіть перекладачі, якщо їх участь була необхідною; 4) збільшується рівень безпеки вразливих верств населення, які або виступають стороною/сторонами правочину, або є зацікавленими особами через наявність власного інтересу в посвідченні правочину; 5) фіксація є обов'язковою необхідною щодо правочинів, посвідчення яких відбувається з виїздом поза межами офісу нотаріуса.

10. Наслідком допущених нотаріусом помилок під час встановлення дійсних намірів сторін правочину є посвідчення ним правочинів з дефектами волі, зокрема, фrawdаторних правочинів чи правочинів, вчинених під впливом помилки, а також правочинів з вадою мети, як удаваних і фіктивних. Для підтвердження наведених фактів у контексті здійснення нотаріусом процедури встановлення ним дійсних намірів сторони/сторін правочину була наведена відповідна судова практика.

11. Юридична психологія вивчає психологічну структуру особистості, досліджує характер та спрямованість поведінки особи в системі «людина - право», допомагає аргументувати мотиви й наміри порушення особою встановлених правових норм, прослідковує передумови порушення особою норм права, виокремлюючи превентивні заходи. Правильне встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину повинне бути предметом вивчення юридичної психології.

12. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину під час екстраординарних обставин (природні катаклізми, надзвичайні та воєнні стани) має свої особливості. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році вимагає наявності у нотаріуса необхідних знань та навичок правильного використання юридичної психології, зокрема, екстремальної.

13. Можливими причинами та умовами для маніпуляцій і обману нотаріуса з боку сторін є фінансові, юридичні та емоційно-психологічні. Вони реалізуються як у взаємозв'язку один з одним, так і окремо.

14. Психологічні знання мають велике значення для підготовки та готовності нотаріуса для правильного встановлення ним дійсності намірів сторін правочину. Чинники формування психологічної готовності майбутнього нотаріуса для роботи можуть бути як індивідуально-особистісними, так і соціально-педагогічними

15. Різницю між психологічною підготовкою та психологічною готовністю нотаріуса до посвідчення правочину й ефективного та законного здійснення процедури встановлення дійсних намірів його сторони/сторін слід аналізувати на прикладах практичного зображення й моделювання практичних ситуацій.

16. Критеріями психологічної підготовки нотаріуса до майбутньої професії є вміння «реалізувати себе», набуті знання та досвід, практичні навички, пізнавальні, комунікативні та інші здібності для вирішення задач; можливість використовувати знання, отримані від вивчення різних галузей права й інших наук, та комбінувати й застосовувати їх для вирішення конкретно поставлених проблем. Впровадження психотренінгових технологій під час здійснення навчального

процесу є одним з найкращих методів вдосконалення та підвищення рівня психологічної готовності нотаріусів та майбутніх нотаріусів.

17. Впровадження психотренінгових технологій у навчальний процес може відбуватися у два етапи: 1) самотренінг, який необхідний для перевірки внутрішнього психо-емоційного стану самого нотаріуса, та 2) здобуття теоретичних та практичних навиків для зчитування психо-емоційного стану інших осіб (сторони/сторін під час нотаріального провадження з посвідчення відповідного правочину). Ці психотренінгові технології будуть надзвичайно ефективними в подальшому не тільки протягом посвідчення нотаріусами правочину та здійснення процедури встановлення дійсних намірів його сторони/сторін, і під час вчинення будь-якої іншої нотаріальної дії в період воєнного, надзвичайного станів чи інших екстраординарних ситуацій.

18. Встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину має свої особливості при посвідченні таких правочинів як договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею, шлюбного договору.

19. При встановленні нотаріусом дійсності намірів сторін договорів про сплату аліментів, визначення місця проживання та порядку виховання дитини чи спілкування з нею нотаріусу доцільно й необхідно уточнювати при посвідченні зазначених вище договорів такі види інформації й такі дані: основну й додаткову суми аліментів під час посвідчення договору про сплату аліментів на дитину; графік і характер спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо, інших членів сім'ї та родичів; взаємодію між батьками в договорі; характер комунікації з дитиною певних визначених осіб, які можуть і не мати родинних зв'язків з малолітнім/неповнолітнім, як вітчим чи мачуха тощо.

20. При встановленні нотаріусом дійсності намірів сторін шлюбного договору нотаріус повинен уточнити, чи усвідомлює подружжя або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу специфіку прояву їхніх майнових прав та обов'язків за даним правочином, а саме з приводу домовленостей: зобов'язального

характеру, щодо правового режиму майна сторін, щодо порядку користування спільним і роздільним майном та щодо порядку управління майном.

21. Через незнання іноземної мови нотаріусом є ризик того, що виникнення підозрілої реакції від сторони правочину може відбутися запізно або непомітно для нотаріуса, через що можна пропустити ознаки маніпуляцій, до яких вдався іноземець – сторона правочину.

22. Через необхідність залучення до нотаріального процесу третьої особи (перекладача чи сурдоперекладача) виникає «трикутник комунікації», коли між повноцінним розумінням й безпосереднім спілкуванням між нотаріусом та стороною/сторонами правочину перебуває інша людина – перекладач. Залучення до нотаріального процесу кваліфікованого й дипломованого перекладача не запобігає можливим незаконним діям з боку останнього, адже може мати місце цілеспрямоване перекручування слів, фраз і фактів з метою спотворення правильного розуміння між нотаріусом та стороною/сторонами правочину.

23. Вимоги до кваліфікації, процесуальний статус і становище сурдоперекладача не відрізняються від вимог до дипломованого перекладача із знанням потрібної мови. Вірогідність наявності в сурдоперекладача, як і перекладача, юридичної освіти є досить низькою. Саме тому нотаріус має слідкувати також і за тим, щоб зазначені особи для початку правильно зрозуміли зміст того, що потрібно переказати й роз'яснити відповідній стороні правочину й навпаки, а вже потім здійснювали переклад та безпосереднє спілкування й комунікацію з відповідною стороною.

24. Встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину, якими є малолітні й неповнолітні, недієздатні й обмежено дієздатні особи має свою специфіку. При посвідченні таких правочинів, виникає ситуація, коли юридично стороною відповідного правочину виступає одна особа/особи, але дійсність її/їх намірів при безпосередньому спілкуванні ніхто не встановлює, адже нотаріус комунікує безпосередньо з їх законними представниками чи представником. Зазначене вимагає особливої уваги нотаріуса щодо правильного встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину.

25. Сформульовано такі пропозиції щодо вдосконалення законодавства про нотаріат:

- визначити у законодавстві такі поняття як: «намір», «істинний/справжній намір», «хибний намір», «з'ясування справжніх намірів сторони/сторін правочину»;

- залишити для статті 44 Закону України «Про нотаріат» правове регулювання порядку визначення нотаріусом обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб, перевірки цивільної правоздатності й дієздатності юридичних осіб та повноважень представника фізичної або юридичної особи. Передбачити в статті 44 Закону України «Про нотаріат» та главі 6 Розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України формулювання «з'ясування справжніх намірів сторін» у нотаріальному провадженні з посвідчення правочинів, визначивши мету, особливості й наслідки здійснення такої діяльності;

- передбачити спеціальну норму, яка б врегульовувала особливості здійснення нотаріусом процедури «з'ясування справжніх намірів сторони та/або сторін правочину» у окремій статті Закону України «Про нотаріат» та розташувати цю статтю в главі 5 Закону під номером 55. Зазначена стаття повинна містити характеристику особливостей, принципів, мети здійснення процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторони/сторін правочину з деталізацією процесу її проведення в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України;

- об'єднати частини 11 та 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат» сформувавши фактично нормативно-правовий припис такого змісту: «Правочин вважається посвідченим законно за умови обов'язкового попереднього встановлення нотаріусом дійсних намірів кожної із його сторін, аби переконатися, що вони однаково та правильно розуміють значення, умови правочину та його правові наслідки»;

- положення частини 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат» про те, що про здійснення нотаріусом процедури встановлення дійсності намірів та її проведення належним чином «...свідчать особисті підписи сторін на правочині»,

викласти як останнє речення частини 10 статті 44 Закону України «Про нотаріат», адже особистий підпис сторони/сторін буде також вказувати на відсутність у них заперечень щодо кожної з умов правочину.;

- поширити нормативне регулювання здійснення нотаріусом процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину також і на односторонні правочини;

- сформулювати положення частин 11 та 13 статті 44 Закону України «Про нотаріат» як «однакового та правильного розуміння» всіх зазначених умов, оскільки «однаково чи так само» не означає «правильно, однозначно, розуміючи всі правові наслідки»;

- усунути розбіжності в суб'єктному складі процедури встановлення нотаріусом дійсних намірів у частинах 10 та 11 статті 44 Закону України «Про нотаріат», оскільки перша з наведених частин наголошує, що нотаріус зобов'язаний з'ясовувати задуми кожної із сторін правочину, який він посвідчує, а в 11 частині вже передбачає, що нотаріусом встановлюються також наміри «кожного з учасників правочину».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та інші; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наукова думка. Т.7. 1976. 724 с.
2. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: «Українська книга». 2000. 480 с.
3. Волинець Н. В. Філософсько-психологічні аспекти феномену наміру. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. № 1. 2012. 12 с.
4. Левин К. Ц. Теорія поля в соціальних науках: Пер.з англ. Є. Сурпіна (Книжкова серія Майстерня психології та психотерапії). 2000. 368 с.
5. Навроцький В. М. Інференціалізм: ментальні стани чи ментальні статуси. *Філософська думка : український науково-теоретичний часопис*. НАНУ, Ін-т філософії, Ін-т соціології. Київ: Інститут філософії НАН України. 2008. № 3. С. 3–13.
6. Задніпряна-Корінна М.Ю. Формування поняття «відповідальність» в цивільному праві. *Приватне та публічне право*. 2022. №4. С. 27-34.
7. Про українське право. *Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ.нац. ун-ту імені Тараса Шевченка.*/ за ред. проф. І. Безклубого. Київ, 2010. Число V. 367 с.
8. Anscombe G. E. M. *Intention*. Ithaca: Cornell University Press. 1957. P. 32-48.
9. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 04.08.2023).
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / За заг. ред. Теремецького В. І. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2021. 1158 с.

11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 6-те вид., перероб. і допов./ за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ: Юрінком Інтер, 2019. Т. I. 752 с.
12. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 вересня 2021 року / За заг. ред. Журавльова Д. В. Київ: «Видавничий дім «Професіонал», 2021. 520 с.
13. Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 26 3-51 вересня 2024 року. / За заг. ред. Ховпуна О. С. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 820 с.
14. Мисливий В. А., Огієвич С. М. Злочинний намір як категорія у кримінальному праві України. *«Молодий вчений»*. 2021. № 3 (91). С. 296-300.
15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
16. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.
17. Федорак Л. М. Злочинний намір у кримінальному праві України. *Вісник Верховного Суду України*. № 11(183). 2015. С. 44-48.
18. Капустін О. Б. Формування (виникнення) умислу як частина скоєння злочину. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2019. С. 138-142.
19. Cruft R. Crime, Punishment, and Responsibility: The Jurisprudence of Antony Duff / R.Cruft, M.H. Kramer, M.R. Reiff. Oxford University Press, 2011. 408 p.
20. Сафронов С .О. Ознаки наявності у особи злочинного наміру або задуму. *Форум права*. 2017. № 3. С. 199–203.
21. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 03.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 - Text> (дата звернення: 15.09.2023).
22. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV: станом на 01.01.2025 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 - Text> (дата звернення: 09.01.2025).

23. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-XIV: станом на 19.12.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> - Text (дата звернення: 09.01.2025).
24. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III: станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> - Text (дата звернення: 09.01.2025).
25. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
26. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / за заг. ред. К. І. Чижмарь. К.: Центр учбової літератури, 2015. 308 с.
27. Почтарьов С. О. Договір дарування в цивільному праві та в нотаріальній діяльності. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 253 с.
28. ПЄКП/PECL. Принципи європейського договірнього (контрактного) права. "Комісія Ландо". 2002. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/pecl/> (дата звернення: 08.08.2023).
29. Москалюк В. В., Ілларіонова В. І. Категорія володіння у римському приватному праві та сучасному законодавстві України. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків. 2018. С. 77–80.
30. Дигести або Пандекти. Юстиніан I. Корпус юрис цивіліс. Книга XLI. Титул 2: Про набуття або втрату володіння. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest41.shtml> (дата звернення: 18.01.2024 р).
31. Ahmad Najib S. H., Md Sawari M. F., Suhaimi A. H. Порівняльний аналіз концепції наміру (нійї) в теорії запланованої поведінки та ісламській юриспруденції. *Al-Qanatir: International Journal of Islamic Studies*. Т. 34. № 7. 2025. С. 87–94.
32. Obaydallah M. A. M. Вплив нійї на ісламську юриспруденцію: порівняння такліфі та вад'і приписів. *Journal of Scientific and Human Dimensions*. Т. 1. вип. 2. 2025. С. 289–296.

33. Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів : навчальний посібник / В. Артеменко. Київ: Фонд «Європа ХХІ», 2007. 256 с.
34. Правове письмо: навчальний посібник / В.А. Ватрас, Д. А. Монастирський, В. Г. Рогожа та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука. Київ : Алерта: ЦУЛ, 2011. 148 с.
35. Дергільова О. Г. Нотаріальні акти в системі правових актів сучасного права: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид наук: 12.00.01. Одеса, 2017. 201 с.
36. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
37. Васирина Н. В. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2 (13–14). С. 4–8.
38. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 року № z0282-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> - Text (дата звернення: 04.08.2023).
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2001. 1440 с.
40. Андрущакевич Ю. В. Конкретизація правових норм (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014 . 20 с.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
42. Тлумачний словник української мови: Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Харків: Прапор, 2005. 992 с.
43. Словник антонімів української мови. Л. М. Полюга ; ред. Л. С. Паламарчук; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Укр. мов.-інформ. фонд. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз ; НАН України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. мов.-інформ. фонд. Київ: Довіра, 2004. 284 с.

44. Маркович Х. М. Нотаріальний процес у системі права України: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2020. С.119-122.

45. Панченко І. С. Установлення нотаріусом дійсних намірів осіб, які звернулися за посвідченням договору відчуження нерухомого майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. №54. С. 87-90.

46. Гордієнко Ю.М. Принципи встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін при посвідченні правочинів. *Часопис Київського університету права*. №3. 2023. С. 175-180.

47. Слинько Д. В. Загальні принципи юридичного процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №1. С. 49–53.

48. Долинська М. С. Основні принципи нотаріального процесуального права України. 2020. С. 55-58.

49. Горбань Н. С. Принципи нотаріального процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2014. 21 с. URL: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/29073.html>

50. Фріс І. П. До питання про принципи діяльності нотаріату в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 22. С. 121–124.

51. Ільєва Н. В. Принципи нотаріальної діяльності в Україні. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечнікова. Правознавство*. 2014. Вип. 1(22). Т. 19. С. 116–122.

52. Фурса С.Я. Теорія нотаріального процесу. 2012. 920 сторінок.

53. Шевчук С. В. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. 2011. С. 175-186.

54. Гордієнко Ю. М. Реалізація принципу верховенства права у нотаріальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск №4. 2022. URL: http://lsey.org.ua/4_2022/43.pdf

55. Рішення КСУ від 02.11.2004 р. (15/ПП/2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

56. Нотаріат: підручник / М. С. Долинська. Львів : Ліга-Прес. 2018. 398 с.
57. Дем'янова О. В. Реалізація принципу верховенства права в цивільному судочинстві: постановка проблеми. *Державна прикордонна служба України ім. Б. Хмельницького*. 2013. С.143-147.
58. Воронцова Д.О., Жилияк В.Р. Поняття та межі нотаріальної таємниці за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2022. С.121-124.
59. Коробцова Н. В. Сучасний погляд на проблему охорони нотаріальної таємниці. *Нотаріат для вас*. 2011. № 12. С. 38–42.
60. Панталієнко Я. П. Нотаріальна таємниця – одне із загальних правил вчинення нотаріальних дій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 363–368.
61. Крижевська О.О. Теоретичні основи нотаріальних процесуальних правовідносин. Дис... докт. юрид. наук: 12.00.03. Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2025. 426 с.
62. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII: станом на 25.06.23 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#n71> (дата звернення: 25.07.2023).
63. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> - Text (дата звернення: 28.07.2023).
64. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий вісник*. №1. 2012. С. 99-108.
65. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI: станом на 01.07.23 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> - Text (дата звернення: 28.07.2023).
66. Горбань Н. С. Принцип державної мови: законодавча регламентація та особливості реалізації у нотаріальному процесі. *Юридичні науки*. №2(96). 2013. С. 115-117.

67. Череватенко І. М. Принципи безпосередності та диспозитивності у нотаріальному провадженні щодо посвідчення безспірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 53–57.
68. Комаров В. Принципи нотаріального процесу. *Нотаріальний процес. МЕН* № 1(7). 2003. С. 5-8.
69. Етика та правила організації нотаріату: Єдиний/Уніфікований закон від 02.11.2017 р. Міжнародний союз нотаріату. URL: http://npu.in.ua/mizhnarodnij-notariat/profesiyna_etika_ta_pravila_organizatsii_notariatu#
70. Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. № 4. 2017. С.61-65.
71. Долинська М. С. Нотаріальний процес: Підручник Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
72. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. Київ: А.С.К., 2001. 976 с.
73. Єфіменко Л. В. Принципи та функції нотаріальної охорони цивільних прав та інтересів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. С. 36-43.
74. ПРАВИЛА професійної етики нотаріусів України: затверджено Наказом Міністерства юстиції від 07.06.2021 р. № z0759: станом на 13.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення: 20.09.2023).
75. Горбань Н. С. Принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. С.87-92.
76. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
77. Фурса С. Я., Лисенко Л. С. Законність і обґрунтованість нотаріальних актів. *Вісник вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 174–185.

78. Баранкова В. В. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 88-91.

79. Череватенко І. М. Принцип законності та обґрунтованості нотаріальних актів щодо посвідчення безспірних прав. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 151–156.

80. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Львівський державний університет внутрішніх справ, Науковий вісник*. №3. 2015. С. 75-84.

81. Долинська М. С. Гарантії нотаріального процесу як складові гарантій нотаріальної діяльності в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. С. 68-74.

82. Комаров В. В. Нотаріат в Україні: підручник/В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Харків: Право, 2011. 384 с.

83. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посібник / М. М. Дякович. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.

84. ПОРЯДОК підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів: затверджено Наказом Міністерства юстиції від 28.08.2014 р. № з1046-14: станом на 19.09.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-14> - Текст (дата звернення: 16.10.2023).

85. Чижмарь К. І. Підвищення кваліфікації нотаріусів: порівняльно-правовий аналіз. *Серія ПРАВО*. Випуск 24, Том 1. 2014. С. 162-165.

86. Бондарева М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2(34). С. 79–82.

87. Баранкова В. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Матеріали наук.-практ. конференції, Харків*. 2010. С. 297-299 URL: <http://www.realllook.com.ua/4839/garanti%D1%97-notarialno%D1%97-diyalnosti/>.

88. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 528 с.

89. Діденко Л. В. Нотаріальний процес як один із видів юридичного процесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С.187-191.
90. Луцька Г. В. Теоретична модель нотаріального процесу, ускладненого дією правового режиму тимчасово окупованих територій України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 47. Том 1. С. 9-13.
91. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 року. №1402-VIII: станом на 01.01.25 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/conv> - Text (дата звернення: 05.01.25).
92. Денисяк Н. М. Питання процедури медіації у нотаріальній діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2023. С. 130-132.
93. Горбань Н. С. Медіація в діяльності нотаріусів України: теорія і практика. *Цивілістична процесуальна думка*. 2017. № 4. С. 27–32.
94. Мироненко М. О. Предмет медіації у нотаріальній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. С. 58-61.
95. Токарева К. С. Правове регулювання протидії зловживанню правами у сфері медіації. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 2(4). С. 90–98.
96. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету вну- трішніх справ*. 2012. № 2. С. 186–194.
97. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 року. № 2398-VI: станом на 15.11.24 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> - Text (дата звернення: 05.01.25).
98. Долинська М. С. Медіація як одна із функцій українського нотаріального процесу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С.74-78.
99. Фурса С. Я. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 1(99). С. 5–8.

100. Бондарєва М. В. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових прав. *Цивільне право і процес*. №1. 2019. С. 5-7.

101. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби- Сидор. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

102. Денисяк Н. М. Реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 547-551.

103. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137-139.

104. Козьяков Ю. М. Нотаріат у дзеркалі проблем. *Право України*. 2010. № 6. С. 84-85.

105. Німак М. О. Перспективи проведення медіації нотаріусом в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №5. С. 66-68.

106. Васирина Н. В. Врегулювання спору за участю нотаріуса. *Цивільне право і процес*. №3. 2019. С.6-9.

107. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова Кабміну від 29.06.1999 р. № 1172: станом на 02.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-п> - Text (дата звернення: 09.01.2025).

108. Поліщук М. Я. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2017. 18 с.

109. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX: станом на 16.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> - Text (дата звернення: 09.01.2025).

110. Гордієнко Ю.М. Фіксація технічними засобами процесу встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину: перспективи та особливості. *Наукового вісника Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск № 88. 2025. С. 256-262.
111. Красногор О. В. Фіксація нотаріального процесу технічними засобами як доказ волевиявлення його учасників. *йцф* 2016. №4 (88). С.153-154.
112. Степаненко В.Д. Фіксація нотаріального процесу технічними засобами як одна з умов його достовірності. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 14–18.
113. Фурса С.Я. Загальні правила вчинення нотаріальних дій. *Нотаріальний процес. Теоретичні основи*. Київ: Істина. 2002. С. 117–228.
114. Фурса С.Я. Нотаріальна процедура посвідчення заповітів. *Спадкове право: нотаріат. Адвокатура. Суд. Київ. Видавець С.Я. Фурса. КНТ*. 2008. С. 61-62.
115. Білозерська Є. І. Фіксація нотаріального процесу технічними засобами як одна із умов його достовірності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 200–206.
116. Бахаєва А.С. Недійсність правочинів, які вчинено під впливом обману та насильства. Харків – 2019 кандидата юридичних наук 12.00.03 С. 202.
117. Бахаєва А. С. Воля та волевиявлення під час укладання правочинів. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених . Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 17–23.
118. Бахаєва А. С. Воля та волевиявлення як умови дійсності правочину // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2(77). С. 183–190.
119. Алексій Р.В. Актуальні проблеми класифікації правочинів з вадами волі. *Правові новели*. 2018. №6. С.16-22.
120. Зайцев О.Л. Правочини з вадами волі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 36. С. 364-369.
121. Волошенюк О. В. Удавана правова поведінка. *Форум права: електронне наукове фахове видання*. Випуск 2. 2017. С. 30-35.

122. Давидова І. В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2011. 20 с.
123. Теорія держави та права / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
124. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
125. Алексій Р.В. Правочини з вадами волі: проблеми теорії та практики. Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. м. Івано-Франківськ. 2020. 227 с.
126. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 04.04.2017 р. № 66327495. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66327495> (дата звернення 20.03.2019).
127. Постанова ВС від 19.06.2019 у справі № 372/2028/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. 12Кб: НПр8://reyestr.court.gov.ua/Keyic\y/82797714.
128. Гордієнко Ю.М. Особливості та проблеми судової аргументації в рішеннях про визнання недійсними правочинів з дефектами волі. *Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Чернівці. 2022.* С.313-318.
129. Заборовський В.В., Попович Р.В. Правочини з вадами волі: основні теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2015. №31.Т. 2. С. 18-22.
130. Алексій Р.В. Зловживання свободою договору в деяких правочинах з вадами волі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. №1. С. 55-58.
131. Алексій Р.В., Рогач О.Я. Зловживання свободою договору в контексті правочинів з вадами волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2017. №45. Том 1. С.74-79.
132. Постанова Верховного Суду України від 06.04.2016 р., № № 6–551цс16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57102501> (дата звернення 08.12.2018 року).

133. Скиданов К.В. Воля і волевиявлення в правочині: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2015. 285 с.
134. Длугош О.І. Недійсність правочинів з дефектами волі: дис... канд. юрид. наук:12.00.03. Київ, 2013. 209 с.
135. Цивільне право України. У двох частинах. Частина перша. Підручник/ Шишки Р.Б, В.А. Кройтора. Харків : ХНУВС, 2008. 516 с.
136. Рішення Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 31.10.2011 р. №19137008. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19137008> (дата звернення 05.04.2019).
137. Рішення Калінінського районного суду міста Донецька від 20.02.2013 р. №29596193. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29596193> (дата звернення 05.04.2019 р.).
138. Рішення Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 04.03.2013 р. №29914964. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29914964> (дата звернення 04.04.2019).
139. Заборовський В.В., Попович Р.В. Обман як дефект волі крізь призму теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. №33.Т. 1. С. 121-125.
140. Гуменюк В.І., Бурлай О.Є., Павловська С.В. Аналіз застосування судами законодавства, яке регулює поруку як вид забезпечення виконання зобов'язання. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. №3 (175). С.18-25.
141. Постанова ВС від 02.08.2018 у справі № 317/1031/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. ШКБ: БПр8://геуе8іг.соиг1.§оу.иа/К.еуіе\у/75691693.
142. Крат В.І. Недійсність правочинів, вчинених під впливом помилки. МЕН № 2 (128). 2023. С. 100-106.
143. Рішення Кіцманського районного суду Чернівецької області від 30.09.2013 р.№33812845. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33812845> (дата звернення 22.03.2019) .

144. Розгон О. Визнання недійсними договорів щодо нерухомого майна, вчинених особою помилково або під впливом обману (удавані правочини). *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2012. №3(63). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b2-d0-b8-d0-b7-d0-bd-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8fd0-bd-d0-b5-d0-b4-d1-96-d0-b9-d1-81-d0-bd-d0-b8-d0-bc-d0-b8-d0-b4-d0-be-d0b3-d0-be-d0-b2-d0-be-d1-80-d1-96-d0-b2-d1-89-d0-be-d0-b4-d0-be-d0-bd/> (дата звернення 22.03.2019).

145. Рішення Ялтинського міського суду АРК від 20.05.2009 р. №5649087. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5649087> (дата звернення 22.03.2019).

146. Постанова ВСУ від 13.04.2016 у справі № 6-2953цс15. Єдиний державний реєстр судових рішень. ІЛ2Ь: Бйр://геуе8Іг.соигі.юу.иа/К.еуіе\у/57586171; постанова ВСУ від 27.04.2016 у справі № 6-372цс16. Єдиний державний реєстр судових рішень. ІЗКЬ: Бйр://геуе8Іг.соиП.юу.иа/К.еуіе\у/57463802.

147. Постанова ВС від 04.04.2019 у справі № 592/12856/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. ІІК.Ь: БПр8://геуе8Іг.соиг1.юу.иа/К.еуіе\у/81107331.

148. Постанова ВС від 26.10.2022 у справі № 947/32485/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. ІЖЕ: Біір8://геуе8іг.со.

149. Постанова ВС від 26.09.2019 у справі № 389/1809/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. ІШКЬ: БНр8://геуе8Іг.соии1.юу.иа/К.еуіе\у/85110826.

150. Скиданов К. В. Дійсна воля осіб у фіктивних та удаваних правочинах. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. С. 1-12.

151. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/63FC4792A8D4179EC225767400449588?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=63FC4792A8D4179EC225767400449588&Count=500&>.

152. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 21.01.2016 р. №55142009. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55142009> (дата звернення 03.04.2019).

153. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними [Електрон. ресурс]. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS080880.html.

154. Бахаєва А. С. Визнання договору дарування недійсним як вчиненого внаслідок помилки // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 222–223.

155. Коротюк О.В. Судова практика у справах про визнання недійсними договорів довічного утримання, договорів дарування. Київ: ОВК, 2016. 200 с.

156. Рішення Рівненського районного суду Рівненської області від 08.04.2010 р. № 11293870. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11293870>.

157. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України від 21.03.2012 р. № 24236915. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24236915> (дата звернення 22.03.2019).

158. Ухвала Верховного Суду України від 08.09.2010 р. №11288346. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11288346> (дата звернення 31.03.2019).

159. Давидова В.І. Недійсність удаваного правочину: проблеми теорії та практики. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип.16. С.118-121.

160. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Узагальнення судової практики від 24.11.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08> (дата звернення 31.01.2019 р.).

161. Аналіз окремих питань судової практики, що виникають при застосуванні судами рекомендаційних роз'яснень, викладених у постанові Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними».

URL:https://protocol.ua/ua/vssu_analiz_sudovoi_praktiki_pri_zastosuvanni_sudami_roz_yasnen_vikladenih_u_post_plenumu_vsu/ (дата звернення 03.02.2019).

162. Гордієнко Ю.М. Юридична психологія в процедурі встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін правочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 85. 2024. С. 255-261.*

163. Бедь В. В. Юридична психологія: Навч. посіб. / В. В. Бедь. Львів: «Новий світ»-2000». 2010. URL: https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/38/bed_viktor_yuridichna_psihologiya.pdf.

164. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 240 с.

165. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навчальний посібник. Київ “Центр учбової літератури,” 2010. 309 с.

166. Мухіна Г. В. Юридична психологія: навчально-методичний посібник / Г. В. Мухіна, за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ: ВД «Дакор», 2019. 236 с.

167. Тимченко О. В. Предмет, задачі та методи експериментальної юридичної психології. *Право і безпека. №3. 2004. С. 218-221.*

168. Тимощук О. Г. Окремі аспекти державного регулювання організації нотаріальної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни, Білоцерківський національний аграрний університет соціально-гуманітарний факультет, Біла Церква. 2023. С. 23–25.*

169. Кракан Р. О. Нотаріальні дії в умовах воєнного стану. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного, Одеса: Фенікс. 2022. С. 103–106.*

170. Бобріченко В. В., Щербина Є. М. Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного часу. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, Міжнародний центр наукових досліджень, Вінниця: Європейська наукова платформа. 2022. С. 193–195.*

171. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209: станом на 01.01.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-p?find=1&text=нотаріат+нотаріус+ - w1_1 (дата звернення: 10.06.24).

172. Сироватченко М. Окремі питання вчинення нотаріальних дій під час воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: “Юридичні науки”. № 3 (39), 2023. С. 134-140. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32095/21.pdf>.

173. Роман Д. Особливості діяльності нотаріусів в умовах воєнного стану. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький. Міжнародний центр наукових досліджень, Вінниця: Європейська наукова платформа. 2022. С. 224–226.*

174. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187: станом на 27.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.24).

175. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України щодо посилення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2023 р. № 213-2023-п: станом на 10.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2023-p - Text> (дата звернення: 11.06.24).

176. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164: станом на 27.03.24 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-notariatu-v-umovah-voennogo-stanu164-280222> (дата звернення: 04.06.24).

177. Письменний О.О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану. *Публічне право*. № 1(49). 2023. С. 23-29 URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/49/3.pdf>.

178. Резворович К., Краснікова К. Робота нотаріату під час військового стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, Кривий Ріг*. 2022. С. 362–364.

179. Гордієнко Ю.М. Особливості встановлення нотаріусом дійсності намірів сторін правочину в умовах воєнного стану. *Збірник науково-практичного семінару для молодих вчених, аспірантів та студентів. Регламентация договірних відносин в умовах воєнного стану*. Київ, 2023. Ст. 69-73.

180. Шульга М. О. Очікування в екстремальних умовах. Українське суспільство в умовах війни. 2022. Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 46-55.

181. Костенко Н. Трансформація ідентичностей під час війни: проблеми вивчення та соціологічні практики // Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 305-316.

182. Соболева Н., Соболев А. Психологічне благополуччя українців: стратегії адаптації // Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 384-397.

183. Чорна І. М. та Ліпунова Т. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 10. С. 193-198.

184. Томчук М. І. Психодіагностика готовності учнів до військової служби: проблеми, методи, методики. Вінниця, 2012. 150 с.
185. Чорна І. М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до профорієнтаційної роботи в школі : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 349 с.
186. Бандурка О. М. Юридична психологія: підручник/ за заг. Редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.
187. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.
188. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практичного психолога. *Основи практичної психології*. Київ: Либідь, 1999. С. 242–248.
189. Овсянецька Л. Г. Соціально-психологічне прогнозування професійного становлення майбутнього спеціаліста (педагога): автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2015. 24 с.
190. Лопатюк О. В. Феномен «професійна рефлексія» як предмет міждисциплінарного дослідження. *Issn 2075-1478. Педагогічні науки*. 2017. № 69. С.79-83.
191. Губенко О. В. Формування у старшокласників готовності до вибору творчих технічних професій як психолого-педагогічна проблема: монографія. Київ: Наукова думка. 1992. С. 56–75.
192. Мацкевич Н. М. Психологічна готовність майбутніх учителів початкової школи до роботи з фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. Харків: ХХІІІ*. 2000. № 7. С. 14-23.
193. Бедь В. В. Юридична психологія: навчальний посібник. Київ: Каравела, 2002. 376 с. (ОК).
194. Думко Ф. К., Запорожцева Г. Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. 47 с.
195. Шмоткін О. В. Юридична деонтологія. Київ: Знання, 1995. 258 с.

196. Сірко Р. І. Професійна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах: монографія/ Сірко Р. І. Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. 482 с.
197. Психодіагностика. Психологічний практикум: навч. посібн. /Баклицька О.П., Баклицький І.О., Сірко Р.І., Слободяник В.І. Львів: СПОЛОМ, 2015. 464 с.
198. Гордієнко Ю.М. Особливості встановлення нотаріусом дійсних намірів сторін при посвідченні окремих правочинів. Аналітично-порівняльне правознавство. Випуск № 04. Частина 1. 2025. С. 317-322.
199. Михальнюк О.В. Договір батьків про утримання дітей. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2023. С. 179-182.
200. Д'ячкова Н.А. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину. Нотаріат для Вас. 2009. № 9. С. 13–16.
201. Лихолат І.П. Договірний порядок визначення місця проживання дитини в нотаріальній практиці. *Актуальні проблеми розвитку нотаріату. Нотаріат України*. 2014. № 12. С. 28-34.
202. Шлюбних договорів за рік побільшало, а кількість одружень меншає. *Публікація Kyiv Post Ukraine's Global Voice: статистичні дані*. 2025. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/46749>.
203. На 7% побільшало шлюбних договорів за рік. *Статистичні дані Opendatabot*. 2025. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriage-contracts-2024>.
204. Єніна Л. В. До питання про нотаріальне посвідчення шлюбного договору. Проблеми цивільного права та процесу. Харків. 2018. С. 326-328.
205. Труба В. І. До питання про необхідність законодавчого регулювання державної реєстрації шлюбних договорів. Університетські наукові записки. Хмельницький. 2008. №3. С. 61–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_3_14.
206. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Укр. енцикл., 2008. Т. 6 : Т-Я. С. 768. Х 7. Жилінкова І. В.

Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів / І. В. Жилінкова // Проблеми цивільного права. 2011. № 1(64). С. 85-94.

207. Козлов С. Шлюбний договір: прагматизм чи необхідність. Правовий тиждень: Юридична газета. № 48 (69). 2007. URL: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/1425>.

208. Антипова, О. Особливості застосування шлюбного договору. Правовий тиждень: Юридична газета. 2007. № 48 (69). URL: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/1425>.

209. Самілик Л.О., Романишин А.В. Особливості нотаріального посвідчення шлюбного договору. Юридичний науковий електронний журнал. №6. 2014. С. 53-55.

210. Розгон О. Особливості укладання шлюбного договору. Коментовані зразки документів (за чинним законодавством): [у трьох томах]. Харків: Страйд, 2010. Том 1. Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Цінні папери, Корпоративне право, Іпотека, Нотаріальний процес / за заг. ред. В. М. Марченка, О. Д. Чуєвої. С. 372-375. (Серія "Золоті сторінки "Мала енциклопедія нотаріуса").

211. Желіховська Ю.В. Особливості нотаріального посвідчення шлюбного договору. Університетські наукові записки. №4 (36). 2010. С.101-103.

212. В. В. Шароварова. Особливості нотаріального посвідчення шлюбного договору в Україні. Правова держава. №26. 2017. С.120-124.

213. Борисова В. І. Сімейне право України. Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Київ.: Юрінком Інтер. 2004. 200 с.

214. Гордієнко Ю.М. Роль адвоката під час процедури встановлення нотаріусом дійних намірів сторін правочину. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ. Видавництво «Людмила». 2024. 845 с.

215. Бондар І.В. Участь адвоката в нотаріальному процесі (посвідчення договорів). Часопис Київського університету права. №1. 2015. С. 139–143.

216. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/ed20230803> - Text (дата звернення: 10.07.2025).

217. Штанько А.О. Співвідношення понять охорони та захисту в контексті розвитку парадигми інституту цивільно-правового захисту. *Правова держава*. Випуск 26. 2015. С. 516-526.

218. Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом зловмисності дій адвоката в процедурі встановлення дійсних намірів сторін правочину. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. 2024. С. 353-358.

219. Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом дійсних намірів осіб літнього віку під час нотаріального провадження з посвідчення правочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 90. Частина 2. 2025. С. 43-50.

220. Коваленко О., Лук'янова Л., Помиткін Е., Московець Л. Психологія людей літнього віку. Навч. посібн. / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ : Вид-во ТОВ «Геопринт». 2021. 288 с.

221. Ушакова І. М. Геронтопсихологія. Підручник. Харків: НУЦЗУ. 2014. 236 с.

222. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2013. 172 с.

223. Коваленко О. Г., Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія / Олена Григорівна Коваленко. К.: Інститут обдарованої дитини. 2015. 456 с

224. Геронтопсихологія: навчальний посібник для студентів спеціальності 053 Психологія / Олена Горецька. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2017. 210 с.

225. Бондар І.В., Мельник І.С., Онуфрієнко І.О. Правове регулювання питань перекладу в цивільних процесуальних діях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С.53-57.